

Latvijas Kultūras akadēmija
Kultūras teorijas un vēstures katedra

LATVIJAS IGAUŅI: LUDZAS IGAUŅI UN LEJASCIEMA LEIVI

Bakalaura darbs

Autore:
Akadēmiskās bakalaura augstākās izglītības programmas “Mākslas”
Kultūras teorijas un vadībzinības apakšprogrammas
4. kursa studente Laura Kazaine
(ID Nr. 20110108)

Darba vadītājs:
prof. Juris Urtāns

/paraksts/

Rīga
2015

SATURS

IEVADS.....	4
1. IGAUŅI LATVIJĀ: PROBLĒMAS NOSTĀDNE.....	5
1.1. Somugru valodu grupas Latvijā.....	5
1.2. Dienvidigauņu dialekta grupas Latvijā.....	8
2. PĒTĪJUMU VĒSTURE.....	13
2.1. Ludzas igauņu historiogrāfija.....	13
2.2. Lejasciema leivu historiogrāfija.....	14
3. ARHEOLOGĪJA.....	15
3.1. Arheoloģijas materiāli par Ludzas igauņu apdzīvoto areālu.....	15
3.2. Arheoloģijas materiāli par Lejasciema leivu apdzīvoto areālu.....	20
4. VALODISKĀ PIEDERĪBA.....	25
4.1. Ludzas igauņu valodiskā piederība un īpatnības.....	25
4.2. Lejasciema leivu valodiskā piederība un īpatnības.....	30
5. ETNOGRĀFIJA UN FOLKLORA.....	36
5.1. Etnogrāfijas un folkloras materiāli par Ludzas igauņiem.....	36
5.2. Etnogrāfijas un folkloras materiāli par Lejasciema leiviem.....	41
6. IZCELSMES HIPOTĒZES.....	45
6.1. Hipotēzes par Ludzas igauņu izcelsmi.....	45
6.2. Hipotēzes par Lejasciema leivu izcelsmi.....	53
7. ASIMILĒŠANĀS PROCESS.....	57
7.1. Ludzas igauņu asimilēšanās process.....	57
7.2. Lejasciema leivu asimilēšanās process.....	62
8. IZPĒTES JOMU SECINĀJUMU SASTATĪJUMS UN ANALĪZE.....	64
NOBEIGUMS.....	66
KOPSAVILKUMS.....	67
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS.....	68
ANNOTATION.....	71
PIELIKUMI.....	72
1. pielikums. Igauņu valodas pamatdialektu izplatība.....	72
2. pielikums. Dienvidigauņu dialekta grupu teritorijas Latvijā.....	73
3. pielikums. Dienvidigauņu dialekts vs. citas somugru valodas un dialekti.....	74

4. pielikums. Dienvidigauņu dialekts un lībiešu valoda vs. citas somugru valodas un dialekti.....	75
5. pielikums. Lībiešu novadi 12. gadsimta otrajā pusē.....	76
6. pielikums. Ludzas igauņu izplatības areāls Latgales teritorijā.....	77
7. pielikums. Isnaudas Kreiču Zaļā kalniņa akmens laikmeta apmetne un senkapi.....	78

IEVADS

Bakalaura darba izstrāde balstās pētījumā par Latvijas igauņiem, pievēršoties Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem – senākām Latvijas igauņu kopienām, nevis mūsdienu igauņu minoritātei Latvijā, kas neveido kompakti dzīvojošu un nosacīti noslēgtu etnisko grupu.

Izvēles aktualitāti pamato fakts, ka gan Ludzas igauņu, gan Lejasciema leivu izpētes vēsturē trūkst apkopjoša pētījuma, kas atspoguļotu kopainu, ietverot dažādās hipotēzes un pētījumus par šīm etniskajām grupām. Tāpēc bakalaura darba mērķis ir izveidot sistematizāciju, apkopojot informatīvos materiālus par šo somugru grupu rašanās vai ieceļošanas cēloņiem un laiku, valodisko piederību somugru valodu kontekstā, šo abu grupu valodas kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm, kā arī attiecībām ar dienvidigauņu dialektu un ietekmi uz baltu valodām un kultūrtelpu. Tāpat tiek apkopoti dati par etnogrāfiskajiem un folkloras materiāliem, kā arī arheoloģijas pētījumi par šo etnisko kopienu kultūrtelpas norisēm un izmaiņām. Turklāt uzmanība tiek pievērsta arī šo igauņu grupu asimilēšanās procesam.

Bakalaura darba uzdevums ir apkopot dažādos pētījumus par šīm etniskajām grupām, ar mērķi skatīt šīs dažādās nozares kopsakarībās un savstarpējā mijiedarbībā, lai spētu izdarīt vispārējus secinājumus, analizējot visas sastopamās hipotēzes, pētījumus un pieejamos faktus un izmantojot katras zinātniskās jomas atšķirīgo pieeju un piedāvātos resursus un metodes. Tādējādi bakalaura darba izstrādes galvenais mērķis nav izteikt hipotēzi par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsmes laiku un cēloņiem, bet gan skatīt un analizēt jau esošos dažādo nozaru pētījumus mijiedarbībā, kas nākotnes perspektīvā, paplašinot pētījumu loku, iespējams, ļautu izteikt jaunas hipotēzes par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsmi.

Bakalaura darba izstrāde balstās induktīvajās un kvalitatīvajās metodēs, kas ļauj izdarīt vispārējus kvalitatīvus secinājumus, pamatojoties atsevišķos pētījumos pieejamajos materiālos. Tiek izmantota aprakstošā metode, kā arī sintēze, savienojot dažādu jomu pētījumu rezultātā radušos secinājumus visaptverošā kopainā un cenšoties izdarīt vispārējus secinājumus.

Lai precizētu terminoloģiju šajā bakalaura darbā, analizējot valodas jautājumus, tiks lietoti termini „dienvidigauņu dialekts”, to iedalot grupās un izloksnēs, un „Ludzas igauņu/Lejasciema leivu valoda”, kas gan nenorāda uz to valodas statusu, bet gan akcentē vēlmi šīs Latvijas igauņu kopienas analizēt kā relatīvi noslēgtas un saliedētas grupas, turklāt šādu terminu lieto arī visi pētnieki, kas aplūkojuši šo jautājumu. Savukārt termins „dienvidigauņu dialekts” ir izvēlēts kā neitrālāks apzīmējums, lai gan atsevišķi pētnieki lieto arī terminu „dienvidigauņu valoda”.

IGAUNI LATVIJĀ: PROBLĒMAS NOSTĀDNE

Somugru valodu grupas Latvijā

Latvijas teritorijā vēsturiski bijušas un atsevišķos gadījumos vēl joprojām ir sastopamas vairākas somugriskas izcelsmes etniskās kopienas, kuru lietoto valodu paveidi pieskaitāmi pie somugru valodu grupas. Kā vienu no tām var minēt mūsdienās UNESCO apdraudēto valodu sarakstā iekļauto lībiešu valodu, taču tāpat Latvijā atradušās arī igauņu valodas lietotāju salas, turklāt jāuzsver, ka šeit bijuši sastopami gan dienvidigauņu, gan ziemeļigauņu dialektu lietotāju apdzīvotie apvidi. „Proti, ziemeļigauņu valodas rietumu dialekta dienvidu grupai piederošajā, kādreizējai Salacas apkaimes lībiešu valodai tuvajā izloksnē runājuši igauņi, kas dzīvoja ziemeļrietumu Vidzemē ap Ainažiem. Tomēr tas ir vienīgais ziemeļigauņu izloksnēm piederīgais igauņu valodas paveids, kura teritorija iesniegusies Latvijā. [...] Iekšzemē uz austrumiem gar Igaunijas un Latvijas robežu Latvijā bijušas tikai dienvidigauņu izlokšņu „pussalas”, lai gan ikvienā no tām runāta atšķirīga dienvidigauņu izloksne. Līdztekus tām pastāvējušas leivu un Ludzas igauņu valodas saliņas. [...] Vēl viena Baltijas jūras somu tauta bija 15. gs. vidū Bauskas pils apkaimē noņemtie voti, kurus vietējie dēvēja par krieviņiem. Krieviņi valodas ziņā asimilējās jau 19. gs. Tādējādi līdztekus lībiešu valodai otra autohtona Baltijas jūras somu valoda Latvijā tomēr ir bijusi tikai dienvidigauņu valoda.”¹

Pievēršoties somugru priekšteču ienākšanai Latvijā, jāmin, ka arheoloģiskie pētījumi apstiprina ķemmes-bedrīšu kultūras pārstāvju, kuru kultūra tiek saistīta ar somugru ciltīm, ierašanos Latvijā no ziemeļaustrumiem 4.g.tūkst.p. m.ē. otrajā pusē. Savukārt vēlā neolīta (2300.-1500. g. p. m. ē.) sākumā Latvijā sāk izplatīties auklas keramikas jeb kaujas cirvju kultūra, kuras pārstāvjus saista ar indoeiropiešiem.²

Pievēršoties somugru un baltu cilšu migrācijas jautājumam valodniecības aspektā, jāmin, ka tikuši „izskatīti Baltijas somu aizguvumi no baltu valodām, kas varētu būt izveidojušies laikā pirms mūsu ēras, konkrēti Igaunijā. Valodnieciskie vārdu izplatības areāla pētījumi sakrīt ar arheoloģiskajiem”³. H. Moora norādījis, ka, ienākot šajā teritorijā, baltu ciltis virzījās ziemeļu virzienā caur Rietumigauniju. Tās apmetās galvenokārt Igaunijas rietumu un ziemeļu piekrastē un salās, kā arī Vidusigaunijas zemienē. Turpretī virzīšanās

¹ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 38. lpp.

² Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 29.-31. lpp.

³ Moora, H. Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andlei//eesti rahva atnilisest ajaloost. Tallin, 1956., Lk. 41-119. In: Jaanits, L. *Soomeugrilaste hargnemisest arheoloogia andmeil//Keel ja Kirjandus*. 1973. Lk. 711-724. Citēts pēc: Ваба, Л. Языковые контакты прибалтийских финнов с балтами и ландшафтная лексика. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. Šulca, V. LPSR ZA, Andreja Upīša Valodas un Literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1989.

Dienvidaustrumigaunijā, kā arī Latvijas austrumu un centrālajā daļā bija mazāk izteikta, tāpēc arī ilgāk saglabājās Ludzas igauņu valoda (kas ļauj spriest, ka H. Moora pieļauj iespēju, ka Ludzas igauņi ir sena etniskā grupa, kas apdzīvojusi Latvijas teritoriju vēl pirms baltu cilšu ienākšanas). Rietumigaunija kultūras attīstības un iedzīvotāju blīvuma ziņā bija pārāka par Austrumigauniju. Bet vēlāk sākās ilgstošs regress sakarā ar augsnes noplicināšanos, ko veicināja baltu ienākšana ar zemkopību un lopkopību. Pakāpeniski baltu ciltis šajā teritorijā tika asimilētas. Aptuveni tajā laikā baltu etnonīms „eesti” pārgāja uz daļu Baltijas somu⁴. Kā min L. Vaba, par baltu klātbūtni tagadējā Igaunijas teritorijā liecina ainaviskās leksikas reliktie vārdi, kā piemērus minot:⁵

Igauņu	Lietuviešu	Latviešu
allikas (avots)	Šaltenis	Saldus (augsta, avotaina vieta)
kuits (mitrājs, purva mala)	kuitis (krūmājs)	kuits (necaurejams mežs)
lajer (peļķe)	atlaja (palieņu pļava)	Leja
polu (mitrs mežs)	bala (purvs)	bala (mitra zemiene)

Šī teorija ļautu izskaidrot somugru salu esamību tagadējā Latvijas teritorijā, taču tā neanalizē pastāvošās valodiskās atšķirības somugru valodu un to paveidu starpā, kā arī nesniedz viennozīmīgu un neapstrīdamu atbildi par tieši igauņu etnisko grupu veidošanos Latvijas teritorijā.

Taču arī A. Breidaks runā par somugru un baltu etnisko grupu kontaktiem un savstarpēju ietekmi, minot, ka „3. g. t. p.m.ē. beigās Austrumbaltijas iedzīvotāju sastāvs etniskā ziņā bija jaukts. Abu etnisko grupu saplūšana beidzās 3. un 2. g. t. p.m.ē. mijā: Baltijas somus, kas dzīvoja, uz dienvidiem no līnijas Daugava-Abava, uzsūca baltu ciltis, bet baltus, kas bija aizsnieguši Latvijas ziemeļu daļu, Igauniju un dienvidrietumu Somiju, asimilēja Baltijas somu ciltis. [...] Divu etnisko grupu – baltu un Baltijas somu – kontakti atstāja dziļas pēdas kā materiālajā, tā garīgajā kultūrā, arī valodā. Baltijas somu valodās (lībiešu, igauņu, votu, ižoru, vepsu, somu un karēļu valodā) ir daudz aizgūtu vārdu no baltu valodām. Tie attiecas uz lopkopību, zemkopību, amatniecību, sociālo sfēru u.c. dzīvesjomām.

⁴ Moora, H. Maanviljelyn varhaishistoriaa virolaisilla ja heidan naapurikansoillaan./Kotiseutu. N6, Forssa, 1965, 135-144.). Citēts pēc: Ваба, Л. Языковые контакты прибалтийских финнов с балтами и ландшафтная лексика. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. Šulca, V. LPSR ZA, Andreja Upīša Valodas un Literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1989.

⁵ Ваба, Л. Языковые контакты прибалтийских финнов с балтами и ландшафтная лексика. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. Šulca, V. LPSR ZA, Andreja Upīša Valodas un Literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1989.

Arī Baltijas somu valodas ietekmēja baltu valodu, īpaši senlatviešu cilšu un latviešu valodas, attīstību.”⁶

Valodniecības jautājumiem, raksturojot somugru valodu iezīmes, ir pievērsies arī K. Pajusalu, uzsverot, ka „visas Baltijas jūras somu valodas ir samērā tuvas viena otrai. Sākotnējās atšķirības starp Baltijas jūras somu valodām acīmredzot radās tikai pirmajā gadu tūkstoši, kad Baltijas jūras somu ziemeļu dialekts jeb somu, karēļu un vepsu pirmvaloda nošķīrās no dienvidu dialektiem jeb igauņu, lībiešu un votu valodas pamatā esošās valodas. Taču jau pirms tam vistālāk uz ziemeļaustrumiem esošajā Baltijas jūras somu izloksnē bija radušās iezīmes, kas lika pamatu valodai, kura radniecīga dienvidigauņu valodai. Šīs savdabīgās valodas iezīmes, no vienas puses, ir skaidrojamas ar īpašajiem valodu kontaktiem, sevišķi ar baltu un slāvu valodām, un, no otras puses, ar perifēro novietojumu, kas izraisījis noteiktu arhaisku iezīmju saglabāšanos. To dēļ dienvidigauņu izloksnes uzskatītas arī par starpposmu starp Baltijas jūras somu valodām un tālāk austrumos esošajām somugru valodām.”⁷

Arī Petri Kallio ir analizējis šo jautājumu, skaidrojot Baltijas jūras somu vēlās pirmvalodas iedalījumu: „No piekrastes dialekta izveidojās visas Baltijas jūras somu valodas, izņemot dienvidigauņu; iekšzemes dialektu mūsdienās pārstāv vienīgi dienvidigauņu izloksnes. Teritoriāli tas acīmredzot nozīmējis senās dienvidigauņu valodas atrašanos daudz plašākā areālā uz dienvidiem no mūsdienu teritorijas. [...] No Novgorodas un Pleskavas novadiem dienvidigauņu valodas paveidi iesniedzās rietumos – mūsdienu Igaunijas un Latvijas teritorijā.” P. Kallio uzskata, ka lībiešu valoda no citām Baltijas jūras somu valodām nošķīrusies nākamajā sazarošanās posmā: „Pēc daudzām valodas iezīmēm lībiešu valoda varētu atrasties starp ziemeļigauņu un dienvidigauņu valodu, no vienas puses, līdzinoties ziemeļigauņu, no otras - dienvidigauņu izloksnēm. Pēc fonētiskās un gramatiskās struktūras lībiešu valoda kopumā tomēr ir tuvāka ziemeļigauņu valodai.”⁸ (Skatīt pielikumu nr.4)

Vēl īsumā raksturojot lībiešu valodas savdabīgās izpausmes un unikālo vietu somugru valodu laukā, jāmin piemērs, kurš atklāj, ka „lībiešu valodā, pretstatā citām somu valodām, ir saglabājies nošķīrums starp protosomu formu *kt un *ktt un vēlāko formu *ht un *htt. Citās somu valodās šis kontrasts ir ticis neitralizēts. [...] No otras puses, lībiešu valodā ir vairāki

⁶ Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 326. lpp.

⁷ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 35. lpp.

⁸ Kallio, P. Kantasuomen konsonantihistoriaa. *Samit, sanit, satnehamit. Riepmočala Pekka Sammallahtii miessemanu 21. Beai vve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia, 253. Helsinki, 2007, s. 229-249. Citēti pēc: Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 36. lpp.

jauninājumi, kas citos somu dialektos ir palikuši nemainīgi.”⁹ Tāpat, analizējot lībiešu valodas atšķirības, tiek uzsvērtas Sāmsalas igauņu dialekta ietekmes lībiešu valodā: „Izsenis abas puses [lībiešus un Sāmsalas igauņus] ir vienojuši tirdznieciskie un saimnieciskie darījumi, kā arī sadzīves notikumi. Etnogrāfiskie materiāli liecina par daudzpusīgu igauņu amatnieku darbību Ziemeļkurzemē, jo īpaši lībiešu ciemos. [...] Sāmsalu un Ziemeļkurzemi varam vērtēt ka vienotu kultūras areālu. [...] Senas ir Kurzemes un Sāmsalas iedzīvotāju saiknes. Jau 13. gs. kuršiem un lībiešiem jūras ceļš uz Sāmsalu bija labi pazīstams. Livonijas Indriķa hronika vēstī par ziemas karagājieni uz Sāmsalu 1216. gadā. Jo īpaši lībiešu apdzīvotajā Ziemeļkurzemes krastā sakari ar Sāmsalas igauņiem tika uzturēti arī nākamajos gadsimtos.”¹⁰ K. Pajusalu norāda, ka arī Ziemeļrietumlatvijas teritorijas Gaujas lībiešu lietotajā valodā sastopamas līdzības ar Sāremā dialektu.¹¹

Dienvidigauņu dialekta grupas Latvijā

Tuvāk pievērsoties tieši dienvidigauņu dialektam, kuram pieder arī Ludzas igauņu un Lejasciema leivu etnisko grupu lietotās valodas formas, vispārējam raksturojumam, jāmin, ka „dienvidigauņu izloksnes veido vienu no diviem galvenajiem igauņu valodas dialektiem līdztekus ziemeļigauņu izloksnēm, uz kurām balstīta igauņu literārā valoda. Vēsturiski dienvidigauņu un ziemeļigauņu izloksnes ir bijušas dažādas radniecīgas Baltijas jūras somu valodas. Savukārt no senos laikos runātās dienvidigauņu valodas izveidojās visai atšķirīgi valodas paveidi, kurus mūsdienās dēvē par Mulgi, Tartu, Veru [Viru] un Setu izloksnēm. Visu šo izloksņu areāli dienvidos savulaik iesniegušies Latvijas teritorijā, leivu un Ludzas igauņu valodu salas pat pilnībā atradušās Latvijā.”¹² K. Pajusalu arī min, ka Vidzemes ziemeļaustrumu daļā un Latgalē (uz austrumiem no lībiešu valodas areāla) runātas „no lībiešu valodas un arī mūsdienu igauņu valodas ievērojami atšķirīgas dienvidigauņu izloksnes”.¹³ Turpretī Urve Aivare uzskata, ka „Latvijas igauņi runā galvenokārt Dienvidigauņu Viru

⁹ Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 151.

¹⁰ Priedīte, Iriša. Igauni un Ziemeļkurzeme. *Valodniecība*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2006. Nr. 708. 73. lpp.

¹¹ Pajusalu, Karl. Estonian dialects. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 232.

¹² Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 35. lpp.

¹³ Turpat.

dialektā un šo etnisko grupu valodas lietojums stipri neatšķiroties no Igaunijā lietotā Viru dialekta”.¹⁴

Par atšķirībām dienvidigauņu dialekta struktūrā rakstījis K. Pajusalu, uzsverot, ka, salīdzinājumā ar ziemeļigauņu dialektu un lībiešu valodu, „dienvidigauņu valodas struktūra vietām ir pat somugriskāka, piemēram, dienvidigauņu izloksnēs ir saglabājusies bagātīga atvasināšana ar piedēkļiem. Līdztekus seniem piedēkļiem, kas labi saglabājušies, tiek lietota virkne jaunu piedēkļu. Dienvidigauņu valodas t.s. somugriskās iezīmes pārsteidzošā kārtā reizēm saglabājušās un pat pastiprinājušās, pateicoties kontaktiem ar kaimiņos esošajām baltu valodām.”¹⁵ Arī pētnieks T.-R. Viitso uzskata, ka dienvidigauņu dialekts, iespējams, atklāj senāku lingvistisko situāciju.”¹⁶ Arī Valdeks Palls, norādot uz dienvidigauņu dialekta īpatnībām, uzsver, ka „visizteiktākie kontrasti ir starp dienvidigauņu un ziemeļigauņu lingvistiskajiem variantiem; daudzi lingvistiskie elementi dienvidigauņu dialektā atšķiras ne tikai no ziemeļigauņu dialekta, bet arī no citām balt-somu valodām kopumā. Ņemot to vērā, tiek izteikts pieņēmums, ka dienvidigauņu dialekta pamats no citiem nošķīrās jau samērā agri”.¹⁷ (Piemērus dienvidigauņu dialekta atšķirībām no citām somugru valodām skatīt pielikumā nr.3)

Taču, analizējot dienvidigauņu dialekta īpatnības saistībā ar latviešu valodas ietekmi, kas izpaužas gan fonoloģijā, gan morfosintaksē, gan jo sevišķi leksikā, pietiekama uzmanība netiek pievērsta tam, ka „Latvijas dienvidigauņu izloksnēs ir arī tādas kopīgas iezīmes, kuras nevar tiešā veidā izskaidrot ar latviešu valodas ietekmi”.¹⁸

K. Pajusalu uzsver, ka, lietojot iekšvietas locījumus (galvenokārt ar galotni *-n*), *-n* inesīvs Veclaicenes un Alūksnes teicējiem bijis dominējošā pozīcijā, līdztekus tam līdzīgi Ludzas igauņu izloksnei sporādiski bija sastopamas arī *-hn* formas: *suuhn* „mutē” (salīdzināt ar igauņu *suus*). „Latviešu valodā *-h* nav sastopams un tāpēc *-n* inesīva veidošanos var izskaidrot ar dabisku skaņu pārveidošanos *-hn>-n*; tomēr tas liecina, ka visās Latvijas dienvidigauņu valodas formās inesīva sākotnējā forma ir bijusi vienāda *-hn*, nevis *-h(h)*, kas ir tipiska austrumveru un setu izloksnēm. Inesīva *-hn(a)* pazīme varēja būt izplatīta dienvidigauņu izloksnēs otrā gadu tūkstoša pirmajā pusē un vidū, kas liecina par visai agrīnu

¹⁴ Aivare, Urve. *Latvijas igauņi.* // Mela, Marjo. *Latvian virolaiset. Historia, kieli ja kulttuuri.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011. 200.-204.lpp.

¹⁵ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 36.-37. lpp.

¹⁶ Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. *Estonian Language.* ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica.* Volume 1. Tallin, 2003, p. 144.

¹⁷ Pall, Valdek. *Idamurde sõnastik.* Tallin: Eesti Keele Instituut, 1994. Lk. 5-12. Citēts pēc: Laanekask, Heli, Ross, Kristiina. The language of Tartu and Tallin in 17th-century Livonia./ Rop, K., Vanags, P. *Common roots of the Latvian and Estonian literary languages.* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008. P. 199.

¹⁸ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 44.-46. lpp.

izlokšņu atdalīšanos no veru un setu dialektiem. Taču, no otras puses, Latvijas dienvidigauņu izloksnēs atsevišķās formās sastopamas pārsteidzošas līdzības ar vistālāk austrumos runātajām dienvidigauņu izloksnēm arī salīdzinoši tālu uz rietumiem esošajā areālā, kur Igaunijā dienvidigauņu izloksnēs tas nav iespējams. [...] Visos līdz šim izpētītajos Latvijas dienvidigauņu valodas paveidos kā salīdzinājuma pārākās pakāpes pazīme ir *-b*, piemēram, *suurõb* „lielāks” (sal. ig. *suurem*). [...] Līdztekus tai vietām ir sastopama arī *-mb*: *paremb* „labāks”. *-b* pazīme, no vienas puses, ir raksturīga dienvidu mulgi dialektam un, no otras puses, dienvidu setu dialektam. Ņemot vērā tā esamību Latvijas dienvidigauņu valodas paveidos, pārveidojumu **mpi>mb>b* varētu uzskatīt par visas dienvidigauņu valodas dienvidu daļas jauninājumu.”¹⁹ Tādējādi, kā uzsver K. Pajusalu, var secināt, ka „Latvijas dienvidigauņu valoda ir saglabājusi gan senās dienvidigauņu valodas dienvidu daļas savdabību, gan attīstījusies par unikālu un jauninājumiem bagātu izlokšņu kopumu.”²⁰

Pievēršoties dienvidigauņu dialekta izplatības areālam Latvijā, tiek minēts, ka dienvidigauņi Ziemeļlatviju „visdrīzāk apdzīvoja jau pirms latgaļu priekšteču ienākšanas. Nav zināms, cik tālu uz rietumiem pletās dienvidigauņu valodas areāls. Ziemeļrietumlatvijas teritorija uz ziemeļiem no Salacas un Sedas, visdrīzāk bija dabiska robeža starp igauņiem un lībiešiem vai latviešiem. Šīs teritorijas apdzīvotība strauji samazinājās 18. gadsimtā (īpaši 1710. - 1712.), un vēlāk tajā apmetās galvenokārt latvieši. Ģeogrāfisku iemeslu dēļ Igaunijas pierobeža vienmēr bijusi reti apdzīvota”.²¹

Par dienvidigauņu valodas teritorijām Latvijā tiek uzskatītas leivu valodas sala Lejasciema apkaimē, Ludzas igauņu valodas izplatības areāls un Igaunijas - Latvijas robežjosla (skatīt pielikumu nr.2). Šajā darbā uzsvars tiks likts uz Lejasciema apkaimes leivu un Ludzas igauņu raksturojumu un savdabību, taču īsumā tiks raksturoti Igaunijas un Latvijas robežzonā dzīvojošie igauņi.

Analizējot šo robežjoslas dienvidigauņu valodas areālu, tiek minēts, ka tādās apdzīvotās vietās kā Ainaži, Ipiķi, Ķirbēni, Arakste, Ērgeme, Pedele, Lugaži, Ape, Veclaicene u.c. „igauņu apdzīvotība atšķirībā no valodas salām daudzviet ir visai vēlīna, radusies, piemēram, saimniecību izpirkšanas gaitā, taču līdztekus pastāv arī senas dienvidigauņu apdzīvotas saliņas. Arī 19. gs. otrajā pusē Ziemeļlatvijā saimniecības nopirkušo dienvidigauņu zemnieku pēcteču valoda neapšaubāmi ir izpētes vērtā. [...] Tomēr lielākoties viņu dzimtas saknes meklējamas tuvākajos Dienvidigauņu pagastos. Pārsteigumu radīja teicēju valodā

¹⁹ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 44.-46. lpp.

²⁰ Turpat.. 46. lpp.

²¹ Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 153.

sastopamās savdabīgās formas, kas agrāk bija zināmas tikai dienvidigauņu leivu un Ludzas igauņu valodas salās.”²² K. Pajusalu arī min, ka, lai arī par Igaunijas robežjoslā dzīvojošajiem igauņiem ir savākts daudz mazāk materiālu nekā par Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem, tomēr ir „izšķirami četri izlokšņu areāli. Pirmais – dienvidigauņu valodas rietumu grupas jeb mulgi dialektā runājošās saimniecības Rūjienas apkaimē. Vācot materiālus savai doktora disertācijai, vēl 1990. gadu sākumā pārsteidzošā kārtā atradu dienvidigauņu izlokšņu runātājus dažās sētās Latvijā Rūjienas apkaimē. [...] Par kādreizējo pārejas izloksni starp dienvidigauņu rietumu izloksnēm un leivu valodas salu liecina arī vairākas līdzības mulgi un leivu izloksnēs. Latviešu dialektoloģijā šī teritorija Rūjienas apkaimē tika iekļauta t.s. lībiskajās izloksnēs (sal. Rudzīte, M. Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. Rīga, 1993.), taču šeit tomēr būtu jārunā par dienvidigauņu substrātu. Mūsdienās šajā teritorijā dzīvo tikai atsevišķi dienvidigauņu dialekta runātāji, no kuriem liela daļa ir pārcēlušies turp no tuvīnā mulgi novada Igaunijā. Otrais – dienvidigauņu dialekta runātāji Valgas apkaimes Ērgemes un Lugažu novadā. Lugažu novada izloksne igauņu dialektoloģijā tiek iedalīta pie Tartu dialekta dienvidu grupas, kurā ietilpst arī kaimiņos Igaunijā runātā Sangastes izloksne. Lugažiem tuva ir bijusi arī Ērgemes apkaimes dienvidigauņu izloksne. Šim valodas paveidam ir daudz kopīgu iezīmju ar iepriekš apskatīto leivu valodas salu; dienvidigauņu elementi sastopami arī šī areāla vietvārdos. Trešais – dienvidigauņu izloksne Apes (Hopa) apkaimē jau ietilpst veru dialekta rietumu grupā. Tā ir vistuvākā Harglas novada izloksnei Igaunijā. Šis pārsvarā latviski runājošais reģions, kur dienvidigauņu saimniecības atradušās līdzās latviešu saimniecībām, ir bijis leivu valodas salu un Igaunijas savienotājareāls. Apkaimes valodai ir bijušas raksturīgas vēl vairākas dienvidigauņu dialekta rietumdaļai tipiskas valodas iezīmes. [...] Apes pilsēta ir bijusi apkaimes igauņu sabiedriskās dzīves un izglītības centrs. [...] Arī mūsdienās tur dzīvo daudzi divvalodīgi cilvēki, kuru senču vidū ir igauņi. Ceturtais – dienvidigauņu veru dialekta areāls Kernetu, Veclaicenes un Alūksnes apkaimē. Šis ir dzīvotspējīgākais dienvidigauņu izloksnes areāls mūsdienu Latvijā. 2008. gada ekspedīcijā šajā reģionā joprojām konstatējām vairākus desmitus valodas teicēju – galvenokārt vecākās paaudzes, taču arī dažus vidējās paaudzes pārstāvjus -, kuri runā labā arhaiskā veru dialektā. Viņu kultūras un izglītības centrs bija Alūksne. Patlaban viņi tomēr ir bilingvāli (dienvidigauņu-latviešu) iedzīvotāji, kas publiskajā saziņā lieto latviešu valodu, savukārt mājās un ar paziņām runājot – dienvidigauņu dialektu. Viņu valodas lietojumā vērojamas vairākas arhaiskas iezīmes, kā arī savdabīgi jauninājumi. Vispārsteidzošākais tomēr ir tas, ka

²² Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 40. lpp.

vairākas no šīm iezīmēm ir raksturīgas dienvidigauņu valodas formām Latvijā.”²³ Tādējādi var spriest, ka valodiskajā ziņā šis Latvijas un Igaunijas pierobežas igauņu valodas areāls lielā mērā ir bijis saistīts ar leivu valodas grupu Lejasciema apkaimē visdrīzāk tieši ģeogrāfiskās tuvības dēļ.

Pētot somugru valodu izplatības areālus Latvijas teritorijā, svarīgu lomu spēlē vietvārdu analīze somugrismu kontekstā, taču, kā norāda Laimute Balode, nereti nosaukumiem ir neskaidra cilme un tikai viena no hipotēzēm norāda uz iespējamu somugrisku izcelsmi, savukārt dažus nosaukumus varētu uzskatīt par hibrīddarinājumiem. Tāpat atšķirīga ir arī izcelsme – tie mēdz būt gan seni lībiešu cilmes vārdi, gan derivāti no Vidzemes igauņu (leivu) vai Ludzas igauņu valodas, gan Igaunijas pierobežas aizguvumi.²⁴

Latvijas teritorijā igauņi kā minoritāte lielākoties nav veidojuši vienlaidus kompakti apdzīvotas teritorijas, taču izņēmumi ir ziemeļaustrumu pagasti Vidzemē, kuros dzīvojuši tā sauktie „leivi”, un noteikts areāls Latgales teritorijā, galvenokārt Ludzas apkārtnē, kur dzīvoja igauņu etniskā grupa, saukta par Ludzas vai Pildas igauņiem.²⁵

Kā norāda O. Kallass, Ludzas igauņi apmetušies trīs savā starpā nesaistītos areālos – Pildas pagastā (tagad Pildas, Ņukšu un Pureņu pagasts), toreizējā Nirzas un Janopoles pagasta saskares vietā un Mērdzenes pagastā. Ludzas igauņu ciemi atradās vismaz 100 km attālumā uz dienvidiem no tuvākās etniskās teritorijas Igaunijā.²⁶ (Detalizētāku Ludzas igauņu apdzīvotības areālu skatīt pielikumā nr.6.)

Lejasciema leivu etniskā grupa bija otra kompakti dzīvojošā igauņu minoritāte Latvijas teritorijā, kas apmetās Ziemeļaustrumlatvijas teritorijā Lejasciema apkaimē. Definējot Lejasciema leivu etniskās grupas apdzīvotības areālu, tiek uzsvērts, ka par igauņu pēctečiem uzskatāmi tie „Lejasciema pagasta ziemeļdaļas iedzīvotāji, kas dzīvo gar Gauju uz leju, tāpat Līvju ciems, Ilzenes pagasts un daļa Kalnciema pagasta”²⁷, kā arī Zeltiņu apkaime.²⁸

²³ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 43.-44. lpp.

²⁴ Balode, Laimute. Vēlreiz par potenciālajiem somugrismiem (pēc Latvijas vietvārdu vārdnīca. Pilaci – Pracapole materiāliem). *Valodniecība. Sumugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2007. Nr. 727. 9. lpp.

²⁵ Korjuss, H. Zemes dieva dēls neatgriezīsies. No: *Inkluzīvi*. Sast. Kursīte, J. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 32. lpp.

²⁶ Kallas, O. *Lutsi maarahvas*. Helsinki, 1894. 151. lpp. Citēts pēc: Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 10. lpp.

²⁷ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

²⁸ Hupel, A.V. *Topographische Nachrichten von Lief- un Ehstland*. III (1782). 212. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

PĒTĪJUMU VĒSTURE

Ludzas igauņu historiogrāfija

Ludzas igauņu izpēte sākās tikai ap 19. gs. vidu, un kā pirmo pagaidām zināmo pētījumu par Ludzas igauņiem var uzskatīt A. Branta 1845. g. sniegto ziņojumu par igauņu skaitu Ludzas apkārtnes muižās. Arī 1852. un 1870. g. tika sniegti statistikas dati, savukārt 1868. g. avīzē „Die Livländische Gouvernements Zeitung” tika publicēta pirmais Ludzas igauņu raksturojums.²⁹

Kā pirmo analizējošo materiālu var minēt M. Veskes 1875. un 1877. g. sniegto Ludzas igauņu izlokšnes un tradīciju raksturojumu. G. Manteifels 1880. g. „Słownik Geograficzny” savukārt puda ziņas gan par Ludzas igauņu statistiku, tradīcijām un ticību. Savukārt 1881. g. A. Sementovskis publicēja statistikas datus.³⁰

1892. g. avīzē „Postimees” bija ievietots Pēterburgas korespondenta K. Leopasa raksts par katoļticīgajiem igauņiem Latgalē, kas radīja interesi Igaunijā. Šis raksts arī iedvesmoja O. Kallasu, kurš savukārt 1893. g. organizēja ekspedīciju pie Ludzas igauņiem, un Igaunijas sabiedrība guva plašāku ieskatu par saviem tautas brāļiem Latvijā, un 1900. g. O. Kallass publicēja savas ekspedīcijas gaitā apkopotās Ludzas igauņu pasakas.

Liela vērība Ludzas igauņiem no igauņu pētnieku puses tika pievērsta 20. gs. 20.-30. g., pastiprinoties interesei par nacionāliem tematiem. Šie pētījumi ir īpaši vērtīgi, jo sniedz unikālas ziņas par Ludzas igauņiem, un vēlāko laiku darbi balstās tajos sniegtajā informācijā. Savu ieguldījumu deva P. Voolaine, A. Sangs, H. Prants, P. Ariste. Arī Latvijas pārstāvjiem radās interese par Ludzas igauņu fenomenu – 1930. g. Emīlis Melngailis pierakstīja vairākas tautasdziesmas igauņiski no Nirzas pagasta. Akcentējot Igaunijas ieguldījumu Ludzas igauņu izpētē, jāmin fakts, ka tie uzturēja kontaktus gan ar Rīgas Igauņu Izglītības un Palīdzības biedrību (RIIPB), gan ar Igaunijas Republikas Ārzemju Igauņu biedrību. Tas turpinājās līdz 1940. g., kas pārtrauca arī igauņu ekspedīcijas uz Latgali, kā izņēmumu minot P. Voolaini, kurš turpināja apmeklēt Ludzas igauņus arī pēc kara. Tieši par šī igauņu zinātnieka apciemojumiem ir saglabājušās visspilgtākās atmiņas tagadējo Ludzas apkārtnes iedzīvotāju atmiņās.³¹

²⁹ Breidaks, A. Par Baltijas somu un latgaļu etniskajiem sakariem. *Dzimtenes Balss*. Nr. 35. 1972. gada 31. augusts.

³⁰ Turpat.

³¹ Korjuss, H. Igauniskuma dimensija. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 16.-17. lpp.

PSRS okupācijas laikā pētniecībai aktīvāk pievērsās Latvijas zinātnieki. Plašus rakstus publicēja A. Jansons un A. Zavarina. 70. g. tika organizētas ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu zinātniskās ekspedīcijas. Trimdā šim tematam pievērsās T. Puisāns.

Arī pēc neatkarības atjaunošanas pētījumus veica J. Ševčuka un J. Brolišs, bet aktīvāk interese par Ludzas igauņiem atdzimst 21. gs. sākumā – I. Mežs analizēja statistikas datus, pētījumus sniedz U. Aivare, T. Karma un H. Korjuss.

Lejasciema leivu historiogrāfija

Mūsdienās Lejasciema leivu izpēti sarežģī fakts, ka par šo etnisko grupu ir veikts daudz mazāk pētījumu un apkopots ievērojami mazāk materiālu par to kultūru un tradīcijām, kā arī netika īpaši veidoti un stiprināti leivu kontakti ar Igauniju. Taču avotus par Lejasciema leiviem iespējams rast agrāk nekā tas bija vērojams Ludzas igauņu sakarā – jau 1782. gada A.V. Hupela publikācijā minēta šī etniskā kopiena, to saistot ar dienvidigauņu atzaru.³²

Tomēr nākamie avoti sastopami vien 19. gs. otrajā pusē periodiskajos izdevumos. 1892. gadā tam pievērsās arī A. Bīlenšteins.³³ Arī 20. gs. sākuma laikrakstos tikuši pieminēti leivi – piemēram, 1911. gadā izdevumā „Dzimtenes Vēstnesis” autors pievērsies Lejasciema leivu valodas jautājumam.

Savukārt 20. gs. 20.-30. gadi Lejasciema leivu izpētē nav ražīgi, īpaši salīdzinot ar Ludzas igauņu kopienas analīzi, jo pētnieki, kas deva lielu ieguldījumu Ludzas igauņu pētījumos – P. Voolaine, A. Sangs, H. Prants, P. Ariste –, nepievērsās Lejasciema leiviem.

Taču, tāpat kā Ludzas igauņu gadījumā, arī leivu apdzīvotajā teritorijā, konkrētāk Ilzenē, 20. gs. 30. g. E. Melngailis pierakstīja tautasdziesmas igauņiski.

20. gs. plašus un vairākkārtējus pētījumus par Lejasciema leiviem veikusi D. Zemzare, šo jautājumu apskatot gan 1940., gan 1956. un 1957. gadā. Zemzare apkopojusi ziņas par Lejasciema leiviem, kā arī analizējusi Lejasciemu un Gulbenes novadu kopumā.

Plaši un detalizēti analītiskie darbi par Lejasciema leiviem veikti 21. gs., kad šai kopienai pievērsās gan pašmāju autori – I. Priedīte un L. Balode u.c., gan arī igauņi zinātnieki – K. Pajusalu, T.-R. Viitso u.c. Tiek veikta gan leivu valodas, gan savstarpējo ietekmju ar baltu valodām analīze, kā arī pētījumi par Lejasciema leivu izcelsmi.

³² Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

³³ Turpat.

ARHEOLOĢIJA

Arheoloģijas materiāli par Ludzas igauņu apdzīvoto areālu

Analizējot Ludzas igauņu un Lejasciema leivu apdzīvoto areālu arheoloģijas materiālu kontekstā, īsumā vēlreiz jāraksturo vispārējā situācija somugru un baltu priekšteču kultūru migrācijas Latvijas teritorijā procesos. Kā jau minēts, arheoloģiskie pētījumi apstiprina ķemmes-bedrīšu kultūras pārstāvju, kuru kultūra tiek saistīta ar somugru ciltīm, ierašanos Latvijas teritorijā no ziemeļaustrumiem 4.g.tūkst.p. m.ē. otrajā pusē. Atnācēji esot apmetušies uz dzīvi starp vietējiem iedzīvotājiem, turklāt ķemmes-bedrīšu kultūras pārstāvji esot aizņēmuši arī līdz šim mazāk apgūtas teritorijas, visintensīvāk apdzīvojot Lubānas ezera apkaimi. Īpaši jāakcentē apmetnes Ludzas ezera apkārtnē - Ciblas Budjankas un Zvirgzdenes Jurizdikas apmetnes.³⁴

Turklāt Ludzas novads nozīmīgs ar to, ka pēc atrasto senlietu un senvietu skaita Lielais Ludzas ezers ir trešā lielākā akmens laikmetā apdzīvotā vieta uzreiz aiz Lubāna un Burtnieku ezera, apkārtnē atrastajiem kaula priekšmetiem liecinot par apdzīvotību jau vidējā mezolītā, t.i., 7000. - 6000. g. p.m.ē. Turklāt Isnaudas pagastā atrodas nozīmīgas akmens laikmeta apmetnes un senkapi: Kreiču apmetne un senkapi (Zaļais kalniņš) (skatīt pielikumu nr. 7), Kubulovas, Iudru, Jurizdikas apmetne I un II, kā arī četri senkapi: Isnaudas I un II, Zeimuļevas un Poļu Gorbunu senkapi.³⁵ Piemēram, Kubulovas apmetnē starp dažādajiem artefaktiem atrasti arī vidējā neolīta priekšmeti – ķemmes-bedrīšu keramikas lauskas un akmens darbarīki. Tāpat arī Jurizdikas I un II apmetnēs atrasti vidējam neolītam raksturīgi priekšmeti – 55 krama izstrādājumi un kaula rīki, kā arī 1300 ķemmes-bedrīšu keramikas māla trauku lauskas.³⁶

Savukārt vēlā neolīta (2300.-1500. g. p. m. ē.) sākumā Latvijas teritorijā sāk izplatīties auklas keramikas jeb kaujas cirvju kultūra, kuras pārstāvjus saista ar indoeiropiešiem.³⁷ Taču tiek uzsvērts, ka jaunatnācēji pilnībā nenomainīja vietējos iedzīvotājus, t.i., ķemmes-bedrīšu kultūras pārstāvjus: „Izrakumi apmetnēs parāda, ka ar auklas keramikas kultūru saistāmie atradumi veido tikai nelielu daļu no iegūtajiem materiāliem, turpretī vairums pieder tai attīstības līnijai, kas bāzējās uz iepriekšējā posma tradīcijām.”³⁸

³⁴ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 29.-31. lpp.

³⁵ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 7., 20. lpp.

³⁶ Turpat. 22. lpp.

³⁷ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 29.-31. lpp.

³⁸ Turpat.

Abu kultūru pastāvēšana ilgu laiku bijusi paralēla, auklas keramikas kultūrai negūstot izšķirošu pārsvaru pār ķemmes-bedrīšu kultūru; un „pēc arheoloģisko pieminekļu veidiem un tajos iegūtā materiāla konstatējams, ka 1. g. tūkst. pr. Kr. Latvijas teritoriju ziemeļos apdzīvoja konsolidējušās Baltijas somu etniskās grupas, bet dienvidos – baltu etniskās grupas. To saskares josla atradās Daugavas labajā krastā. [...] Švīkātās keramikas pārsvars zināmā mērā iezīmē baltu areālu. Acīmredzot Baltijas somu areālā, kur tā veidoja pusi un mazāk no visas keramikas, ķemmes-bedrīšu kultūras tradīcijas ieguva pārsvaru pār baltiskajām tradīcijām.”³⁹

Ludzas novada Kreiču kapulauks tiek datēts ar vidējo un vēlo neolītu, t.i., 4100. - 2600. g. pr. Kr.⁴⁰ Jāuzsver, ka kapulaukā bijuši apbedīti somugru cilšu iedzīvotāji, bet vēlākajos apbedījumos vērojama baltu cilšu ietekme.⁴¹ „Kreiču kapulauks saistīts ar apmetni, kas atrodas tās tuvumā, jo apbedījumi bija apbērti ar mītņu zemi. Par to liecina atrastā vēlā ķemmes-bedrīšu un tekstilā keramika kapu pildījumos un pie apbedījumiem esošie priekšmeti, kas līdzīgi apmetnē atrastajai keramikai un priekšmetiem.”⁴² Izpētot tuvumā esošo Kreiču apmetni, konstatēts, ka to apdzīvojuši somugru cilšu priekšteči, viņu galvenā nodarbošanās bijusi medniecība un zvejniecība. Apmetnē atrastā tipiskā un vēlā ķemmes-bedrīšu, kā arī tekstilā keramika ļauj apmetni datēt no 4100.-1800.g. pr.Kr. Kreiču apmetne tiek raksturota kā tipisks somugru cilts neolīta piemineklis, bet atrastā baltu ciltīm raksturīgā auklas keramika liecina par abu kultūru saskari.⁴³

Dzelzs laikmets bijis strauju etnisko procesu laiks, kad mūsu ēras pirmajos gadsimtos turpinājās baltu un Baltijas somugru etnisko grupu tālāka veidošanās. „Vērojamās kopīgās iezīmes kapulauku un mirušajiem līdzīgi do priekšmetu veidā liecina, ka joprojām pastāvējuši lielāki vairāk vai mazāk vienoti kultūras apgabali. Taču tajos jau saskatāmas 13. gs. sākumā rakstītajos avotos minēto baltu cilšu – kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu – un Baltijas somu cilšu – igauņu, vendu un lībiešu – areālu kontūras. Turpmākajā laika posmā Latvijā turpinājās jau esošo etnisko grupu eksistence un tālāka attīstība, kurā piedalījās arī jaunatnācēji. Šajā procesā norisinājās asimilācija un mainījās robežas. [...] Turpmāko gadsimtu robežu izmaiņas te noteicošā loma bija latgaļiem.”⁴⁴

³⁹ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 61. lpp.

⁴⁰ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 20. lpp.

⁴¹ Zagorskis, F. Kreiču neolīta kapulauks. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 3, 3-18. lpp. Citēts pēc: Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 20. lpp.

⁴² Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 21. lpp.

⁴³ Turpat. 21.-22. lpp.

⁴⁴ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 74. 161. lpp.

Tiek minēts, ka vēl agrajā dzelzs laikmetā (1.-400.g.) Latgales ziemeļu daļā sastopami akmens krāvumu kapi: „Tie tiek uzskatīti par Baltijas somiem – vēlāko igauņu un lībiešu priekštečiem. Baltus no somiem Latgalē šķir samērā plašas, mazapdzīvotas teritorijas.”⁴⁵ Taču to nevar attiecināt uz Ludzas apkaimi, jo arī konkrēti arheoloģiskie izrakumi to neapstiprina.

Pievēršoties Ludzas novadā veiktiem arheoloģiskajiem pētījumiem, tiek minēts, ka tie devuši padziļinātu ieskatu arī etniskajos procesos šajā apvidū, uzsverot, ka „Ludzas novada teritorija bija īpaši intensīvi apdzīvota dzelzs laikmetā. [...] Ļoti svarīga bija uzkalniņu uzskaitē katrā objektā, tādēļ saglabājusies precīzāka informācija par uzkalniņu sākotnējo izskatu un skaitu [...]. Vairāki pilskalni – Gorku, Pentjušu, Gaveiku un citi – bija apdzīvoti ilgstoši, jau no agrā dzelzs laikmeta (1. - 400.g.)”.⁴⁶

Savukārt no 6. gs. beigām līdz 7. gs. sākumam latgaļu līdzeno kapulauku kultūra no savas izveidošanās un noformēšanās teritorijas sāka izplatīties uz austrumiem, un 8. gs. līdzenie senkapi jau bija sasnieguši Ludzas ezeru. „Līdzenie senkapi blakus akmens krāvuma senkapiem konstatēti Makašānu Saleniekos, Sakstagala Lielpuderos, Sakstagala Aizezeros, Balvu Nauduševā u.c. Te akmeņu krāvumi parasti izmantoti līdz 6. gs., un tajos dominē ugunskapi.” Autors akcentē, ka līdzeno senkapu kultūrai izplatoties Baltijas somugru pieminekļu vidū, tā lielākoties uzņēmusi sevī arī šīs etniskās vienības pārstāvjus.⁴⁷ Tāpat tiek norādīts, ka „Ludzas rajonā I g. t. otrā pusē un II g. t. sākumā dzīvoja latgaļi, bet vietām līdz m. ē. VI gs. vērojams arī somugrīks iedzīvotāju sastāvs. VII gs. tos daļēji asimilēja, daļēji izspieda latgaļi.”⁴⁸ Tātad var secināt, ka somugrīkā ietekme, īpaši Austrumlatvijā, saglabājusies vēl ilgi pēc indoeiropiešu cilšu ienākšanas, taču pamatā tomēr var runāt par somugru asimilāciju baltu cilšu pārspēka ietekmē. Kā vēsta T. Puisāns, Austrumlatvijā 7. un 8. gs. m. ē. vērojami tīri latgaļu apbedījumi. Arī „jaunākos kapu laukos, kādi atrasti Odukalnā pie Ludzas, Baltijas somu ietekme vairs nav manāma. Tātad šīs tautas Ludzas apkārtnē pirms vācu ienākšanas jau ir saplūdušas, ar baltu pilnīgu dominanci pār somiem. Līdz ar to, grūti iedomāties, ka somugru cilts piederīgie pie Ludzas būtu saglabājušies no aizvēstures laikiem.”⁴⁹ J. Soikāns min, ka, „salīdzinot Ludzas kapu galvaskausus ar latviešu, lībiešu, leišu un igauņu galvaskausiem, t.i. tautām, kuras apdzīvoja Baltijas jūras un Daugavas krastus vēlākā laikā, ir pamats domāt, ka viņi vistuvāk ir pie latviešu – latgaliešu galvaskausiem, vai

⁴⁵ *Latvijas senākā vēsture 9. g.t.pr.Kr. – 1200.g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 229. lpp.

⁴⁶ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi.* LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 8. lpp.

⁴⁷ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē.* Rīga: Neputns, 2012. 161.-164. lpp.

⁴⁸ Urtāns, V. *Latvijas iedzīvotāju sakari ar slāviem I g.t. otrajā pusē.* Arheoloģija un Etnogrāfija. – 8.laidiens. – Rīga, 1968. – 65.-85.lpp. Par arheoloģiskajiem izrakumiem Ludzas rajonā XIX gs. Citēts pēc: Jansons, A. *Ludzas igauņi. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis.* Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 23.lpp.

⁴⁹ Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza.* Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110. lpp.

precīzāk, viņiem ir mazāka starpība ar šīs tautības galvaskausiem, nekā ar igauņu un lībiešu galvaskausiem.»⁵⁰

Pievēršoties konkrētu arheoloģisko pieminekļu analīzei, liela nozīme tiek piešķirta kapulauku pētniecībai, uzsverot, ka Ludzas novadā apzināti ap 30 līdzenie un 9 uzkalniņu kapulauki. 8.-12. gs. latgaļiem bijuši raksturīgi līdzenie kapulauki, bet kopš 10. gs. beigām līdz 13. gs. uz austrumiem no Lubāna ezera, sevišķi Ludzas - Rāznes apvidū, līdztekus līdzenajiem kapulaukiem, parādījās arī uzkalniņu kapulauki.⁵¹ Lūzumu apbedīšanas tradīcijās F. Balodis saista vai nu ar vikingu, vai ar slāvu ietekmi, kuriem bijusi tradīcija mirušos apbedīt uzkalniņos.⁵² Kaut arī uzkalniņu kapulauki latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu daļā ir hronoloģiski vēlāki, apbedīto novietojums un orientācija, kā arī kapu veidi ir tādi paši kā līdzenajos senkapos. Uzkalniņu skaits kapulaukā var būt no dažiem desmitiem līdz vairākiem simtiem. Tiek minēts, ka Ludzas novadā sastopami arī apaļo uzkalniņu senkapi. Dažos no tiem ir arī atsevišķi garie uzkalniņi, taču šo senkapu etniskā piederība vēl nav skaidra. Ir arī tādi pieminekļi, kuru hronoloģija vēl nav precīzi noskaidrota, jo pētījumi nav veikti.⁵³

Evertavas senkapi, kas ir latgaļu uzkalniņu kapulauks, pēc atrastajām senlietām tiek datēts ar 10.-13.gs. Arī Isnaudas senkapi I un II tiek raksturoti kā latgaļu uzkalniņu kapulauki, pēc atrastajām senlietām kapulauku I datējot ar 10.-13.gs., bet kapulauku II – ar 10.gs.2.pusi līdz 13.gs. Tāpat Zubrovas uzkalniņu senkapi tiek datēti ar līdzīgu laikaposmu - vēlo dzelzs laikmetu (10.-12.gs.). Arī Kausa senkapus I raksturo kā uzkalniņu senkapus, datējot ar 10. gs. 2. pusi - 13. gs., savukārt Kausa senkapi II tiek definēti kā apaļie uzkalniņi. Rudņas (Rudņu), Volkarežu-Čuičišu (1.g.t.beigas un 2. g.t. sākums) un Čerņavsku (10.gs.2.puse – 13.gs.) tiek raksturoti kā uzkalniņu senkapi, tādējādi saistot tos ar latgaļu apbedīšanas tradīcijām. Savukārt Šilku senkapi, kas tiek uzskatīti par latgaļu līdzeno kapulauku, pēc atradumiem tiek datēti ar 8.-12.gs. Tāpat arī Nirzas senkapus raksturo kā latgaļu līdzeno kapulauku.⁵⁴

Ņukšu līdzenais 9.-12.gs. kapulauks atrodas Pildas ezera krastā 11 km no Ludzas pilsētas uz dienvidiem, tajos izpētot 218 apbedījumus - 207 skeletkapus, 5 ugunskapus, kā arī 6 kenotafus (svešumā kritušo karavīru simboliski apbedījumi ar ieročiem, bet bez pašiem skeletiem). Līdzīgi citiem šī perioda latgaļu līdzenajiem kapulaukiem, arī Ņukšos raksturīga pazīme ir vīriešu orientācija ar galvu uz austrumiem, bet sieviešu – pretējā, rietumu virzienā.

⁵⁰ Soikāns, J. *Kū mums stōsta senču kopi*. Ludza: Ludzas Latgališu Kultūras veicināšanas Bīdrība, 1925. 61. lpp.

⁵¹ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 9. lpp.

⁵² Vilcāne, A. Franča Baloža devums seno latgaļu izpētē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 24, 77.-94. lpp. Citēts pēc: Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 9. lpp.

⁵³ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 9. lpp.

⁵⁴ Turpat. 19.-35. lpp.

Nedaudzajos ugunskašos, pēc E. Šnores domām, tika apbedītas gūsteknes vai ieprecētas lietuvietes vai slāvietes. Pamatojoties uz kapulauka materiālu, E. Šnore rakstīja: „Latgaļu tērpa un rotaslietu īpatnības ir tik krasas, ka tās nav iespējams sajaukt ar pārējo latviešu cilšu un vēl mazāk ar lībiešu, igauņu vai slāvu tērpu vai rotaslietām.”⁵⁵

Pildas pagastā savukārt sastopami Rogaiž uzkalniņu senkapi, pēc bronzas senlietām un darbarīkiem datējami ar vēlo dzelzs laikmetu (10.gs.2.pusi – 13.gs.), kā arī Meirānu un Brodaižas II līdzenie latgaļu 10. – 12. gs. senkapi. Savukārt Pureņu pagasta Locišu vēlā dzelzs laikmeta senkapus un Bataru senkapus raksturo kā latgaļu uzkalniņu kapulaukus, turpretī Matjunku senkapi tiek definēti kā līdzenie senkapi.⁵⁶

Tādējādi, analizējot konkrētas ziņas par izpētītajiem arheoloģiskajiem pieminekļiem Ludzas novadā, var secināt, ka somugru kultūras pazīmes ir atrastas Isnaudas pagastā, konkrētāk Kreiču kapulaukā un apmetnē, Kubulovas apmetnē un Jurizdikas I un II apmetnēs, pārējos kapulaukus un apmetnes saistot ar baltu cilšu tradīcijām. Taču somugriem raksturīgās apbedījumu tradīcijas šajā apvidū sastopamas, jau sākot ar vidējo neolītu, ko saista ar somugru cilšu ienākšanas laiku Latvijas teritorijā. Kreiču kapulauka izmantojuma gadījumā tiek minēts arī vēlāis neolīts - laiks, kad Latvijas teritorijā sāka ienākt baltu ciltis, tādējādi ļaujot secināt, ka šī ienākšana notikusi pakāpeniski un ka Ludzas teritoriju vēl kādu laiku apdzīvojuši somugri. Taču Ludzas novada arheoloģiskā izpēte nesniedz datus par somugru tradīcijām raksturīgiem arheoloģiskajiem pieminekļiem un artefaktiem, kurus varētu datēt ar laiku pēc vēlā neolīta beigām. Tāpat jāuzsver, ka, sākot ar 8. gs., Ludzas igauņu apdzīvotās teritorijas areālā apbedījumu tradīcijās virsroku ir guvuši baltiem raksturīgie līdzenie kapulauki, no 10. gs. sastopot arī uzkalniņu kapus. Tas ļauj secināt, ka somugru cilšu kultūras pazīmes Ludzas apkaimē bijušas sastopamas tikai līdz vēlā neolīta beigām, baltu cilšu apbedījumu un keramikas apstrādes iezīmēm gūstot pārsvaru pār somugru iedzīvotāju tradīcijām. Šis secinājums tomēr neizslēdz iespēju, ka, lai gan somugri tika asimilēti arheoloģisko pieminekļu kultūras izpausmēs, tie tomēr, iespējams, saglabāja savu etnisko piederību valodas un mutvārdu tradīciju formās.

⁵⁵ Нукшинский могильник. под ред. Э.Д. Шноре, Т.Я. Зейда ; Академия наук Латвийской ССР. Институт истории и материальной культуры. Рига : Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1957. С.97. Citēts pēc: Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 40. lpp.

⁵⁶ Berga, Tatjana, Petrova, Madara. *Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi*. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 43.-46. lpp.

Arheoloģijas materiāli par Lejasciema leivu apdzīvoto areālu

Analizējot Lejasciema leivu apdzīvoto teritoriju no arheoloģijas viedokļa, sastopami sarežģījumi, jo ticis veikts ievērojami mazāk izpētes darbu. Piemēram, Alūksnes novadā arheoloģiskie izrakumi veikti tikai 17 pieminekļos, kas ir tikai nedaudz vairāk nekā sestā daļa no visām reģistrētajām abu novadu arheoloģiskajām vietām.⁵⁷

Lejasciema apkārtnē bijusi apdzīvota jau akmens laikmetā, par ko liecina arheoloģiskie atradumi, piemēram, akmens cirvji un citas senlietas, kā arī apbedījumi. Pie „Ceļmalnieku” mājām uzziets ugunskauss, Viģubu senkapos bijušas rotas, cirvji, naži, šķēpi; senkapi atklāti arī Svārbes kreisajā krastā pie „Melderiem”. Savukārt Sinoles „Krācēs”, Gaujas kreisajā krastā, šķiet, bijis pilskalns. Tur uzziets ap 70 cm dziļš mītnu slānis, kurā atrastas keramikas atliekas, kauli, akmens cirvju fragmenti.⁵⁸ Tāpat tiek minēts, ka „akmens cirvju un citu priekšmetu atradumi pie Lejasciema un senā Gaujas gultnē liecina, ka zeme ir bijusi apdzīvota jau vēlā akmens laikmetā un, domājams, no igauņu – ugru ciltīm. Par to, ka šis novads ir bijis no latviešiem apdzīvots jau sirmā senatnē, liecina senie letgaļu uzkalniņkapi Lejasciema pagastā „Akmeņkuļos”.”⁵⁹

Tiek minēts, ka agrajā dzelzs laikmetā Latvijā akmens krāvumu kapu kultūra, kas tiek attiecināta uz somugriem, bijusi sastopama Ziemeļlatvijā, ieskaitot Latgales ziemeļus. Turpretī vidējā dzelzs laikmetā vienīgās saglabājušās somugru grupas tiek minētas Latvijas ziemeļrietumos pie Gaujas un Kurzemes pussalas ziemeļstūrī.⁶⁰

Lejasciema leivu apdzīvotības areāla arheoloģiskajā izpētē īpaši svarīgu lomu spēlē senie apbedījumi. Jāuzsver, ka šīs teritorijas senkapu „veids un datējums bieži vien nav precīzi nosakāms, taču pamatā tie ir iedalāmi akmeņu krāvuma kapos un līdzenajos kapos (tostarp viduslaiku kapsētās). Iespējams, veidoti arī žaļņiki – ar akmeņu riņķi iezīmētas apbedījums vietas. Alūksnes un Apes novados senākās zināmās apbedījumu vietas ir akmeņu krāvuma senkapi. Šādi kapi ierīkoti agrajā dzelzs laikmetā, un to izmantošana beidzās vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē. Šie kapi izplatīti Vidzemes, Latgales un arī Kurzemes ziemeļdaļā, kā arī Igaunijā un Dienvidsomijā. Akmeņu krāvuma kapos uz pamatzemes veidotā lielāku akmeņu četrstūrveida iežogojumā apbedīti gan dedzināti, gan nededzināti mirušie, kas apkrauti ar mazākiem akmeņiem. Turklāt vienā krāvumā parasti atklāti vairāki mirušie. Nereti atklāti kapulauki tikai ar vienu akmeņu krāvumu, kur apbedīto skaits neatbilst

⁵⁷ Doniņa, Inga, Guščika, Elīna. *Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novados*. Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2014. 13. lpp.

⁵⁸ *Lejasciems upju un laiku lokos*. Lejasciema pagasta padome, 2003. 42. lpp.

⁵⁹ Ploks, J. Lejasciema novada aizsargu Dziesmu svētki. 1939. 6. lpp.

⁶⁰ *Latvijas arhaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 47.-55.,68. lpp.

vienā apmetnē dzīvojošas kopienas apmēriem. Tas norāda, ka šādi netika apbedīti visi sabiedrības locekļi. [...] Akmeņu krāvuma kapos apbedītie tiek uzskatīti par Baltijas somiem – vēlāko igauņu un lībiešu priekštečiem. [...] Vidzemes teritorijā vēlāko lībiešu teritorija neatbilst akmeņu krāvuma senkapu izplatības reģionam. Tāpēc šis jautājums gaida plašāku izpēti. Ziemeļaustrumu Latvijā iespējoties baltiem, Baltijas somu iedzīvotāji atvirzījās uz ziemeļiem vai arī abu etnosu kontaktzonā asimilējās, pārņemot latgaļu kultūras iezīmes.”⁶¹

Pievēršoties Annas pagastam, tiek teikts, ka no senkapiem divi vai, iespējams, trīs ir agrā dzelzs laikmeta akmeņu krāvuma kapulauki. Trīs akmeņu krāvumi bijuši Gaigāļu senkapos, tāpat arī Salnu (Trīselnieku) apbedījumos, kā arī, iespējams, Mūrnieku senkapos.⁶²

Analizējot 9.- 13. gs., tiek minēts, ka šajā periodā vērojama „baltu cilšu pārgrupēšanās ar tendenci apgūtās zemes paplašināt ziemeļu virzienā, kur dzīvoja Baltijas somi (lībieši, igauņi)”.⁶³ Turklāt tiek uzsvērts, ka ziemeļos balti iekarojuši senās igauņu mītnes gar Gaujas augšgalu līdz Burtnieku ezeram, Rūjai un Alūksnes ezeram. Arī Bolupes un Ūtrojas apvidi līdz Ludzas upei nokļuvuši baltu cilšu rokās. Latgaļi teritorijas bijušas līdz Ludzas – Rāznes apvidum.⁶⁴

Tādēļ jāuzsver, ka Alūksnes un Apes novadā „visvairāk atklāti līdzenie kapulauki, kur mirušie apbedīti zemē ieraktās kapa bedrēs. Šādas apbedījuma vietas Baltijas reģionā veidotas jau akmens laikmetā. Alūksnes un Apes novados, kaut arī ir nepārprotamas liecības par apdzīvotību akmens laikmetā, tik agri apbedījumi pagaidām nav atklāti. Līdzeno skeletkapu tradīciju apskatāmajā teritorijā var izsekot kopš vidējā dzelzs laikmeta beigām. [...] Akmens laikmeta apbedījumu vietas no dzelzs laikmeta galvenokārt atšķir kapu inventāra veids. [...] Lielākā daļa senkapu, tāpat kā dzīvesvietas, ir stipri postītas. [...] Tāpat neskaidrs paliek jautājums par žaļņiku – nelielu smilšu uzkalniņu ar akmeņu vainagu – tradīciju Alūksnes un Apes novadu teritorijā vēlā dzelzs laikmeta beigās un viduslaikos (12. – 15. gs.), jo neviens eventuālais šāda veida pieminekļis aplūkojamajā teritorijā nav pētīts. [...] Iespējams, ka daži no senkapiem, kuros ir akmeņi, ir izmantoti dažādos periodos, jo Vidzemes teritorijā blakus somiskajiem akmeņu krāvumiem ir konstatēti baltiem raksturīgie uzkalniņi vai līdzenie kapi. Tādējādi akmeņu krāvumiem blakus varētu būt ierīkoti žaļņiki.”⁶⁵

Analizējot konkrētus arheoloģiskos pieminekļus, jāmin arī Alsviķu pagasts, kas ir bagāts ar arheoloģiskajām senvietām – reģistrēti 17 pieminekļi, taču ir ziņas par vēl 3 vietām.

⁶¹ Doniņa, Inga, Guščika, Elīna. *Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novados*. Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2014. 18. lpp.

⁶² Turpat. 35.-37. lpp.

⁶³ *Latvijas senākā vēsture 9. g.t.pr.Kr. – 1200.g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 227. lpp.

⁶⁴ *Latvijas arhaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 70. lpp.

⁶⁵ Doniņa, Inga, Guščika, Elīna. *Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novados*. Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2014. 18.-20. lpp.

Taču tālāku izpēti apgrūstina fakts, ka arheoloģiskie izrakumi līdz šim veikti tikai 6 pieminekļos, turklāt ne visos tie bijuši profesionālā līmenī. Tiek minēts, ka pagasta teritorijā, iespējams, atradies akmeņu krāvums kapulauks (šī vieta zināma kā Jaunžīguru upurvieta), taču pārējās apbedījumu vietas Alsviķu pagastā ir līdzinie kapulauki, kur nededzināti mirušie apbedīti ieraktās kapa bedrēs. Jāuzsver Asaru kapulauks, kurā veikti profesionāli arheoloģiskie pētījumi – tas visintensīvāk izmantots laika periodā no 9. gs. sākuma līdz pat 13. gs., taču atsevišķi savrupatradumi liecina arī par iespējamu agrāku kapulauka datējumu. Tiek minēts, ka vienu kapa bedres galvgali pārsedza pieci laukakmeņi, uzsverot, ka šādas akmeņu konstrukcijas varētu būt reminiscence no iepriekšējām apbedīšanas tradīcijām akmeņu krāvumos. Tāpat ar vēlo dzelzs laikmetu, iespējams, saista vēl vairākus kapulaukus. Par to liecina galvenokārt aprakstītais metāla senlietu daudzums, kas ir raksturīga šī perioda apbedījumu pazīme, taču pašas senlietas lielākoties nav saglabājušās. Vieni no tādiem kapulaukiem ir Atmiņu senkapi jeb Nēķena grantsbedres, tāpat arī Pidiķu un Rebeņu senkapos varētu datēt ar vēlo dzelzs laikmetu. Savukārt Annas pagasta teritorijā atklātas arī divas līdzīno apbedījumu vietas ar skeletkapjiem. Senākā no tām, domājams, ir Budzēnu senkapi, ko datē ar 13.-14. gs.⁶⁶

Kalnecmpju pagastā no apbedījumu vietām senākā ir Malacu senkapi - agrajam dzelzs laikmetam raksturīgie akmeņu krāvuma senkapi pie nu jau zudušajām Malacu mājām. Arī Okānu senkapos atrodas akmeņu krāvums. Uranažu senkapi visticamāk attiecināmi uz vēlo dzelzs laikmetu un viduslaikiem. Pēc nostāstiem, netālu no senkapjiem atradies arī uzkalniņš ar daudz akmeņiem. Žagatu senkapos bijuši vairāki uzkalniņi; pēc aprakstītajām pazīmēm tos, visticamāk, varētu attiecināt uz vēlo dzelzs laikmetu un viduslaikiem. Melderpuļķu senkapi – pētnieki pieņem, ka tie bijuši agrajam dzelzs laikmetam raksturīgie akmeņu krāvuma kapi.⁶⁷ Var secināt, ka šajā pagastā bijuši sastopami gan somugriem raksturīgie akmens krāvuma apbedījumi, gan senkapi, ko veidojis uzkalniņš ar akmeņiem, to, iespējams, varot saistīt ar žaļņiku tradīciju.

Savukārt Ilzenes pagasta arheoloģiskās liecības neliecina par somugru apbedījumu tradīciju klātbūtni. „Vienīgais reģistrētais arheoloģiskais piemineklis ir Mežsloku senkapi. [...] Tāpat no 20. gs. 40. g. saglabājušās neskaidras ziņas par vairākiem nelieliem uzkalniņiem netālu no Melnupes pie Paiķēniem. Iespējams, šie uzkalniņi laika gaitā ir pilnīgi nopostīti, un to saistība ar arheoloģiju vairs nav pārbaudāma.”⁶⁸

⁶⁶ Doniņa, Inga, Guščika, Elīna. *Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novados*. Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2014. 29.-37. lpp.

⁶⁷ Turpat. 44.-46. lpp.

⁶⁸ Turpat. 37. lpp.

Analizējot arheoloģijas materiālus Lejasciema leivu apdzīvotās teritorijas kontekstā, jāuzsver, ka pētījumus apgrūtina fakts, ka ievērojama daļa arheoloģisko objektu nav tikuši pētīti. Taču, pievēršoties pieejamajiem materiāliem, var secināt, ka, lai gan tiek minēts par Lejasciema leivu teritorijas apdzīvotību jau akmens laikmetā, pirmās arheoloģiskās liecības, kas norāda uz saistību ar somugru kultūru, sastopamas agrajā dzelzs laikmetā. Tādējādi jāsecina, ka somugru cilšu ienākšana šajā apkaimē notikusi vēlāk nekā Ludzas teritorijā un attiecīgi to dominance pastāvējusi no agrā dzelzs laikmeta sākuma līdz vidējā dzelzs laikmeta beigām, tātad ilgāk nekā Ludzas igauņu apkaimē, baltu cilšu kultūrai šo teritoriju pārņemot pēc vidējā dzelzs laikmeta beigām 8. gs. Tāpat kā Ludzas igauņu areālā arī šajā teritorijā baltu kultūrām raksturīgā apbedīšanas veida – līdzeno kapulauku – dominance sākās ap 8. gs., ar atšķirību, ka šajā apkaimē nav sastopami uzkalniņu kapi, turklāt līdznie kapulauki šajā teritorijā sastopami ilgāk – līdz 14. gs. Īpaši jāuzsver fakts, ka tiek minēta somugrisko apbedījumu tradīciju līdzāspastāvēšana baltu cilšu senkapu iezīmēm, tādējādi šajā teritorijā iespējams runāt par pakāpenisku kultūru pārklāšanos un ilgāku somugru arheoloģisko pieminekļu klātesamību baltu cilšu pārņemtajā teritorijā. Turklāt, atšķirībā no Ludzas novada, šajā apkaimē pētījumos ir atklāts lielāks skaits somugru tradīcijām piederīgu arheoloģisko pieminekļu. Tāpat no Ludzas igauņu apkaimes atšķirīga iezīme ir žaļņiki, kas sastopami no vēlā dzelzs laikmeta beigām līdz viduslaikiem (12.-15. gs.). Šo arheoloģisko pieminekļu analīzi ievērojami apgrūtina fakts, ka tie nav tikuši pētīti, taču to pastāvēšanu šajā apkaimē, iespējams, arī var saistīt ar kultūru mijiedarbības un pārklāšanās procesiem.

Tāpat būtisks ir izteikums, ka Vidzemē vēlākās lībiešu tautas teritorija neatbilst akmeņu krāvuma senkapu izplatības reģionam, kas ļauj secināt, ka šīs teritorijas somugriskās tradīcijas paraugus var, iespējams, saistīt arī ar vēlākās igauņu tautas pastāvēšanu. Detalizētāk pievēršoties jautājumam, vai Lejasciema leivu teritoriju var saistīt ar lībiešu vai igauņu etnosu, jāanalizē lībiešu apdzīvotības areāls: „Pie Baltijas jūras somiem piederīgie lībieši, vendi un igauņi apdzīvoja Latvijas teritorijas ziemeļu daļu. [...] Latgaļu spiediena rezultātā Ziemeļaustrumlatvijā samazinājās to iedzīvotāju teritorijas, kas savus mirušos apbedīja akmens krāvuma kapulaukos, t.i., igauņi nedaudz atkāpās uz ziemeļiem. Vienlaikus lībiešiem 10. gs. otrajā pusē un 11. gs. sākumā izdevās nostiprināties mazapdzīvotajās Daugavas un Gaujas lejtecēs.”⁶⁹ Raksturojot lībiešu apmešanos pie Gaujas, tiek uzsvērts, ka „tas nodrošināja kontroli pār nozīmīgāko tirdzniecības un satiksmes ceļu virzienā uz Pleskavu un Novgorodu. [...] Kopumā pēc rakstīto avotu ziņām un arheoloģisko pieminekļu izvietojuma izdalāmi vairāki lībiešu apdzīvoti novadi [skatīt pielikumu nr.5] – Daugavas, Turaidas (Gaujas), Metsepoles un Idumejas. [...] Gaujas lībiešu apdzīvotība koncentrējās upes abos

⁶⁹ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 153. lpp.

krastos, ap Turaidas un Satezeles pilskalniem. To apliecina arī te situētais lielais uzkalniņu kapulauku skaits. Taču visblīvāk apdzīvots bija Daugavas lībiešu novads.”⁷⁰

Savukārt, pievēršoties igauņu apdzīvotības areālam, jānorāda: „Igauņu apdzīvotās teritorijas ziemeļu daļā bija situētas viņu Sakalas Ugaunijas zemes. Par centru pirmajai no šīm zemēm uzskata Vilandes pilskalnu, bet otrajai par tādiem atzīmē Otepes un Tērbatas pilskalnus. Sakala robežojās ar lībiešu Metsepoles novadu un latgaļu Tālavas novadu, bet Ugaunija – ar latgaļu Tālavas un Atzeles zemēm. Robežas ar igauņiem problēma ir jautājums par latgaļu izplatības ziemeļu areālu. Kā zināms, l.g.t. vidū Daugavas labā krasta teritorijā etniskās robežas iezīmējās jau noteiktāk un tā joprojām bija divu lielu etnisku masīvu saskares zona. Dienviddaļā dominēja baltu ciltis, bet ziemeļdaļā – Baltijas somu ciltis. Turpmāko gadsimtu robežu izmaiņās te noteicoša loma bija latgaļiem.”⁷¹

Tādējādi var secināt, ka, analizējot lībiešu apdzīvotās teritorijas, jau 12. gs. tiek minēta Gaujas lejtece, kas neietver Lejasciema apkaimi. Tātad Lejasciema leivu etnisko grupu nevar tieši saistīt ar lībisku izcelsmi, tai visdrīzāk esot saistītai ar tām somugru kopienām, kas vēlāk veidoja igauņu etnosu. Taču arī jāuzsver fakts, ka lībieši Gauju izmantojuši kā nozīmīgu ūdensceļu, tādēļ nevar izslēgt lībiešu kontaktus ar Lejasciema apkaimē mitušajiem somugriem, kas, iespējams, nozīmētu tradīciju un citu raksturīgu iezīmju mijiedarbību.

Turklāt, lai arī arheoloģiskie materiāli neskaidro somugrisko apbedījumu neesamību laika posmā, kad šo teritoriju apdzīvoja Lejasciema leivi, nevar izslēgt iespēju, ka somugru etniskās grupas, kas bija apmetušās citviet no vēlāko lībiešu areāla Vidzemē, iespējams, tika asimilētas arheoloģisko pieminekļu izpausmēs, taču saglabāja savu etnisko piederību citās jomās.

Rezumējot jāmin, ka, analizējot Ludzas igauņu un Lejasciema leivu apdzīvotās teritorijas, arheoloģiskās liecības norāda uz baltu cilšu tradīciju pārspēka gūšanu un somugru pakāpenisku asimilēšanu laikā no 8. gs. Tādējādi arheoloģiskie materiāli neapliecina Ludzas igauņu un Lejasciema leivu kā senu etnisko kopienu saglabāšanos un neskaidro lielo pārrāvumu līdz laikam, kad tās tiek pirmo reizi minētas, taču arī neizslēdz šo somugru grupu iespējamo saglabāšanos valodas, folkloras, etnogrāfisko tradīciju un citās nacionālās pašidentificēšanās formās.

⁷⁰ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 155. lpp.

⁷¹ Turpat. 161. lpp.

VALODISKĀ PIEDERĪBA

Ludzas igauņu valodiskā piederība un īpatnības

Ludzas igauņi, kā jau iepriekš minēts, tikuši dēvēti par *Lutsi maarahvas*, vārdu *maarahvas* tulkojot kā „laucinieki”⁷², bet pilno pašnosaukumu *Lutsi maarahvas* attiecinot uz vārdu savienojumu „Ludzas zemes tauta”.⁷³ Taču vietējie Latgales iedzīvotāji igauņus saukuši par „čuhniem”; tas ar laiku pārņēmis arī pašnosaukumu⁷⁴ *maarahvas*, un to uz sevi sākuši attiecināt arī paši igauņi, turklāt šis nosaukums sāks lietot arī uzvārdos.⁷⁵ Tāpat vispārējam nosaukumam un arī uzvārdiem ticis lietots vārds „igevens”.⁷⁶

Kā jau minēts, Ludzas igauņu valoda tiek pieskaitīta pie Latvijas dienvidigauņu dialekta grupas. Turklāt jāuzsver, ka Ludzas igauņu valodā, tāpat kā citās Latvijas dienvidigauņu dialekta pārstāvētajās izloksnēs sastopamas dažas kopīgas iezīmes, kuras varētu uzskatīt par Latvijā lietotā dienvidigauņu dialekta vispārējām īpatnībām, taču neaizmirstot arī iekšējās variācijas Ludzas igauņu valodā, ko mēdz pamatot ar igauņu dažādo apmešanās laiku Ludzas apkārtnē.⁷⁷

Īpaši jāuzsver fakts, ka, lai gan teritoriāli Ludzas igauņu un Lejasciema leivu apdzīvotības areāli ir izvietoti tālu viens no otra, šīs abas igauņu izloksnes leksikas ziņā visvairāk līdzinās viena otrai un tikai pēc tam citām dienvidigauņu izloksnēm.⁷⁸ Šīs līdzības, iespējams, varētu skaidrot ar kontaktiem starp abām etniskajām grupām vai ieceļošanas Latvijas teritorijā vienlaicīgumu, vai arī migrāciju no vienas apkaimes.

⁷² Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 38.

⁷³ Korjuss, H. Zemes dieva dēls neatgriezīsies. No: *Inkluzīvi*. Sast. Kursīte, J. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 32. lpp.

⁷⁴ Vārds „čuhni” kā pašnosaukums tiek lietots arī A. Jansona rakstā, atsaucoties uz P. Voolaines novērojumiem. Skat.: Voolaine, P. - vēstule (1965. g. 12. IX, ZA FB Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 26. lpp.

⁷⁵ Šajā aspektā var minēt arī toponīmus: Čuhni, Čuhunova, Igauņi, Rancāni – Igoveni, Trupi – Čuhni. Skat.: Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 42.

⁷⁶ Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 42.

⁷⁷ Pajusalu, K. Estonians of Latgale. Latgales igauņi. Valodas *Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Languages in Eastern Latvia: Data and results of survey*. Eds. I. Šuplinska, S. Lazdiņa. Rēzekne, 2009, 171. lpp.

⁷⁸ Wiik, K. *Etela-Viron murrerajat Toomse-Pajusalun karttojen valossa*. Odagumeresoomo veeremaaq. Võro Instituudi Toimõitiseq, 6. 1999, lk 93-114. Citēts pēc: Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 45. lpp.

Minot līdzības Ludzas igauņu un Lejasciema leivu valodās, jāmin, ka tajās „sastopamas gramatiskās formas, kuras igauņu valodas vēstures pētnieki tradicionāli uzskatījuši par salīdzinoši jaunām, piemēram, komitatīvs ar priedēkli *-ga*, arī instrumentāļa, resp., komitatīva nozīmē: *leebāga* „ar maizi” Pildā, sal. ig. *leivaga*, *nōglaga* „ar naglu” Briģos, sal. ig. *nōelaga*. Taču, tā kā atbilstes ar *-ga* komitatīvu ir zināmas gan Salacas, gan Kurzemes lībiešu valodā, viedoklis par tā vēlīno izcelsmi vismaz dienvidigauņu un lībiešu valodas gadījumā būtu uzskatāms par apšaubāmu”.⁷⁹

Tomēr Lejasciema leivu un Ludzas igauņu valodu starpā vērojamas arī atšķirības - salīdzinot ar leivu valodu, Ludzas igauņu valodas salu raksturo ievērojami lielāka izlokšņu daudzveidība.⁸⁰

Pievēršoties iekšējām atšķirībām Ludzas igauņu valodas īpatnībās, nosacīti tiek nošķirtas divas ģeogrāfiskās zonas: „Ludzas areāla rietumu ciemos, īpaši Pildas pagastā, ir vairākas līdzības ar leivu un arī Alūksnes apkaimes t.s. rietumveru izloksni, savukārt Ludzas igauņu austrumu daļā vairāk ir kopīga ar austrumveru un setu izloksni. Tomēr tajās visās ir kopīgas iezīmes, kuras varētu uzskatīt par Latvijas dienvidigauņu valodas vispārīgāku savdabību.”⁸¹ Savukārt P. Voolaine 1966. gadā norādījis, ka „tagadējo Ludzas igauņu valoda esot tieši tāda pati kā agrāk dienvidaustrumu Igaunijā, īpaši ap Vastselinu”.⁸²

Vēl uzsverot Ludzas igauņu kā Latvijas dienvidigauņu dialekta lietotāju savdabību, var minēt epizodi, ko akcentējis A. Sangs: „Ludzas igauņu bērni, kuri tika aizvesti mācīties Igaunijā, vairs nesaprata Ludzas igauņu izloksni. Atgriežoties viņi runā igauņu literārajā valodā, bet tā ir tik tālu no Ludzas igauņu izloksnes; jāzina vismaz Dienvidigauņas dialekts, lai varētu izteikties Ludzas igauņu izloksnē. Tāpēc viņiem no apgūtās igauņu literārās valodas pie Ludzas igauņiem nav nekādas jēgas. Viens no nedaudziem Ludzas igauņu puisiem, kas vēl runāja Ludzas igauņu izloksnē, Tallinā gan apguva igauņu literāro valodu, bet toties aizmirsta savu Ludzas igauņu izloksni. Pirms tam viņš runāja ar vecākiem mājās Ludzas igauņu izloksnē, bet atgriežoties bija spiests sākt lietot latviešu valodu.”⁸³ Šis izteikums ļauj minēt Ludzas igauņu lietotās valodas atšķirību no 20. gs. igauņu literārās valodas, kas pamatā bāzējas ziemeļigauņu dialektā.

⁷⁹ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 42. lpp.

⁸⁰ Turpat.

⁸¹ Turpat.

⁸² P. Voolaines vēstule (1966. 1. un 16. IV, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: A. Jansons. Ludzas igauņi//*Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25. lpp.

⁸³ Sang, A. Lutsi maarahvas a. Eesti Kirjandus, 9. 1936. Citēts pēc: Korjuss Hanness. Zemes dieva dēls neatgriezīsies. No sast. Janīna Kursīte. *Inkluzīvi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 432 lpp.(32.-37.lpp.)

Raksturojot Ludzas igauņu valodas vispārējās iezīmes, tiek minēts, ka „divu konjugāciju nošķiršana, kur turklāt jauns bieži ir tieši reflektīvs verba lietojums, piemēram, līdztekus *mōsk* „mazgā” arī *mōskus* „nomazgājas”, visbiežāk sastopamā ir tieši Ludzas igauņu izloksnē”.⁸⁴

Tāpat analizējot latviešu valodas ietekmi uz Ludzas igauņu valodu, tiek norādīts, ka „daudzās Ludzas rajona apdzīvotajās vietās vietējo iedzīvotāju izrunā ir tikai viena – krītoša intonācija, kas toņa ziņā it kā tuvojas vidus dialekta stieptajai intonācijai. Šī intonācija raksturīga pārlatviskoto igauņu izrunai, kuri paši atceras, ka viņu vectēvi un vecvectēvi vēl runājuši igauņu valodā. Latgalieši viņus sauc par igauņiem un tā raksturo viņu izrunu: „Igauņi stiepj.”⁸⁵ Taču tāpat vērojama arī pretēja tendence, igauņu valodai ietekmējot arī latviešu valodas leksiku. „Ludzas rajona latgaliskajās izloksnēs ir virkne no igauņu valodas aizgūtu vārdu, piemēram, baka, boka „beka” (no igauņu *pākk*), laulēt „laulāt” (no igauņu *laulatama*), muiža „muiža” (no igauņu *mōis*), peksēt „sist” (no igauņu *peksma*), sāta „sēta” (no igauņu *saat*), vasars „veseris” (no igauņu *vasar*) u.c. Ludzas rajonā ir daudz apdzīvotu vietu nosaukumu, kas aizgūti no igauņu valodas, piemēram, Germi, Kaupužy, Lynužy, Paidery, Pylda, Raibakozy, Spenery u.c. Par igauņu valodas ietekmi liecina arī daudzi āru nosaukumi, kas aizgūti no igauņu valodas, piemēram, Ašu pļova, Boku mežs u.c. Mūsu dienās retumis veci igauņi vēl atceras senos āru vārdus, ko kādreiz lietojuši pilnīgi igauniskā formā, piemēram, Cjapšu sādžā ir pļavas nosaukums *Havesta kolk*, kalnu nosaukumi *Kaudu megi*, *Lavaa megi*, *Sanaavarik* u.c. Arī daži uzvārdi Ludzas rajonā ir igauņu cilmes, piemēram, Kaupužs, Poikāns, Soikāns, Unda, Zeps u.c. Šie piemēri liecina par igauņu valodas plašo ietekmi Ludzas rajona latgaliskajās izloksnēs.”⁸⁶ Tāpat vēl minot piemērus igauņu valodas ietekmei Ludzas apkārtnē, tiek minēti arī citi piemēri: „Tie [Ludzas igauņi] apmetās tagadējā Rēzeknes novadā – Stružāni agrāk tā arī saucās – Esti, arī uzvārds Igaunis tur ir. Ikaunīki – ap Varakļāniem, Zepi (*sepp* – kalējs), Igoveni – Kaunatas pusē. Arī Čudari varētu būt igauņi, jo tai laikā krieviski saukti „čudj”. Arī Poišs (puisis). [...] Uzvārdi – Buļš, Soikāns, Poikāns, Silkāns, Misāns. [...] Pilda igauniski nozīmē – līdzens lauks, tīrums.”⁸⁷ Vēl kā igauniskas izcelsmes uzvārdus min arī Čuhno, Čuhņonoks, Čuhņickis, Igovens, Buls, Mekšs, Kaupužs, Poikāns, Soikāns, Paiders, Raibokozy, Unda, Zeps, Kaļva, Vorkals, Lipsts, Lurups, Ņukša, Potmalniks, Uļbiks - tie bijuši visizplatītākie šajos apvidos un to īpašnieki zinājuši stāstīt, ka

⁸⁴ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 44.-46. lpp.

⁸⁵ Breidaks, A. Par Baltijas somu un latgaļu etniskajiem sakariem.// *Dzimtenes Balss*. Nr. 35. 1972. gada 31. augusts.

⁸⁶ Turpat.

⁸⁷ Silkāns, I. Soidi, kivki, raibakozi (pastāstīšu par Latgales igauņiem).//Ezerzeme. 14. janvāris, 2011. Skatīts: <http://www.ezerzeme.lv/index.php?action=show&type=news&id=11028>. [10.10.2014., 13:46]

tāds šis uzvārds bijis iepriekšējās 3-4 paaudzēs.⁸⁸ Liela uzmanība tiek pievērsta vietvārdiem, kuros īpaši tiek meklēta somugriska izcelsme: „Piemēram, sādžu nosaukumi Zvirgzdenes un Pildas pagastos – Kivti, Vēni, Germi un Paideri. Ezeru un upju nosaukumi – Perdeja, Uja, Ultreja un Soidu ezers.”⁸⁹ Kopā Latgalē 26 upēm un strautiem un 15 ezeriem ir vārdi, kam ir droša vai iespējama somugriska izcelsme.⁹⁰ Tādējādi arī šie piemēri, līdzīgi leivu apdzīvotajā areālā, akcentē vietvārdu tendenci īpaši ilgi saglabāt senos nosaukumus un norāda uz to bieži vien somugriskajām saknēm.

P. Ariste norāda, ka Ludzas igauņu valodā atspoguļojas latviešu, krievu, baltkrievu un poļu valodas ietekme. Atšķirībā no visām citām dienvidigauņu dialekta izloksnēm, tajā atrodams ļoti daudz latviešu vārdu, kas pārņemti dažādos laika periodos un saistīti ar ikdienas dzīves aspektiem. „Senākie patapinājumi pieskaņoti igauņu valodas fonoloģiskajai struktūrai, bet vēlākajos saglabātas igauņu valodai pilnīgi svešas latviešu fonētikas īpatnības. Sastopami arī tādi vārdi, kurus lieto paralēli divos variantos – pārīgauņotā un tādā, kas nav zaudējis latviešu valodas skanējumu. Latviešu valodas fonētikas īpatnību saglabāšana patapinājumos noritusi aizvien intensīvāk, līdz tā kļuvusi par otru sarunu valodu. Patapinājumu vairākums ir no augšzemniekiem, bet atrodami arī vairāki no vidusdialekta, piemēram, *kartupel*.” P. Ariste arī apraksta patapinājumus no baltkrievu un krievu valodas un to pārveidojumus. Viņš atzīst Ludzas igauņu teritoriju par vienu no visinteresantākajiem Baltijas novadiem, jo tajā var novērot pēc izcelsmes dažādu valodu savstarpējās ietekmes procesus.⁹¹

Tādējādi var teikt, ka Ludzas igauņu apdzīvotības areālā izpaudusies dažādu valodu ietekme, un īpaši jāuzsver somugru valodu klātbūtnes pēdas vietvārdos, ikdienas leksikā un uzvārdos. Taču pētniecību zināmā mērā sarežģī fakts, ka šo somugru valodu ietekmēto leksikas slāņu gadījumā ne vienmēr ir iespējams nošķirt nesenākus igauņu valodas uzslāņojumus no seniem somugrismiem, kas iesakņojušies vēl pirms baltu ienākšanas.

Kā piemēru var minēt O. Kallasu, kurš izteicis viedokli, ka pirmatnējos igauņu nosaukumus latvieši pārlatviskojuši.⁹² Taču šo apgalvojumu cenšas apgāzt A. Jansons, skaidrojot, ka „latvisko ciemu vārdus atrodam jau pirmo metriku ierakstos. Tāpēc jādomā, ka ne visi Kallasa uzrādītie ciemu vārdi ir bijuši igauniski jau no to dibināšanas. Tālab vācot

⁸⁸ А.А.Заварина. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*.1988, Номер 3, с.40.

⁸⁹ Т. Puisāns. *Nogrīmušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

⁹⁰ Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upiša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 331. lpp.

⁹¹ П.Аристе. Случаи языкового контакта в Латгалии. VI. Vilnius, 1963, 137.-147.lpp. Citēts pēc: A. Jansons. Ludzas igauņi//*Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 21.lpp.

⁹² Kallas, O. Lutzi maarahvas. 13.-15. lpp. Citēts pēc: A. Jansons. Ludzas igauņi//*Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 26. lpp.

toponīmus šai rajonā un tos etimoloģizējot, var viegli kļūdīties. [...] Cik uzmanīgam jābūt uzvārdu studijās, pētījot etnoģenēzes jautājumus, ilustrē Ludzas rajonā izplatītais Buļa vārds. Šā uzvārda īpašnieki lielākoties sevi uzskata par igauņu pēctečiem”.⁹³

Tomēr ir pētnieki, kas daļu somugrismu Ludzas apkārtnē diezgan skaidri saista tieši ar igauņu valodas ietekmi: „Daži vēlākas izcelsmes Baltijas somu cilmes hidronīmi Latgalē skaidrojami ar neapšaubāmu igauņu valodas superstrātu. Piem., Pyldys azars Ludzas raj., Pyldys ups (ietek Pildas ezerā), Pylda – apdzīvota vieta ig. *pold* „lauks, tīrums.”⁹⁴ Tāpat par atsevišķu somugrismu izcelsmi vēl valda šaubas, taču šo vietvārdi analīzi arī iezīmē viedoklis par to igauņisko izcelsmi: „Nav neiespējams, ka arī daži no tiem Latgales hidronīmiem, kas līdz šim skaidroti ar Baltijas somu substrātu, patiesībā būtu skaidrojami ar igauņu valodas superstrātu, piem., Rauzu azars (oikonīms Rauzy), Soidu azars (oikonīms Saidy) Ludzas raj., Saidu upīte (oikonīms Saidi) Alūksnes raj. (Liepnā).”⁹⁵

Arī Laimute Balode raksta par somugrismiem, taču arī šī autore izsaka šaubas par vietvārda, šajā gadījumā – Pildas ezera, izcelsmes laiku un iemeslu: „Ludzas igauņu apdzīvotības areālā „ir labi zināms limnonīms „Pildas ezers” (Lvv IV 2). Latgalieši to izrunā kā Pyldys azars. [...] Tas ir 295 ha liels ezers, acīmredzot deoikonīmiskas cilmes limnonīms, darināts no apdzīvotas vietas vārda Pilda. [...] Oikonīms „Pilda muiža” atvedināms no igauņu *pōldemōis* < ig. *pōld* „lauks” + *mōis* „muiža”. Tātad semantiski tā būtu lauku muiža. Starp citu, šajā ezerā ietek neliela upe vārdā Pilda [...]. Igaunijā ir arī sastopami daudzi saknes *Pōld*-vietvārdi. [...] Tiesa, tiek diskutēts par to, kad pirmo reizi Pyldas vārds pieminēts vēstures avotos. Tiek minēts 1766. un pat 1572. gads. Bet tas rada vēl jaunus jautājumus – vai igauņi Ludzas apkārtnē ienāca jau 16. gs., vai arī šis nosaukums ir bijis zināms pirms viņu ierašanās.”⁹⁶

Šo neskaidrību aspektā interesanta ir teorija par somugru ieceļošanas iespējām Ludzas apkārtnē nevis no Igaunijas, bet gan no Somijas. A. Jansons min, ka ienācēju vilnis „varēja nākt ne tikai no Dienvidigaunijas. Veci vīri vēl tagad zina stāstīt, ka pagājušajā gadsimtā, strādājot Daugavpils dzelzceļa būvdarbos kopā ar somiem, bijis ar viņiem vieglāk sarunāties nekā ar igauņiem, kas arī tur strādājuši. Somisks liekas „Kirovaina” ciema nosaukums un šai pusē izplatīts uzvārds. Somiski *kiro* nozīmē „lāsts”, *vainio* – „lauks, pļava”. [...] „Kirovains”

⁹³ A. Jansons. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 26. lpp.

⁹⁴ Rudzīte, M. Somugriskie hidronīmi Latvijas PSR teritorijā. Latviešu leksikas attīstība. LVU, Zinātnieku raksti. Rīga, 1968. 86. Sēj. Citēts pēc: Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 331. lpp.

⁹⁵ Turpat.

⁹⁶ Balode, Laimute. Vēlreiz par potenciālajiem somugrismiem (pēc Latvijas vietvārdu vārdnīca. Pilaci – Pracapole materiāliem). *Valodniecība. Sumugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2007. Nr. 727. 10. lpp.

tāpat nozīmētu apmēram „nolādētā pļavu zeme”, un šis toponīms it kā liecinātu par ienācējiem no piejūras novadiem.”⁹⁷

Arī citu somugrismu kontekstā tiek uzsvērtā to izcelsme saistībā ar somu valodu un vietvārdiem Somijā, kā vienu no hidronīmiem Ludzas rajonā minot tādu piemēru kā Aunejis azars (Pildas ezeru), sal. ar hidronīmiem *Ounas-joki*, *Ounas-järvi* Somijā; kā arī Iča - Aiviekstes labā krasta pieteka, Mozuo Iča – Aiviekstes kreisā krasta pieteka; sal. ar oikonīmiem *Itšā-päivä* Votzemē un *Ikä- päivä* Somijā.⁹⁸ Tādējādi, analizējot vietvārdu somugrisko izcelsmi Ludzas igauņu apdzīvotajā teritorijā, netiek izslēgta arī somu klātbūtne Ludzas apkaimē.

Lejasciema leivu valodiskā piederība un īpatnības

Raksturojot leivu pašnosaukumu, jāmin, ka tie sevi dēvējuši par *māmēs*, ļaujot saskatīt līdzības ar lībiešu un igauņu pašnosaukumu *maarahvas*, t.i., zemniekiem, zemes vīriem.⁹⁹ Tāpat vārdā *māmēs* var ieraudzīt līdzību arī ar Ludzas igauņu pašnosaukumu *Lutsi maarahvas*. Taču latviešu kultūrvīdē figurē etnonīms „leivi”, ko iespējams saistīt ar lībiešu pašnosaukumu *liivu*, kas varbūt norāda uz kontaktiem ar lībiešu etnisko grupu.¹⁰⁰ Tomēr iespējams arī izteikt hipotēzi, ka šo igauņu etnisko kopienu par leiviem dēvējuši tieši latvieši, saistot leivu grupu ar kādreizējiem Gaujas lībiešiem un nenodalot to kā atšķirīgu somugru etnisko kopienu.

Lejasciema leivu valoda, tāpat kā Ludzas igauņu valoda, tiek pieskaitīta pie dienvidigauņu dialekta izlokšņu pulka; turklāt tā ir arī atstājusi ietekmi uz leivu apdzīvotajā teritorijā lietotās latviešu valodas skanējumu un leksiku. Tāpat Lejasciema apkaimē sastopami arī toponīmi un hidronīmi ar somugrisku izcelsmi.

Taču, ņemot vērā lībiešu klātbūtni Vidzemē un arī Gaujas teritorijā, pastāv dažādas versijas par šīs somugriskās salas iedzīvotāju etnisko un valodisko piederību, izsakot atšķirīgus pieņēmumus par to piederību lībiešu vai igauņu substrātam. Tāpat ir variācijas par šīs etniskās grupas ieceļošanas Latvijas teritorijā laiku un veidu.

⁹⁷ Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 26.lpp.

⁹⁸ Rudzīte, M. Somugriskie hidronīmi Latvijas PSR teritorijā. Latviešu leksikas attīstība. LVU, Zinātniskie raksti. Rīga, 1968. 86. Sēj. Citēts pēc: Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 327. lpp.

⁹⁹ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

¹⁰⁰ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 40-41. lpp.

Laikrakstā „Mājas Viesis” 1864. g. tiek minēts, ka Ilzenes igauņi „laikam no veciem Līveniešiem cēlušies, kas tie īstie vecie Vidzemes iedzīvotāji un Igaunu un Piņņu tuvi radi ir.”¹⁰¹ Arī laikrakstā „Dzimtenes Vēstnesis” 1911. g. norādīts, ka Ilzenes apkaimē kopš Lieldienām viesojas Helsingforsas Universitātes dekāns prof. Ojansu, kurš pēta ilzeniešu valodu un to pielīdzinājis lībiešu valodai.¹⁰²

Arī citos avotos tiek izteikts viedoklis, ka leivu kopiena bāzējas somugriskā izcelsmē, taču to nevar viennozīmīgi pieskaitīt pie igauņu valodas lietotāju pulka: „Zeltiņā un Lejasciemā dzīvojot somiska cēluma ļaudis, igauņiem līdzīgi, bet ne ar tērbatiešiem, ne rēveliešiem nevarot saprasties. Mežu un purvu vidū Gaujas malā atrodies Līvu ciems. Varbūt šeit esot lībiešu paliekas, bet tas vēl jāpētījot. Šā ciema iedzīvotāji atšķīroties ar apģērbu kā no latviešiem, tā igauņiem. Alūksnes un Gulbenes baznīcas grāmatās jau no ļoti seniem laikiem atrodamas mācītāju atzīmes un žēlošanās, ka šie igauņi, kā viņus tur saucot, izolējoties un negribot mācīties. Kāds zemnieks no Lejasmuižas stāstījis, ka lielā daļā Lejasciema gar Gauju dzīvojot igauņi. Daži no tiem apstrādājis savus laukus ar vēršiem, kā to darot arī pārējie igauņi Vidzemē. Līves atrodies stipri tālu no Lejasmuižas, kādēļ reti ar latviešiem satiekoties.”¹⁰³ Šis apgalvojums ļauj minēt, ka autors leivu izcelsmi saista ar lībiešu substrātu.

Tāpat kādā 19. gs. otrās puses izdevumā tiek norādīts, ka leivi „esot ļoti sen atšķelts lībiešu zars, tādēļ to valoda fonētiski tuvāka igauņu valodai, bet tā esot tikai hipotēze, spriežot pēc ciema vārda „Līves”.”¹⁰⁴

Taču V. Zeps uzsver, ka, lai gan Kurzemē jauno vārdu aizguvumos latviešu valodā izpaužas lībiešu ietekme, Vidzemē pārsvarā tie ir atvasināti no igauņu valodas.¹⁰⁵

Par igauņu valodas klātbūtnes esamību Lejasciema leivu apdzīvotajā areālā runā D. Zemzare, akcentējot tās saistību ar dienvidigauņu dialektu: „Ka šejienes igauņi ir dienvidigauņu zars, to skaidri rāda līdzība ar dienvidigauņiem leksikā un vietu vārdos: ig. *susi* „vilks” – Ljc. cmv. *suži* ; ig. *aed* „dārzs” – Ljc. vv. *tamajds/ tamajda* (t.i., ozola dārzs); ig. *ruhi* – ljc. vv. *ruvi*; ig. *savikas* – Ljc. vv. *saviks*; ig. *vastne* (tikai Dienvidigauņijā, citur *uus*) „jauns” – Ljc. *vachceteri* (t.i., jaunā rija, resp., jaunā māja).” Autore arī norāda, ka minētie

¹⁰¹ Par Ilzenes muižas Ontes skolu. *Mājas Viesis*. 1864. Nr. 15.

¹⁰² Iekšzeme. *Dzimtenes Vēstnesis*. 1911. Nr. 100.

¹⁰³ Brackel, H. von. Nachtrag...Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. II (1841), 348., 374. 7. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

¹⁰⁴ Wiedemann, F. J. Die Esteninseln in den lettischen Kirchspielen Marienburg und Schwaneburg. Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg. XIII, 5 (1869), 497. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

¹⁰⁵ Zeps, V. J. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. Indiana University Bloomington: Uralic and Altaic Series, vol. 9. The Hague, 1962. 84. lpp.

īgauņu vārdi vairāk pazīstami Dienvidīgaunijā.¹⁰⁶ Arī citi pētnieki pauž uzskatu, ka leivu kopiena saistāma ar dienvidīgaunu atzaru, sakot, ka „Ilzenes, Kalnciema, Zeltiņa un Lejasciema nelatvieši nav lībieši, bet tērbatieši.”¹⁰⁷

Atšķirības no citām dienvidīgaunu dialekta izloksnēm skaidrojis V. Nīluss, nosaucot „Ilzenes un Lejasciema īgaunu dialektu par „leivu” dialektu, kas ir dienvidīgaunu atzarojums, bet jau sen zaudējis sakarus ar pārējiem īgauniem, tādēļ arī uzglabājis oriģinālas un arhaiskas formas. Arhaismu un latviešu leksikas un fonētikas ietekmes dēļ tas jūtami atšķiras no dienvidīgaunu dialekta. Nīluss ir pētījis ilzeniešu valodu un uzrakstījis tajā daudz tekstu, jo vienīgi Ilzenē vēl dažas dzimtas sarunājas šai dialektā, paralēli, protams, lietojot arī latviešu valodu. Nīluss 1935. gadā saskaitījis Ilzenē 131 personu, kas vēl protot īgauniski, bet citos pagastos to zinot tikai daži cilvēki.”¹⁰⁸

K. Pajusalu īpaši analizējis leivu kopienas Lejasciema apkaimē, rakstot, ka leivu valoda pēc struktūras vistuvākā ir veru dialekta rietumu grupas Harglas austrumdaļas izloksnei, neskatoties uz faktu, ka to etnonīms ir savienojams ar lībiešu etnonīmu (*leivu < liivu*), tādējādi pieskaitot leivu valodas salu pie dienvidīgaunu seno apdzīvoto teritoriju turpinājumu Ziemeļlatvijā. Tomēr autors uzsver arī Salacas lībiešu lomu leivu valodas uzbūvē un iezīmēs: "Salacas apkaimes lībiešu valodas un īgaunu valodas izlokšņu leksikas sakarību dialektometriskais pētījums parādīja, ka leivu izloksnei ir ievērojami vairāk kopīgā ar Salacas lībiešu valodu nekā citām īgaunu valodas izloksnēm."¹⁰⁹ Tiek izteikts viedoklis, ka šīs līdzības liecina par „ciešajiem vēsturiskajiem kontaktiem starp leiviem un lībiešiem. [...] Leivu valoda unikālā veidā apvieno dažas lībiešu un dienvidīgaunu savdabīgās valodas iezīmes, piemēram, lauzto intonāciju un glotālu slēdzeni vārda beigās, kas leivu izloksnē var būt sastopami pat vienā vārdā, piemēram, *ra'a'* „naudas”. [...] Leivi Īgaunijā agrāk dēvēti par Gaujas zemniekiem (*Koiva maarahvas*), jo vistālāk uz rietumiem esošie valodas salas ciemi atradās Gaujas upes apkaimē Gulbenes un Alūksnes rajonā. Tātad viņi ir dzīvojuši pie tās pašas upes, pie kuras savulaik mita arī Gaujas lībieši, un, ņemot vērā ūdensceļu kādreizējo nozīmi, visticamāk, ka viņi arī kontaktējušies ar lībiešiem.”¹¹⁰

¹⁰⁶ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 5.lpp.

¹⁰⁷ Hupel, A.V. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. III (1782). 212. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

¹⁰⁸ Nīluss, Valter. Choix de textes dialectaux leivu, Annales Litterarum societatis Esthonicae. Tartu, 1936. 93.-97. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 7. lpp.

¹⁰⁹ Pajusalu, K. & A. Krikmann, E. Winkler. Lexical Relations between Salaca Livonian and Estonian dialects. *Linguistica Uralica*, XLV, 4, 2009, pp. 283-298. Citēts pēc: Pajusalu, K. Dienvidīgaunu valodas paveidi Latvijā. Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 40-41. lpp.

¹¹⁰ Pajusalu, K. Dienvidīgaunu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 40-41. lpp.

Tāpat K. Pajusalu norādījis, ka leivu valodā, kam piemīt veru rietumdaļai raksturīga izloksne, ir vērojama spēcīga latviešu valodas ietekme, kurai piemīt zināma līdzība arī ar 2008. gadā Alūksnes apkaimē ierakstītajiem izlokšņu paraugiem.¹¹¹ Taču autors akcentē arī igauņu valodas jauninājumu klātbūtni leivu lietotajā valodā: „Ievērojams ir fakts, ka leivu valodā pamanāmi Tartu dialektam un arī kādreizējai Tartu rakstu valodai raksturīgie jauninājumi.”¹¹² Šis izteikums savukārt sarežģī jautājumu par igauņu ieceļošanas Lejasciema teritorijā laiku, liekot izteikt minējumu arī par, iespējams, vairākiem imigrācijas viļņiem, kas savstarpēji mijiedarbojušies ar iepriekšējiem.

Detalizētāk raksturojot leivu valodas iezīmes dienvidigauņu dialekta Latvijā sastopamo izlokšņu kontekstā, jāmin līdzības ar Ludzas igauņu valodu, piemēram, verbu morfoloģijā sastopot ievērojamu daudzumu kopīgu jauninājumu, taču vērojamas arī atšķirības no citām Latvijas dienvidigauņu dialekta izloksnēm – leivu valodai, pretstatā citām, nav raksturīgs apvērsta noliegums, kura gadījumā nolieguma partikula tiek novietota aiz attiecīgā verba konnegatīva formas. Tomēr jāuzsver, ka arī citās Latvijas dienvidigauņu dialekta grupās šis apvērsta noliegums tomēr mijas ar parasto nolieguma konstrukciju saskaņā ar noteiktām sintaktiskām likumībām, tāpēc varētu minēt, ka šī leivu valodas atšķirība nav viennozīmīga un, iespējams, nostiprinājusies kontaktos ar pierobežas igauņiem, jo K. Pajusalu arī Alūksnes apkaimes igauņu valodas lietojumā min variantu, kurā „sastopama forma *olō ōi* „nenāk”, sal. ig. *ei tule*”.¹¹³

Arī D. Zemzare akcentē faktu, ka Lejasciema apkaimē lietoto valodu ietekmējusi lejasciemiešu dažādā etniskā piederība (piem., morfoloģijā: kārtu jaukšana, jūtams vīriešu kārtas vispārinājums; leksikā: sveši vārdi vietu apzīmējumos un pa retam arī sarunvalodā).¹¹⁴

Savukārt pievēršoties iekšējām atšķirībām leivu apdzīvoto teritoriju vidū, jāuzsver, ka „arī Ilzenes un Lejasciema igauņu izrunā bija konstatējamās mazas atšķirības. Ilzeniešu valoda likās palatalizējumiem un šņāceņiem bagātāka un dažviet mainītiem vokāļiem, kam par iemeslu varēja būt aizmīšanās un nošķirtība (piem., Majānos *mīs*, Līvēs un Ilzenē *mēs* „vīrs”; Majānos *mūc*, Līvēs *mic*, Ilzenē *mec* „mežs”).”¹¹⁵

Savukārt detalizētāk aplūkojot hidronīmu īpatnības leivu valodas grupas apdzīvotības areālā, „var saskatīt Vidzemes igauņu (tā saucamo leivu) ietekmi: Pilīk-urga//Pilīk-urga//Pilīk-upe – grāvis pie Gaujas upes Lejasciemā. Šo nosaukumu jau Daina Zemzare

¹¹¹ Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums* 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 41. lpp.

¹¹² Turpat.

¹¹³ Turpat. 44.-46. lpp..

¹¹⁴ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

¹¹⁵ Turpat. 5.lpp.

saistījusi ar igauņu, resp., leivu leksēmu *piļika* „pīlādzis”, sal. ig. *pihlakas* (Lvv IV 42).”¹¹⁶ Taču arī šajā gadījumā, kā lielā daļā somugrisko hidronīmu piemēru, bakalaura darba autoraprāt, tomēr grūti viennozīmīgi saistīt tieši ar igauņu leksikas klātbūtni, ņemot vērā senu somugru valodu ietekmi šajā apvidū.

Kā vēl vienu somugriskas izcelsmes vietvārdu piemēru var minēt Pinieri Liezērē. Tiek norādīts, ka, „lai gan mūsdienās nosaukums „Pinieris” Liezērē ir pļavas vārds (1960/Lvv IV 50), tā struktūra liecina, ka tas, iespējams, ir bijis ezervārds: to var uzskatīt par salikteni – *pine* „kuce”, kas saistāms ar līb. *pin*, ig. *pini* „suns” + ig. *jārv*, līb. *Jōra// jāru* „ezers”, tātad semantiski tas varētu būt „suņezers” vai „kuces ezers”.”¹¹⁷

D. Zemzare uzsver, ka „igauniskas cilmes vārdu starp Gulbenes apvidus vārdiem ir ļoti maz; nav daudz to arī Lejasciema novadā, kur jau sen latvieši dzīvojuši kopā ar igauņiem, kas, spriežot, pēc valodas liecībām, pieder pie dienvidigauņu atzarojuma. Vairāk Gulbenes rajonā dzirdami aizguvumi ir *kugra* no igauņu *koger* karūsas nozīmē, *suldziņa* no igauņu *sulg* tērcītes nozīmē, *piziks*niecīga nozīmē no igauņu *pisike*, *aķis* no igauņu *hakk* kovārņa nozīmē, *lugu* (-reizi) no igauņu *lugu* un daži citi.”¹¹⁸ Tādējādi var spriest, ka 20. gs. 50. gados igauņu valodas ietekme leivu teritorijā saglabājušies minimāla un ļoti epizodiska. Taču somugrisko izcelsmi tomēr vēl spējuši saglabāt vietvārdi. Kā autore min savā 1940. gadā izdotajā darbā, lai arī par igauņu klātbūtni Lejasciemā vairs saglabājušās tikai atmiņas, „igauņu nosaukumi vēl senas tradīcijas dēļ patvērušies daudzos Lejasciema vietu vārdos, kaut to īstā nozīmē lielai daļai paliek nesaprotama. Ka vispār Lejasciema novada pļavu un mežu apzīmējumi ir diezgan veci, to apliecina ne tikai vecie ļaudis, kas tos dzirdējuši no saviem tēviem un vectēviem, bet arī dokumenti, kā, piemēram, Vidzemes domēnu valdes archīvā atrodamie mērīšanas un regulēšanas komisijas 1821./1822., 1829. u.c. g. protokoli par Lejasmuižas mežiem un robežām, kuros minētos vietu vārdus lieto vēl tagad. Lejasciemiešiem ir bijuši nepieciešami daudz vietu apzīmējumu, jo ciemu zemes izkaisītas pa visu pagastu sīkos gabalos. Kur zeme pārmērīta un noapaļota, tur vietu vārdu maz.”¹¹⁹

Arī pēc 1956. gadā veiktās zinātniskās ekspedīcijas D. Zemzare uzsver, ka „ja par apvidus leksiku varēja teikt, ka tā igauņu valodas ietekmi tikai niecīgi dokumentē, tad par vietu nosaukumiem jāsaka pretējais, ka te ir jūtama ietekme. Tā lielāka Lejasciema novadā, kur dzīvojuši arī igauņi. No 34 XVII gadsimta sākumā arklu revīzijā minētajiem Lejasciema novada ciemu vārdiem skaidri latviskas cilmes ir puse vārdu, bet astoņi laikiem ir aizguvumi

¹¹⁶ Balode, Laimute. Vēlreiz par potenciālajiem somugrismiem (pēc Latvijas vietvārdu vārdnīca. Pilaci – Pracapole materiāliem). *Valodniecība. Somugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2007. Nr. 727. 10. lpp.

¹¹⁷ Turpat. 11. lpp.

¹¹⁸ Zemzare, D. *Daži vērojumi par Gulbenes rajona izloksnēm, leksiku un toponimiku*. 1956. gada Zinātņu akadēmijas ekspedīcijā. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 7 (120). Rīga, 1957. 157. lpp.

¹¹⁹ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 5.lpp.

no Baltijas somu valodām – Ķēriķi (no igauņu *kerik* „baznīca”), Ķilpāni (no igauņu *kilp* „vairogs”), Lembji (no igauņu *lemb* „mīlestība”), Lives (no igauņu *liiv* „smilts”)”. Tomēr D. Zemzare uzsver, ka citos Gulbenes rajona novados, atskaitot Lejascienu, igauņisko mājvārdu ir maz. Autore arī īpaši akcentē tieši igauņu valodas klātbūtni Gulbenes rajona ģeogrāfisko vietu nosaukumos, visvairāk ezeru un upju vārdos, kuros „atspoguļojas gadsimtiem ilga tuvums ar igauņiem. Ir vesela virkne vietu vārdu, kuru etimoloģija skaidrojama ar igauņu valodu. Tā Lisa ezera nosaukums ir salīdzināms ar Igaunijas vietvārdu *Lissi* un sugas vārdu *lisa* ar nozīmi „piedēklis, pieliktnis”. Vārda Umbezers pirmajā daļā ir igauņu *umbe* „noslēgts”; ar pēdējo nozīmi sedzas ezeriņa latviskais nosaukums – Aklais ezeriņš, kas atbilst arī īsteniem apstākļiem, jo ezeram nav iztekas. [...] Upīte Ķiurga pēc nozīmes ir akmensupīte, kas tek pa akmeņainu vietu, no igauņu *kivi* „akmens” un *urg* „padziļinājums”, Lejasciema igauņu *urg* un lībiešu *ūrg* „strauts”. Kopš 1821. gada Domeņu valdes uzrakstījumiem fiksēts Lejasciema meža un purva nosaukums Aiasa purvs//Aines sils, kur pirmais vārds skaidrojams ar igauņu *hein*, Lejasciema igauņu *aina* „siens”. [...] Veci ļaudis tagadējo Sinoles Ādmiņu ezeru zina saukt arī par Laiša ezeru. Iespējams, ka šai ezera nosaukumā slēpjas lejas vārds, bet varbūt igauņu *lai* „plats”. Sinoles mājasvārds Uiserenes tulkojams ar dienvidigauņu *uisk* (ģen. *uisa*) „čūska”, Lejasciema igauņu *uisa*.”¹²⁰

Tādējādi var secināt, ka Ludzas igauņu un Lejasciema leivu valoda tiek definēta kā dienvidigauņu dialektam piederoša, taču tas neļauj neapgāžami noteikt, vai šī piederība ir saglabājusies kā senu somugru grupu pēctecība vai arī kā nesenāku ienācēju no Dienvidigauņijas ienesums. Turklāt, ņemot vērā gan arhaismu, gan valodisku jauninājumu esamību šajās valodās, iespējams, var runāt par dažāda izcelsmes laika grupu pārklāšanos vai vairākiem ieceļošanas viļņiem.

¹²⁰ Zemzare, D. *Daži vērojumi par Gulbenes rajona izloksnēm, leksiku un toponimiku*. 1956. gada Zinātņu akadēmijas ekspedīcijā. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 7 (120). Rīga, 1957. 158.-159. lpp.

ETNOGRĀFIJA UN FOLKLORA

Etnogrāfijas un folkloras materiāli par Ludzas igauņiem

Ludzas igauņi kā atsevišķa kultūras grupa tikusi raksturota vairāku gadsimtu gaitā, un šim jautājumam pievērsušies dažādi autori. Kā min Guna Pence, balstoties LPSR ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu 1972. gadā veiktās ekspedīcijas gaitā apkopotajos materiālos, arī pašu „teicēju atmiņās ir samērā dzīvi nostāsti par Ludzas igauņu sadzīves tradīcijām, ienākšanu, Igaunijas pētnieku apmeklējumiem 20., 30. g., kā arī pēc kara. Visvairāk atmiņu par P. Voolaini.”¹²¹ Taču lielākoties vispārīgus Ludzas igauņu tradīciju, kultūras īpatnību un etnogrāfijas raksturojumus snieguši autori, kas tiešā veidā nav uzskatāmi par Ludzas igauņu etniskās grupas pārstāvjiem.

Viens no pirmajiem avotiem, kur iespējams iepazīties ar Ludzas igauņu vispārēju raksturojumu no distancēta skatupunkta, nevis no pašu šīs kultūras pārstāvju puses, ir Baltijas vācu avīze „Die Livländische Gouvernements Zeitung”, kurā 1868. gadā tika publicēts raksts par Ludzas igauņiem. Raksta autors tēloja šīs etniskās grupas pārstāvjus ne pārāk pozitīvā gaismā: „Tie esot diezgan enerģiski, bet arī ietiepīgi, rupji un asi. Pie tam viņi esot slinki un augstākā mērā netīri. Savu valodu un tikumus tie esot saglabājuši, bet ap 1830. gadiem pārgājuši pareizticībā.”¹²² Šim negatīvajam un neglaimojošajam viedoklim varētu meklēt saistību ar arī pret latviešiem tajā laikā valdošo attieksmi baltvāciešu aprindās, kas subjektīvas hierarhijas dēļ tika uztverti par zemākā pakāpē esošiem. Tādēļ ļoti iespējams, ka līdzīga attieksme un viedoklis tika attiecināti arī uz igauņiem un citām minoritātēm.

Tāpat tiek sniegts arī detalizētāks konkrētu reāliju raksturojums. O. Kallass, kurš bija viens no ievērojamākajiem Ludzas igauņu pētniekiem, īpašu uzmanību pievērsis igauņu etniskajai specifikai lauku sētas izveidē un strukturēšanā. Tiek minēts, ka Igaunijā tradicionāls bijis tāds māju iekārtojums kā dzīvojamā rija (*rehetare*), kur vienā pusē bijusi rija, bet otrā – dzīvojamā daļa. Tiek norādīts, ka šāds māju iekārtojums bijis sastopams arī Pildā un Kārsavā, tātad daļā Ludzas igauņu apdzīvoto teritoriju. Savukārt 19. gs. šo dzīvojamo riju sāka aizvietot Latgalei raksturīgā divdaļīgā māja, kas sastāvēja no dzīvojamās mājas (*ustaba*) un aukstā pieliekamā (*noms*), vai trīsdaļīgā – *ustaba*, *noms* un *kambaris*. Arī mājas iekārtojums kļuvis līdzīgs vietējiem latgaliešiem – mājas vidū, pa labi vai pa kreisi no ieejas, atradies ceplis, bet pa diagonāli no tās „*dīvu kokts*”, „*jumola*”. Tipisks Latgalei kļuvis arī saimniecības

¹²¹ ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu XXVI zinātniskās ekspedīcijas dalībnieces Gunas Pencas savāktie folkloras materiāli 1972. g. Ludzas rajonā. [2005], 985-1217. 2.-3. lpp.

¹²² Dzeive, S.Š. Latgola pyrms symts godim. Nr. 10 (1953). Citēts pēc: T. Puisāns. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

ēku savstarpējais izkārtojums. „*Klāvs*”, „*land*” bijis novietots aiz mājas tai paralēli, bet klēts „*ait*” atradusies pret logiem. Izveidojušos iekšējo laukumu sauca par „*pogolmu*”, „*tahraid*”. Šajā periodā rija „*rīga*” šajā kompleksā vairs neesot ietilpusi.¹²³

Rakstītajos avotos ticis raksturots arī Ludzas igauņu ģērbšanās stils. O. Kallass minējis, ka arī šajā jautājumā velkamas paralēles ar dienvidigauņiem, taču reizēm atšķirušās apģērba detaļas (rotas, krāsu izvēle u.c.). Sieviešu apģērbs sastāvējis no: „*hamo*” (tunikas veida krekla ar uzšuvumiem plecu daļā), stāvas apkakles, garām manžetveida piedurknēm, „*undruk*” (ar jostu savilktiem svārkjiem, parasti svītrotiem vai baltiem; savukārt latgalietēm svārkji pārsvarā bijuši rūtaini), „*pihtsārķ*” (jaka, galvenokārt tumšā krāsā). Igauniešu apģērba izvēlē lielākoties dominēja brūna, ruda vai melna krāsa. No latgaliešu ģērbšanās manieres visvairāk atšķirušās sieviešu galvassegas - viņas nēsājušas mices „*maatanod*”, ko likušas uz īpašas stīpas „*vahr*”, un lakatu, kā arī galvas apsēju „*linik*” (šī apģērba elementa latgalietēm neesot bijis) un priekšautu ar rakstiem.¹²⁴

Raksturojot vīriešu apģērbu, O. Kallass norāda, ka atsevišķu objektu lietojumā arī vīriešu apģērbā saskatāmas līdzības ar Igaunijā dzīvojošajiem igauņiem - Ludzas igauņi nēsājuši bikses „*kaatsad*”, kuras bijušas īsas, līdz ikriem, bikšu apakšstilbus likuši garās zeķēs vai autos. Šīs saīsinātās bikses bijušas sastopamas arī Igaunijas igauņu garderobē. Tāpat ticis lietots krekls (līdzīgs kā sievietēm, to nēsājuši brīvi virs biksēm), garš mētelis un īsi vilnas bezroči „*sārķ*”.¹²⁵

Taču ap 1860. gadu igauņi pēc apģērba vairs praktiski neesot atšķirušies no latgaliešiem. Krekls esot zaudējis tunikas formu, un stāvā apkakle tikusi aizvietota ar atlokiem. Sievietes nēsājušas tikai lakatus, bet mīci vēl kādu laiku tomēr aizvietojušas ar otru lakatu, ko likušas zem pirmā turbāna veidā. Pazudusi tumšo krāsu dominance apģērbā. Vīrieši vēl joprojām kreklus valkājuši virs biksēm, bet tos sējuši ar jostu, kas bijusi pīta vai austa. Īsās bikses vairs nenēsāja, bet aizstāja ar garajām. Bezroču vietā vilkuši svārkus „*kuluk*”. Kājās tikuši vilkti zābaki vai kurpes, bet mājās - vīzes, pastalas vai igauņiem raksturīgās koka tupeles „*puidze*”. Saglabājies vien paradums sievietes apglabāt tumšos svārkos.¹²⁶ Arī bakalaura darba autores tēvs Juris Novožilovs (dzimis 1959. gadā Rīgā, bērnībā vasaras pavadījis Ciblā) vēsta par tradīciju Ludzas apkaimē vēl 20. gs. 70. gados bērēs ierasties

¹²³ Kallas, O. Lutsi maarahvas, 44-45 lk. Citēts pēc: A.A.Заварина. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*.1988, Номер 3, с.42-43.

¹²⁴ Turpat, с.43.

¹²⁵ Kallas, O. Lutsi maarahvas, lk. 47. Citēts pēc: Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*.1988, Номер 3, с.43.

¹²⁶ Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*.1988, Номер 3, с.43.

viscaur melnos tērpos, taču grūti noteikt, vai tās vēl ir atblāzmas no Ludzas igauņu kultūras īpatnībām, vai arī jau plašāka Latvijas bēru tradīciju parādība.

Jāpiebilst, ka tieši tumšas krāsas apģērbi Ludzas igauņu garderobē tiek īpaši akcentēti, runājot par saistību ar Igaunijas iedzīvotājiem. T. Puisāns min, ka Ludzas igauņu starpā sastopamās melnās vadmalas „norāda uz neseniem sakariem ar tautas brāļiem Igaunijā.”¹²⁷

Raksturojot kulinārijas tradīcijas Ludzas igauņu kultūrvīdē, kā viena no svarīgākajām un patērētākajām uzturvielu grupām tiek minēti graudaugu ēdieni. Ludzas igauņi ikdienā lietojuši piestā saberztus vārītus graudus ar speķa piedevu, tāpat arī biezzupu „*ruug*”, kas sastāvējusi no graudu novārījuma, zirņu vai pupu klimpām, maziem gaļas gabaliņiem un kaņepju miltiem. Izplatīta bijusi arī biezzupa „*komajahn*”, kas gatavoja no dažādu graudu miltu novārījuma „*kama*”, kā arī rūgušpiena (miltu maisījumu „*kama*” lietoja arī klimpu veidošanai). Tāpat sens rituāls ēdiens bija miežu ķīselis „*kisla*”, putraindesas, pilngraudu putra „*sūrtere*”.¹²⁸

19. gs. vidū virtuve kļuva latgaliska. Miltu maisījums „*kama*” tika aizstāts ar parastiem miltiem, bet miežu ķīseli aizstāja auzu tume. Tomēr saglabājās pilngraudu putra, bet to sāka dēvēt latgaliski - „*kūča*” - un vārīja Ziemassvētkos.¹²⁹

Pievēršoties Ludzas igauņu folkloras mantojumam, jānorāda, ka lielākais šo materiālu klāsts pieejams Oskara Kallasa 1900. gadā Tartu publicētajā grāmatā „Astoņdesmit Ludzas igauņu pasakas”. Šīs pasakas O. Kallass 1893. gadā savāca ekspedīcijas laikā pie Ludzas igauņiem. 2002. gadā tās tika izdotas latviski Julgi Staltes tulkojumā.¹³⁰ Visspilgtāk šo pasaku¹³¹ piederību Ludzas igauņu folkloras mantojumam, protams, pierāda to skandēšana un pierakstīšana tieši Ludzas igauņu valodā, taču var saskatīt arī citus ar šo igauņu kopienu saistāmus elementus. Kā visbiežāk sastopamo var minēt dzīvojamo riju – tā pieminēta pasakās „Apburtā meita”, „Burlaki padzen mošķus” un „Sievas gudrība”, kurās tiek runāts gan par gulēšanu rijā, gan tās kurināšanu ēdiena gatavošanai. Tāpat jāpiemin pasaka „Nelabais un katolis”, kurā tiek uzsvērtā katoļa gudrība, taču nav iespējams noteikt, vai katoļticības pieminēšana ir tieši saistīta ar Ludzas igauņu konfesionālo piederību, vai arī ar visā reģionā dominējošo katolicismu.

Kā vēl viena ievērojama folkloras daļa jāmin E. Melngaiļa savāktie latviešu mūzikas folkloras materiāli. Analizējot Ludzas igauņu tautasdziesmu iespējamo izcelsmes laiku P.

¹²⁷ T. Puisāns. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

¹²⁸ Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*.1988, Номер 3, с.43.-44.

¹²⁹ Turpat.

¹³⁰ Korjuss, Hanness. *Divdesmit divas Ludzas igauņu pasakas*. No: Ludzas igauņu pasakas. Rēzekne: :Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003. 7. lpp.

¹³¹ Ludzas igauņu pasakas. Rēzekne: :Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003.

Voolaine ir minējis, ka, viņaprāt, tās saistāmas ar 17. gs.¹³² Analizējot Melngaiļa savāktos materiālus Malienas teritorijā, atklājas, ka Nirzu kopumā pārstāv 1930. un 1931. gadā pierakstītas 10 tautasdziesmas igauņu valodā, teicējas bijušas Rozaļa Buļš (dzimusi 1845.g.) un Petruļa Buļš (dzimusi 1865.g.) no Nirzas Grečuciema.¹³³ Tas atklāj samērā plašu igauņu dziesmu klāstu Nirzas teritorijā, taču nevienā no citiem Ludzas igauņu apdzīvotajiem apgabaliem tautasdziesmas igauņiski nav tikušas pierakstītas. Tādējādi var secināt, ka 20.gs. 30.g. šie folkloras materiāli vēl bijuši sastopami, taču ne visā Ludzas igauņu teritorijā.

Pats Melngailis šo etnisko kopienu un viņu folkloras tradīcijas saistījis ar lībiešiem un, komentējot teicēju personības, minējis: „Tai blakus redz Buļu Petruļu no Nierzās Grečuciema, netālu no Ludzas, kur vēl zin lībiešu valodu. [...] Lībiski dzied arī vēl Ilzenē ap Lejasciemu. Nedomājat, ka kursiski ir tas pats, kas lībiski. Kur lībietis teic — ūts, kāts (= viens, divi), tur kurša saka ikš, kakš. Radniecība tāla.”¹³⁴

Tādējādi var secināt, ka, lai gan Melngailis Ludzas igauņus definējis kā lībiešus, viņš tomēr nošķīris to atšķirīgās valodas: „Man ļoti gribējās redzēt, vai kurša no Kolkaraga var sarunāties ar līviem, kādi vel ir atrodami Lejasciema apkaimē 7 vietās, arī Ludzas tuvumā vairāk vietās. Lidzi ņemto Kolkaraga zvejnieka tipu, Volganska kungu, plate pilnīgi izcēla laukā kā tumšādainu gaišo līvu vidu. Arī sarunāties viņš ar Grečuciema līviem (Nierzā, pie Ludzas) it pavisam nevarēja. Viņš saka 1, 2=) ikš, kakš, šie atkal: uts, kāts.”¹³⁵ Šīs valodas atšķirības Melngailis, iespējams, skaidrojis ar to, ka Ludzas igauņu valoda varētu būt senāka: „Nākamais brauciens bija veltīts Ludzas apkaimei, kur dažos pagastos pat veca lībju valoda uzglabājusies, kā Nirzas un Pildas pagastos.”¹³⁶

Raksturojot igauņu tautasdziesmu atšķirību no baltu muzikālās folkloras, Melngailis minējis: „Salīdzinot igauņu (tāpat arī viņu ciltsbrāļu: līvu, sāmu, kuršu) dainas vienmuļo balsu, kas mūžam bija tikai 4 rakstus (taktis) gara, augstākais 4 toņu apjomā, ar 2 negrozīgiem ritumiem (2jt ar 3/s), ar senlatviskās ziņģes vareno plašumu, izprotam, kāpēc viss tas tautu juceklis, kādu te vēl vēroja 700 gadu atpakaļ atnācēji – vācieši, sakusa latvietībā. Latviskai ziņģei no vara (bronzas) laikmeta lepņības, kur dzintara dārdzība bija pletusi visādu daili dižumā, bija cits celtniecisks vēriens, i pēc balsa garuma, i pēc platā metiena, i pēc rituma raibuma.”¹³⁷ Tāpat Melngailis uzsvēris, ka „Šķaunē ir gan latvieši, bet dzied lībiskā

¹³² Voolaine, P. - vēstule (1965. 12. IX, ZA Mišņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25.lpp.

¹³³ Melngailis, Emilis. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli*, II sējums, Maliena. Latvijas valsts izdevniecība, 1952.

¹³⁴ Melngailis, Emilis. Aiz devini dziesmusvetki. *Atpūta*. 17.06.1938 nr.711, 24.lpp.

¹³⁵ Melngailis, Emilis. Ko ceļagajejs cieš. *Mūzikas apskats*, nr.4, 01.02.1934, 112.lpp.

¹³⁶ Vāc folkloras materiālus mākslas dekādei Maskavā. *Cīņa*. 09.03.1941.

¹³⁷ Melngailis, Emilis. Aiz devini dziesmusvetki. *Atpūta*. 17.06.1938 nr.711, 24.lpp.

vienmuļībā. Kā izņēmums balss košuma ziņā atzīmējama Jadviga Muižnika ar savu skaļo kuplo altu. [...] Asūnēs dziesmā atklājās tās pirmatnējā vienkāršība, kas raksturīga nevien latviskai, bet arī igauņu dainai vispār: meldijas apjoms nepārkāpj 4 toņu platumu, garums: 4 taktis.”¹³⁸ Savukārt, raksturojot Nirzas novada muzikālās īpatnības, Melngailis norādījis, ka „Nirzā jau iedarbojusies latviskā folklorā”.¹³⁹

Kā norāda H. Korjuss, „pēc Latviešu Folkloras krātuves arhīva informācijas, Melngailis izmantoja Ludzas igauņietes Petruļas Buļas dziedāto dziesmu “Padzīdomi mes, mōsenis”, kuru licis savas apdares “Gaismeņa ausa” sākumā. Bet Valdis Klētnieks ir rakstījis par Melngaila pierakstīto kalado-dziesmu, kuru Rozalija Buļa un Petruļa Buļa bija viņam 1930. gadā dziedājušas: „Ku-ze-ke-ne ku-ze ke-ne, kalado, kalado (tulkojums: Ai eglīte, ai eglīte, kalado, kalado)”.¹⁴⁰

Savukārt „1939.gadā tautasdziesmas gāja savākt arī Ludzas aizsargu pulka kora vadītājs, brīvmākslinieks Pēteris Ore. Citu starpā minētais kora vadītājs minēja: “Nirzas pag. Greču ciemā sastapos ar 90 g. v. dziedātāju Rozāliju Buli. Tautas dziesmu krājums viņai tiešām liels, bet nevar zināt, vai viņas dziedamas uz divām melodijām, jo vairāk melodiju no viņas nevarēju izdabūt. Dziesmu teksti gan pilnīgi latviski, tautas dziesmu pantā un ritma ieturēti, tāpat arī motīvi ir pilngi īpatni dziedami, ar sevišķu akcentējumu. Netālu no Rozālijas Bules dzīvo arī 67 g. v. Petronela Buļa. Izrādījās, ka viņa jau pāris gadus atpakaļ aicināta uz Rīgu dziedāt igauņu tautas dziesmas, jo savā laikā bijusi nevien liela latvju tautas dziesmu dziedātāja, bet pratusi arī daudz igauņu tautas dziesmu. Šoreiz gan man nelaimējās viņu dziedāšanai iejūsmināt. Sirmā māmuļa smagu dzīves likstu piemeklēta dziesmu prieku zaudējusi. Interesanti atzīmēt, ka Nirzas pag. Greču un Sčastļivije ciemos vēl tagad dzīvo daudz igauņu ģimeņu. Šo ģimeņu jaunākās atvases vismīļāk runā latviski”.¹⁴¹ Tādējādi var secināt, ka Pēteris Ore, pierakstot tautasdziesmas šajā apvidū neilgi pēc Emiļa Melngaiļa, gan pašus Ludzas igauņus, gan to pārstāvēto folkloras mantojumu jau saistījis ar igauņu tradīciju.

Folkloras materiālu sastopamības jautājumā jāuzsver, ka jau 1933. gadā P. Voolaine rakstīja, ka Igaunijā „cilvēki ļoti interesējas par jūsu [Ludzas igauņu] dziesmām, jo jūs esat saglabājuši tādas dziesmas, ko pie mums zināja trīs simtus, četrus simtus gadu atpakaļ, tad, kad jūsu senči dzīvoja vēl mūsu zemē. Bet vērojams, ka arī pie jums visas senas dziesmas un stāstījumi jau pamazām iet zudumā. Pat jūsu Ludzas igauņu valoda iet zudumā.”¹⁴² Savukārt 1972. gadā veiktie pētījumi jau apliecina, ka, neskatoties uz to, ka vēl pastāvējuši nostāsti par

¹³⁸ Vāc folkloras materiālus mākslas dekādei Maskavā. *Ciņa*. 09.03.1941.

¹³⁹ Turpat.

¹⁴⁰ Korjuss, Hanness. Kaut ko par Ludzas igauņu senčiem un pēcnācējiem. Manuskripts. 38. lpp.

¹⁴¹ Turpat.

¹⁴² Voolaine, P. Maajumala poig. Tartu: Noor Eesti Kirjastus, 1933. Citēts pēc: Korjuss Hanness. Zemes dieva dēls neatgriezīsies. No sast. Janīna Kursīte. Inkluzīvi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 432 lpp.(32.-37.lpp.)

Ludzas igauņu sadzīves tradīcijām, igauņu dziesmas teicēju atmiņās saglabājušās maz un turklāt šo nedaudzo teicēju vidējais vecums bijis 85 gadi.¹⁴³

Tādējādi var secināt, ka laika posmā no 20. gs. 30. gadiem līdz 70. gadiem Ludzas igauņu tautasdziesmas ir lielākoties izzudušas, novecojot to zinātāju lokam un, acīmredzot, nenododot šīs tradīcijas jaunākajām paaudzēm.

Etnogrāfijas un folkloras materiāli par Lejasciema leiviem

Raksturojot Lejasciema leivu apdzīvoto teritoriju, tiek minēts, ka to Lejasciema daļu, kur dzīvoja igauņu pēcteči, citi lejasciemieši saukuši par „melno galu”. „Tāds apzīmējums varēja rasties savādāka ģērba dēļ, kur, varbūt, vairāk dominēja melnā krāsa; Līvju ciema ļaudis pilnīgi atšķīrušies apģērba ziņā no citiem, un Līves ir tas Lejasciema novada ciems, kur visilgāk paglābušās igauņu tradīcijas un valoda.”¹⁴⁴ Šī piezīme par tumšo krāsu dominanci Lejasciema leivu apģērba izvēlē sakrīt arī ar Ludzas igauņu raksturojumu, ko varbūt var skaidrot ar kontaktiem starp abām etniskajām grupām, vai arī ar līdzībām izcelsmes vietas jautājumā, taču iespējams to pamatot arī ar igauņu vispārējām tradicionālās kultūras iezīmēm.

Detalizētāk analizējot Lejasciema leivu ģērbšanās stilu, tiek minēts, ka „ģērbšanās viņi diezgan prasti izturās. Bet pie jauniem ļaudīm vairs īstā ilzenieša neredzēsi. Ja to īsto gribi satikt un apskatīt, tad lūko kādu vecīti un vecenīti; tad tu atradīsi, ka, vecītis mīl ģērbties garā mētelī un sieviņa arī tādā pašā, melnā jeb baltām, ar sarkanām bantēm apšūtā uzvalkā savu augumiņu puško. No šā var nomanīt, ka viņu apģērbs Igauņu apģērbam līdzinājas”.¹⁴⁵ Arī šajā raksturojumā var vilkt paralēles ar Ludzas igauņu aprakstu, uzsverot garā mēteļa izvēli garderobē.

Savukārt pievēršoties Lejasciema leivu ēšanas paradumiem, tiek minēti atšķirīgi produkti, salīdzinot ar Ludzas igauņu pārtikas izvēli: „Ilzeniešu godības ir itin ērnotas. Vai kristībās, bērēs vai kāzās – visās viesi tiek ar vienu un to pašu barību mieloti. Viņu varena un ļoti cienījama barība ir siers, piens ar sviestu un sausa izvārīta gaļa. Visas šīs barības atrodās viņu godībās un tās viņi, visu ar reizi priekšā likdami, brūķē no rīta līdz vakaram. Brandvīnu viņi tāpat dzer, kā pie mums alu.”¹⁴⁶

¹⁴³ ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu XXVI zinātniskās ekspedīcijas dalībnieces Gunas Pencas savākie folkloras materiāli 1972. g. Ludzas rajonā. [2005], 985-1217. 2.-3. lpp.

¹⁴⁴ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

¹⁴⁵ Briedis. Par ilzeniešiem. *Balss*. 1878. Nr. 16.

¹⁴⁶ Turpat.

Tālāk analizējot Lejasciema leivu godus un izklaides paradumus, sastopams šāds raksturojums: „Kad viņi labi iedzērušies un sausas gaļas krietni paēduši, tad sāk lustēties un savu prieku izrāda kliegšanā, jocīgā dziedāšanā un neizveicīgā lēkāšanā, ko viņi par dancošanu sauc.”¹⁴⁷ Redzams, ka lielā mērā šis vispārējais leivu raksturojums nav īpaši pozitīvs, līdzīgi kā tas bija Ludzas igauņu gadījumā.

Taču iepriekšminētās samērā negatīvās atsauksmes zināmā mērā atspēko kāds cits izteikums, ka Lejasciema leiviem „ir krietnas gara dāvanas un cenšanās vienumēr, jo dienas, jo vairāk, pie izglītības stāvokļa”.¹⁴⁸ Varbūt šo piebildi var skaidrot ar 19. gs. beigu sociālajām izmaiņām, kad arvien lielāks skaits Latvijas zemnieku ieguva izglītību, kas ļāva arī tos no baltvācu pozīcijām skatīt pozitīvākā gaismā un kā pašiem līdzvērtīgākus.

Tiek minēts, ka vecie lejasciemieši uzsvēruši „melnā gala” valodas īpatnības – tie stāstījuši, ka šajā apkaimē ļaudis agrāk „igauniski vien perģelēja”. D. Zemzare šī izteiciena izcelsmi saista ar igauņu valodas vārdu *põrgu*.¹⁴⁹

Savukārt interesants ir atzinums, iezīmējot atšķirību starp Lejasciema leiviem un Ludzas igauņiem konfesionālās piederības jautājumā: „Pēc ticības viņi skaitās par luteriešiem un Dieva kalpošanā iet Zeltiņa baznīcā.”¹⁵⁰ Varbūt šī iemesla dēļ kā viens no Lejasciema leivu imigrācijas iemesliem netiek minēts konfesionālās piederības apstākļi.

Raksturojot dzīves telpas iekārtojumu Lejasciema leivu kultūrā, tiek minētas atšķirības no latviešu mājvietu izvietojuma, norādot, ka igauņiem raksturīgāka šaurāka dzīves telpa un kolektīvāks tās piepildījums: „Arī sādžu dzīve ir pie viņiem, kas latviešiem sveša, un vienā pūlī līdz 15 mājas, kur visām tīrumi citai caur citu, pa maziem, dažreiz ne pus pūravietas lieliem gabaliņiem izkaisīti.”¹⁵¹ Tādējādi iezīmējas atšķirība no latviešiem raksturīgā individuālisma mājvietas lokācijā, taču jāņem vērā, ka runa ir par Lejasciema ciemu, kas arī zināmā mērā mazina nošķirtu saimniecību skaitu.

Taču šajā, dzīvojamās vides, jautājumā meklējot paralēles starp Lejasciema leiviem un Ludzas igauņiem, var minēt šī kursa darba autores vectēva Viļa Kazaiņa (dzimis 1932. gadā Lejasciema pagasta „Pukstos”) stāstus par to, ka kā pirmā dzīvojamā māja dzimtai vēlāk piederošajā teritorijā Lejasciema pagastā kalpojusi tieši dzīvojamā rija, kurā arī vairākas paaudzes vadījušas savu ikdienu, bet vēlāk šajā ēkā tikusi iekārtota pirmā skola pagastā. Vēl tagad saglabājušās šīs rijas drupas.

¹⁴⁷ Briedis. Par Ilzeniešiem. *Balss*. 1878. Nr. 16.

¹⁴⁸ Turpat..

¹⁴⁹ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

¹⁵⁰ Briedis. Par Ilzeniešiem. *Balss*. 1878. Nr. 16.

¹⁵¹ Bērziņš. *Baltijas Vēstnesis*, 1875 (2. aprīlis). Nr. 14.

Vēl īsi pievēršoties Lejasciema leivu godiem, jāmin prof. Ojansu atzinums par ilzeniešu kāzām, kristībām un bērēm, tās saistot ar lībiešu tautas tradīciju paliekām.¹⁵² Tādējādi var secināt, ka pētnieks leivu kultūras slāni saistījis ar lībiešu ietekmi. Šajā aspektā jāpiemin izteikums, kas leivu paštēlu daļēji saista ar lībiešu etnisko grupu: „Kāda daļa apgalvo, ka viņi esot veco Lībiešu atliekas.”¹⁵³

Taču pētot leivu izcelšanās hipotēzes vēsturisko teikumu materiālos, var sastapt divus dažādus variantus par leivu izceļošanas vietu, minot gan igauņu, gan lībiešu apdzīvotās teritorijas. Viena no teikām par Ilzenes ciema rašanos to saista ar igauņu ierašanos: „Vecos laikos no igauņiem braukuši ļaudis ar lielām orēm un apmetušies pie Dukulenes dzīvot. Bijusi veca māte Ilze, kuras vārdā nosaukuši apkārtni.”¹⁵⁴ Savukārt citā vēsturiskajā teikā ilzenieši tiek saistīti ar lībiešu ienākšanu: „Viņos senos laikos, kad līvu tauta vēl mita Dzintarjūras krastmalā, Velns sadusmojās uz kādu līvu novadu. Viņš dabūjis lielu maisu, salasījis tanī visus līvus, ielicis maisu ratos un vedis to līku loču cauri Tālavas zemei, meklēdams visdziļāko dumbrāju, kur maisu nogremdēt. Braucot gar Kalnciemu, ceļā gadījusies grumba, un velna ratiem pārlūzusi pakaļējā ass. Maisa mezglis atraisījies, un izbiruši kādi septiņi līvi, kuru ataudzes vēl tagad atrodamas kalnciemiēšos. (..) Kad Velns pārbraucis Melnupi pie Dukulenes, tas palaidis maisu vaļā un izkratījis visus nemierniekus. Līvi, tikuši svabadībā, izklīduši pa Aizupes siliem un nometušies uz dzīvi. Tā radušies tagadējie ilzenieši, kuri pazīstami ar savām savādām ierašām, raksturu un valodas stiepto toni, no kā nevar atsvabināties pat visjaunākās paaudzes.”¹⁵⁵

Minot citus Lejasciema leivu teritorijā sastaptus folkloras materiālus, tāpat kā Ludzas igauņu gadījumā jāuzsver Emiļa Melngaiļa pierakstītās tautasdziesmas, taču, kā jau minēts, pats Melngailis arī šajā teritorijā tās saistījis ar lībiešu tradīciju.¹⁵⁶ Vidzemes novadā Melngailis 1930. g. savācis 6 tautasdziesmas Lejasciema leivu valodā, tās visas pierakstot Ilzenes Sivačos; teicējas bijušas Ermiku Madaļa (dzimusi 1860. g. Ilzenes Sivačos), Dukuļu Ilze (dzimusi 1853. gadā Ilzenes Vējkaļos) un Jule Poeka (dzimusi 1864. G. Ilzenes Sivačos).¹⁵⁷ Tas ļauj secināt, ka arī Lejasciema leivu apdzīvotās teritorijas tautasdziesmu igauņu valodā teicējas bijušas tās pašas paaudzes pārstāves, kas pārzinājušas šo materiālu Ludzas apkaimē. Tāpat paralēles ar Ludzas igauņiem saskatāmas tajā, ka abu etnisko grupu

¹⁵² Vidzeme. *Latviešu Avīzes*. 1911 (14. jūnijs). Nr. 65.

¹⁵³ Briedis. Par Ilzeniešiem. *Balss*. 1878. Nr. 16.

¹⁵⁴ Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas. 1988, 408-409. Citēts pēc: Priedīte, Iriša. Liecības par Ilzenes iedzīvotājiem un viņu valodu. *Valodniecība. Latvistika un somugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2009. Nr. 746. 86. lpp.

¹⁵⁵ Turpat.

¹⁵⁶ Melngailis, Emilis. Ko ceļagajejs cieš. *Mūzikas apskats*, nr.4, 01.02.1934, 112.lpp.

¹⁵⁷ Melngailis, Emilis. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli*, 2. sējums, Vidzeme. Latvijas valsts izdevniecība, 1953.

gadījumā vēl 20. gs. 30. g. šis folkloras mantojums bijis sastopams, taču to pārzinājusi vecākā paaudze. Vēlākas ziņas par tautasdziesmu klātbūtni Lejasciema leivu apdzīvotajā teritorijā nav iegūtas.

Īpaši jāuzsver fakts, ka gan Nirzā, gan Ilzenē Melngailis pierakstījis tautasdziesmu „čiri viri čirgukene”^{158 159}, tālāk sekojot pantam ar nelielām atšķirībām katrā apvidū. Tas, iespējams, ļauj secināt, ka starp Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem pastāvējis kontakts, vai to izcelsme saistāma ar vienu vietu un laikposmu, vai arī tos vienā laikā ietekmējuši jauni ienācēji no Igaunijas.

Rezumējot var secināt, ka gan Lejasciema leivu, gan Ludzas igauņu apdzīvotajā areālā ir bijis sastopams uzskatāms apjoms etnogrāfijas un folkloras tradīciju materiāla, kas iezīmē šo etnisko kopienu atšķirības no latviešu kultūras, taču pieejamie etnogrāfijas materiāli liek minēt iespējamus nosacīti nesenus sakarus ar Igauniju vai arī nesenu ienākšanas laiku Latvijas teritorijā. Savukārt folkloras materiāli neļauj neapgāžami pierādīt šo etnisko grupu izcelsmes laiku.

¹⁵⁸ Melngailis, E. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli*, 2. sējums, Maliena. Latvijas valsts izdevniecība, 1952.

¹⁵⁹ Melngailis, E. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli*, 2. sējums, Vidzeme. Latvijas valsts izdevniecība, 1953.

IZCELSMES HIPOTĒZES

Hipotēzes par Ludzas igauņu izcelsmi

Hronoloģiski strukturējot dažādās teorijas par Ludzas igauņu rašanos, uz vissenāko laika posmu attiecas hipotēze par Ludzas igauņiem kā neasimilējušos Baltijas somugru etnisko pēcteču grupu, kuras senči ienākuši Latvijas teritorijā vidēja neolīta (3400.-2300. g. p. m. ē.) laikā vēl pirms indoeiropiešu ciltīm. Pētnieks H. Moora neizslēdza iespēju, ka „nelielā Ludzas igauņu grupa arī bija seni vietējie iedzīvotāji, bet ne vēli izceļotāji no Igaunijas”.¹⁶⁰

Vairāki pētnieki pievēršas hipotēzei, ka pēc indoeiropiešu ienākšanas Latvijas teritorijā Austrumlatvijā varētu būt saglabājušās seno Baltijas somu iedzīvotāju saliņas, šādi skaidrojot arī Ludzas igauņu eksistenci. Tādējādi hipotēzi par Ludzas igauņiem kā senas somugru grupas mantojumu varētu skaidrot ar faktu, ka somugru asimilācija nav bijusi absolūta – „valodnieku dati apliecina Austrumlatvijā daudzus Baltijas somugru izcelsmes upju un ezeru nosaukumus, kas mantoti no pirmslatgaļu iedzīvotājiem. Turklāt latgaļu apdzīvotās teritorijas ziemeļos līdzeno kapulauku zināms visai maz, kas liecina par spēcīgu Baltijas somu substrāta saglabāšanos te vēl pat 13. gs.”¹⁶¹ Taču, kā jau minēts, arheoloģiskie materiāli liecina, ka, sākot no 8. gs. Ludzas apkaimē sastopami tikai baltiem raksturīgie apbedījumu veidi, un turklāt rakstītajos avotos, kas datēti ar 13. gs. un vēlāk, nav nekādu ziņu par Ludzas igauņu eksistenci.

Tādējādi tiek uzsvērts lielākās daļas pētnieku pamatojums par Ludzas igauņiem kā pirms ieceļošanas Latvijas teritorijā etniski jau izveidojušos grupu. Turklāt T. Puisāns akcentē, ka „šeit ir runa par igauņiem, nevis lībjiem vai somiem. Tātad šeit ir darīšana ar jaunāko laiku tautu pārvietošanos.”¹⁶²

Vēl viens pretarguments Ludzas igauņu sākotnes meklējumiem vidējā neolīta periodā ir G. Manteifela sniegtais raksturojums, kurā autors izteicies: „Viņu [igauņu] skaits 1880. gadā sniedzās līdz 3000 abu dzimumu dvēselēm. Viņi saglabāja valodu un parašas, bet atmeta melnos vadmalas apģērbus, kādus līdz šim nēsā Igaunijā. Viņi pieder pa daļai pie Romas katoļu ticības, bet daļa 19. gs. četrdesmitos gados pārgāja Krievijas valdošā ticībā.”¹⁶³ T.

¹⁶⁰ Moora, X.A. Вопросы сложения эстонского народа и некоторых соседних народов в свете данных археологии. Вопросы этнической истории Эстонского народа. Таллин, 1956, с.124. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 21. lpp.

¹⁶¹ Radīšs, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 161.-164. lpp.

¹⁶² Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

¹⁶³ Manteifels, G. *Slownik Geograficzny*. 468. lpp. Citēts pēc: Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 108. lpp.

Puisāns, analizējot šo izteikumu, izsakās, ka „G. Manteifela piezīme par melnajiem apģērbjiem norāda uz neseniem sakariem ar tautas brāļiem Igaunijā”.¹⁶⁴

Kā jau minēts, lielākā daļa pētnieku, analizējot Ludzas igauņu izcelšanos, uzskata, ka ar to saistītā grupa apmešanās laikā bija etniski jau noformējušies tauta – igauņi, kuru ienākšanas Ludzas teritorijā iespējamo laika posmu varētu datēt ar vēlajiem viduslaikiem vai jaunajiem laikiem.

P. Voolaine kā iespējamo izcelsmes variantu norādīja to, ka 1436. gada karagājienā pleskavieši no Vastselinas un Rapīnas atveduši daudz igauņu karagūstekņu un nometinājuši tos ap Ludzas ezeru, Zilupi un Pleskavas kņazistē, savukārt Ludzas ezera krastā uzcēluši cietoksni „Krasnij gorodok”¹⁶⁵.

Taču A. Jansons norāda, ka ne P. Voolainem, ne viņam pašam nav izdevies atrast ziņas par šādu faktu ne Pleskavas, ne Novgorodas, ne vācu pirmavotos, izsakot pieņēmumu, ka P. Voolaine, iespējams, pārpratis Pleskavas hronikas tekstu, kas stāsta par „Krasnij gorodok” celšanu apmēram 27 km no tagadējās Opočkas. Jansons, analizējot Pleskavas hroniku, bilst, ka dažādos gadsimtos daudz igauņu karagūstekņu ar sievām un bērniem ticis aizvests uz Pleskavu, taču maz ticams, ka Livonijas ordeņa valdīšanas laikā būtu bijusi vajadzība nometināt igauņus Ludzas rajonā. „Pret to it kā liecina arī Pleskavas hronikas teksts, kur, aprakstot cīņas ap Ludzu, atzīmēts, ka kņazs M. Repņins 1559. gadā sagūstījis daudz vāciešu un latviešu.” Taču autors neizslēdz iespēju, ka atsevišķi igauņu bēgļi Ludzas apkārtnē tomēr varēja apmesties.¹⁶⁶

Tomēr P. Voolaine atzīst par iespējamu igauņu ienākšanu Ludzā arī vēlākos laika periodos, arī pats atspēkojot versiju par 15. gs. kā potenciālo igauņu apmešanās laiku šajā teritorijā, norādīdams, ka Ludzas igauņu tautasdziesmas, viņaprāt, ir no 17., nevis 15. gs.¹⁶⁷

J. Ševčuka un J. Brolišs savā pētījumā izklāsta versiju, balstoties Baltazara Rusova darbā „Livonijas hronika”, ka Livonijas kara laikā igauņus no Tallinas un Tartu apkārtnes uz Ludzas apkārtni pārvietojis Ivans Bargais, pārceļot iekarotā apgabala iedzīvotājus uz citurieni, bet viņu vietā nomitinot krievus.¹⁶⁸ Baltazara Rusova darbā tiešām minēts, ka „pēc Maskavas

¹⁶⁴ Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

¹⁶⁵ Voolaine, P. Meist 500 aasta eest eraldunud hõimlased. Koit, 1936, 5. IX, 106. nr. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 22.lpp.

¹⁶⁶ Псковские летописи. 1965, 12.IX. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 22. lpp.

¹⁶⁷ Voolaine, P. - vēstule (1965. 12. IX, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25.lpp.

¹⁶⁸ Ševčuka, J., Brolišs, J. Par Ludzas (Pildas) igauņiem. No: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte*. Rēzekne, 1995. 21.-22.lpp.

parašas visi vecie iedzīvotāji tika pārcelti citās Maskavas zemēs un pilsētā ielikti jauni iedzīvotāji.”¹⁶⁹ Taču konkrētas ziņas „Livonijas hronikā” par igauņu piespiedu pārvietošanu uz Ludzas apkārtni neizdevās atrast.

Kā atspēkojumu šai teorijai par 16. gs. kā iespējamo Ludzas igauņu ieceļošanas laiku varētu minēt A. Jansona argumentu, ka 1606. gadā uz Rēzeknes un Ludzas novadiem misijas ceļojumā devās jezuīts Joans Strībings, kurš savā ziņojumā rakstīja, ka šais novados dzīvo latvieši. Strībinga vērojumus un ziņojumus turpināja jezuīts Ertmanis Tolgsdorfs (1550.-1620.), kas strādāja par misionāru Vidzemē un pēc jezuītu domām latviešu vidū bijis ļoti lielā cieņā.¹⁷⁰ Jansons uzsver, ka Tolgsdorfs pratis latviešu valodu un sarakstījis latviešiem vairākas grāmatas. Šis jezuīts tāpat pratis atšķirt latviešu un igauņu valodu¹⁷¹, kas ļauj secināt, ka viņš būtu ievērojis igauņu klātbūtni Rēzeknes un Ludzas novados.

Vairākums pētnieku savukārt pievēršas uzskatam, ka igauņi ieceļojuši Ludzas teritorijā 17. gs. laikā no tagadējās Dienvidigaunijas. Liela nozīme šo hipotēžu izveidei ir savāktajos folkloras materiālos, kuros tiek meklēta saikne ar 16.-17. gs. folkloras mantojumu Igaunijā. O. Kallass un M. Veske savos darbos balstījās uz savāktajām mutvārdu tradīcijām un domāja, ka igauņi ieceļojuši no Veravas apriņķa Dienvidigaunijā. Analizējot folkloras attīstības līmeni Ludzas igauņu pārstāvētajās tradīcijās un daiļradē, liela daļa pētnieku rod netiešus norādījumus, kas ļauj domāt, ka ieceļošana Latgalē varēja notikt jau XVII gadsimta sākumā.¹⁷²

P. Ariste norāda, ka feodālās iekārtas apstākļos Ludzas igauņiem veiksmīgi izdevies saglabāt savas etnogrāfiskās īpatnības un dzimto valodu, jo aiz mājas robežām viņi izbraukuši diezgan reti. Būdami katoļticīgi, viņi uzturēja visciešākos sakarus ar saviem ticības brāļiem – Latgales latviešiem un baltkrieviem. Tuvināšanās ar krieviem bija novērojama tikai ciemos, kur iedzīvotāji bija pārgājuši pareizticībā.¹⁷³ Tas acīmredzot ļāvis tiem vēl ilgi pēc migrācijas nezaudēt savas tradīcijas, kas vēlāk tikušas izmantotas kā pamats pētījumiem par Ludzas igauņu izcelsmi.

M. Veskem 1875. gadā divi Pildas draudzes igauņu zemnieki stāstījuši, ka viņu priekšteči ieceļojuši „no „Rīgas zemes” (Riia maalt), t.i., Vidzemes guberņas, no „zviedru ķēniņa zemes” (Rootsi maalt). Kāds 103 gadus vecs vīrs, kas dzīvojis viņu vidū, vairākkārt

¹⁶⁹ Rusovs, B. *Livonijas hronika*. ARTO – 1, 2011. 8. sleja (43. lpp.).

¹⁷⁰ Mannhardt, W. Letto-Preussische Götterlehre. *Magazin der Lettisch-Literarischen Gessellschaft*, XXI. R., 1936, 441.-445.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 23. lpp.

¹⁷¹ Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 19.-27.lpp.

¹⁷² Turpat.

¹⁷³ Ariste, P. LKK VI, 137. lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 22. lpp.

teicis: „Bērni, mēs esam no zviedru ķēniņa zemes. Bērni, zviedru zemē klājas labāk nekā šeit.” Kāds 40 gadu vecs vīrs zinājis stāstīt, ka viņa vectēvs ieceļojis no Rīgas zemes”.¹⁷⁴ Arī Tenu Karma uzsvēris, ka igauņi Ludzā dzīvojuši „kopš „karaļa laikiem”, t.i., kopš 17. gs. zviedru laikiem”.¹⁷⁵

P. Ariste savukārt sapludinājis divas teorijas par igauņu ienākšanu Ludzā, izsakot pieņēmumu, ka, iespējams, daļa igauņu apmetušies Ludzas pilsētas apkārtnē ļoti senos laikos, respektīvi, kā Baltijas somugru pēcteči, bet vairākums, domājams, – 17. gs.¹⁷⁶

Kā viens no iemesliem igauņu izceļošanai no Igaunijas un apmešanās procesam Ludzas apkārtnē tiek minēts Polijas – Zviedrijas karš, kura pamatā bija cīņa par kundzību bijušajā Livonijā. Aizsākoties 1600. g., tas smagi skāra un izpostīja Igauniju. A. Jansons raksta: „1621. gadā Gustava Ādolfa karaspēks ieņēma Rīgu, bet 1625. gadā Polija zaudēja pēdējos īpašumus Dienvidigaunijā. Par to, cik ļoti šai laikā bija izpostīta Dienvidigaunija, lasām 1613. gada Cēsu arhidiakona Johana Teknona un E. Tolgsdorfa vizitācijas protokolā.¹⁷⁷ [...] Acīmredzot Dienvidigaunijas zemnieki pameta dzimtās sētas un meklēja kara vētru neskartus nostūrus.”¹⁷⁸

Tāpat pastāv uzskats, ka igauņi uz Ludzas apkārtni varējuši izceļot arī ap 1695.-1697. gadu, kad Igaunijā bijis liels bads. Kā vēsta P. Voolaine: „Tiešām tā laika ziņojumos ir norādījumi, ka igauņi šais gados bēguši uz Krieviju un Latgali. [...] Tagadējo Ludzas igauņu valoda esot tieši tāda pati kā agrāk dienvidaustrumu Igaunijā, īpaši ap Vastselinu. Tas pats esot sakāms par Ludzas igauņu tautasdziesmām, starp kurām gan esot pāris, kas varbūt ap 100 gadu vecas.”¹⁷⁹

T. Puisāns arī uzsver, ka pie kara nelaimēm vēl jāpieskaita bada gadi dažos Livonijas apgabalos. „Tāpēc nav brīnums, ka zemnieki bēga un meklēja retāk apdzīvotas vietas, kur paslēpties. Tuvākā reti apdzīvotā vieta bija tagadējā Latgale un it sevišķi Ludzas apkārtnē,

¹⁷⁴ Weske, M. Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estland im Sommer 1875. Über die Witebskischen Esten. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. VII, 4. Dorpat, 1877. 29.-32.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 26 .lpp.

¹⁷⁵ Karma, T. Igaunijā līdz neatkarīgās valsts radīšanai. No: *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Sast. Dribins, L. Rīga, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007. 68.-69. lpp.

¹⁷⁶ Ariste, P. LKK VI, 137. lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 22. lpp.

¹⁷⁷ Protocoll der Catholischen Kirchensitation in Livland vom Jahre 1613. No: Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, herausgegeben von Dr. F. G. Bunge. I. R., 1857, 18.-72.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 24.lpp.

¹⁷⁸ Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 19.-27.lpp.

¹⁷⁹ Voolaine, P. - vēstule (1965. 12. IX, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25.lpp.

atskaitot, protams, Ludzas pilij pieguļošos apgabalus. Par šī apgabala iedzīvotāju lielo izkliedi liecina daudz faktu. Pirmkārt, zviedri šo apgabalu mēģina iekarot un noturēt. Bet tā kā tanīs laikos karaspēka apgāde nāca no vietējiem laukiem, tad zviedriem tās nav pieticis, lai uzturētu pietiekami lielus garnizonus krievu un poļu spiediena atturēšanai.” T. Puisāns arī vēsta, ka daudz liecību par lielo izkliedi Latgalē ir devuši ceļojošie jezuītu un dominikāņu misionāri. „Tie runāja par lieliem mežiem un purviem, kuriem grūti izspraukties cauri. Tie runāja par izolētām sādžām vai salām, kur vēl 17. gs. beigās cilvēki par kristīgo ticību ir tikai dzirdējuši. Tie stāstīja par labi saglabātu pagāniskās dievības kultu, ko praktizējuši izolēto salu cilvēki. Tātad Ludzas apkārtnē bija vietas, kur cilvēkiem paslēpties, un šīs paslēptuves, savā izmisuma pilnajā cīņā par eksistenci, tie arī meklēja.”¹⁸⁰

Skatot igauņu ieceļošanu no pretēja aspekta, tās iespējamie iemesli tiek meklēti arī pašā Latgalē, saistot šo migrāciju ar smagiem dzīves apstākļiem un kara izraisītajām sekām ne tikai Igaunijas, bet arī Latvijas teritorijā. F. Kemps norāda, ka 17. gs. kara darbības rezultātā Latgale bijusi stipri izpostīta, iedzīvotāji izkauti vai epidēmijās izmiruši; un uz iztukšotajām Latgales zemēm sākuši plūst ļaudis.¹⁸¹ Arī igauņu pētnieki A. Sangs, H. Ojansu un H. Prants izteikuši pieņēmumu, ka krievu armijas sagūstītos Dienvidigaunijas cilvēkus pārdeva kara izpostītā Ludzas apriņķa muižniekiem.¹⁸²

Savukārt kā trešais iespējamais iemesls igauņu ieceļošanai Latgalē 17. gs. tiek minēta nevēlēšanās pāriet Zviedrijas valdības aizstāvētajā luterticībā. A. Jansons raksta, ka „pēc Igaunijas pakļaušanas Zviedrijai katoļu draudzes beidza pastāvēt.”¹⁸³ Autors arī piebilst, ka par šādu iespēju ļauj domāt Daugavpils jezuītu 1799. un 1803. gada piezīmes: Gustavs Ādolfs pavēlējis katoļiem vai nu pāriet luterticībā, vai arī pamest Igauniju. Tikuši atstāti Rīgas, Tartu un Cēsu novadi. Daudzi no viņiem apmetušies ap Daugavpili, Rēzekni un Ludzu.¹⁸⁴ Viņš arī atzīmē, ka „dienvidigaunī ilgi nav gribējuši atteikties no katoļu kulta paražām, un tāpēc 1660.-1695. gadā Veravas novadā pat izcēlušās „nekārtības”, resp. nemieri.”¹⁸⁵ A. Breidaks piebilst,

¹⁸⁰ Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza. Mičigana*, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110. lpp.

¹⁸¹ Kemps, F. *Latgales likteņi. Ainas no senās un jaunākās pagātnes*. Rīgā, P. Puduļa izdevniecība, 1938. (Nodaļa „Latgale Polijas varā”). 59.-67. lpp.

¹⁸² Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 40.

¹⁸³ Beitrage zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, I. R., 1843., 25., 27. lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 19.-27.lpp.

¹⁸⁴ Turpat. 24.lpp.

¹⁸⁵ Protocoll der Catholischen Kirchensitation in Livland vom Jahre 1613. No: Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, herausgegeben von Dr. F. G. Bunge. I. R., 1857, 18.-72.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 24. lpp.

ka šai hipotēzei par labu liecina arī tas apstākļi, ka Pildas, Raipoles un Briģu draudzēs igauņi bijuši katoļticīgi.”¹⁸⁶

Par jezuītu saistību ar kristianizēšanas un rekatolizācijas procesiem un igauņu migrāciju uz Ludzas apkārtni tiek sniegtas ziņas arī darbos, kas saistīti ar Romas katoļu Baznīcas vēsturi Latvijā. Kā raksta priesteris J. Svilāns: „Jezuīti no Rīgas kolēģijas apmeklēja Ludzu jau 1606. gadā. Te viņi atrada tautu pagānismā nogrimušu, kas nepazīna patieso Dievu, un dižciltīgos pieņēmušus luterānismu. 1608. gadā Tēvs Jānis Stribingius no Rīgas kolēģijas devās gājienā uz Rēzekni un Ludzu, lai katehizētu ļaudis, atgrieztu no luterānisma un pieņemtu pie Sakramentiem. Šajos gājienos jezuītiem bija lielas ceļa grūtības caur bieziem mežiem un nepārbrienamiem purviem. [...] Kad pēc 1621. gada zviedri izraidīja jezuītus no Tērbatas, Cēsīm un Rīgas, daļa no tiem apmetās Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apkārtņē. Līdz ar jezuītiem no Igaunijas bija izceļojušas katoļticīgās ģimenes, kas kuplā skaitā apmetās uz dzīvi Raipoles, Pildas un Briģu apkārtņē, kas ietilpa senajā Ludzas draudzē. Kad 1687. gadā Ludzas starosta Ščesni Potacki uzcēla Ludzā baznīcu, to nodeva jezuītiem. Bīskapa N. Poplavska aicināti, 1694. gadā Pasienē ieradās 12 dominikāņu tēvi. Ar to jezuītu darbība Ludzas apkārtņē izbeidzās, jo to uzņēmās dominikāņi.”¹⁸⁷

Jezuītu misijas punktu darbību cieši saista ar igauņu ieceļošanu Latgalē. Kardināls Juliāns Vaivods īpaši uzsver konkrētu muižnieku līdzdalību šajos katoļticības stiprināšanas procesos: „Padzīti no Vidzemes, viņi [jezuīti] pārcēlās uz Kurzemi un Latgali [...]. Daugavpils jezuītu rezidencei, respektīvi, kolēģijai, bija vairākas misiju stacijas, kurās pastāvīgi uzturējās viens vai arī vairāki jezuītu misionāri, kas bija atkarīgi no sava centra Daugavpilī. Gandrīz visas šīs misiju stacijas bija dibinājuši Latgales katoļticīgie muižnieki, tāpēc tās arī saucās attiecīga muižnieka vārdā, piem., Hilzenu, Plāteru, Borhu u.c. Misiju dibinātāji rūpējās par misionāru uzturēšanu [...].”¹⁸⁸

Katoļticīgo muižnieku ietekme tiek akcentēta arī cilvēku migrācijas procesos, igauņu ienākšanu Ludzā saistot ar to piespiedu pārvietošanu: „1613. gada vizitācijas protokolā¹⁸⁹ atrodam diezgan daudz poļu ierēdņu un īpašnieku vārdu, piemēram, poļu karavadoņa

¹⁸⁶ Braidaks, A. Par Baltijas somu un latgaļu etniskajiem sakariem. *Dzimtenes Balss*. Nr. 35. 1972. gada 31. augusts.

¹⁸⁷ Svilāns, J. *Latvijas Romas-katoļu Baznīcas un kapelas*. Rīgas Metropolijas kūrīja, 1995. 129. lpp. (Ludza).

¹⁸⁸ Vaivods, J. *Katoļu Baznīcas vēsture Latvijā. Kristīgās Baznīcas vēstures Latvijā un senajā Livonijā. Latvijas rekatolizācija*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994. 502. lpp.

¹⁸⁹ Protocoll der Catholischen Kirchenvisitation in Livland vom Jahre 1613. No: Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, herausgegeben von Dr. F. G. Bunge. I. R., 1857, 18.-72.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 24. lpp.

Hodkeviča vārdu. Arī tie varēja pārvietot savus zemniekus. Ludzas rajonā diezgan izplatīts ir Katkēviču uzvārds. Spriežot pēc ģimenes tradīcijām, viņi esot bijuši Hodkeviča ļaudis.”¹⁹⁰

Pastāv arī alternatīva versija, kas noliedz igauņu ieplūšanas Latgalē saistību ar nevēlēšanos pieņemt protestantisko ticību. Pēc O. Kallasa domām „ieceļošana notikusi, kad igauņi jau bijuši luterticīgi, uz ko norādot arī viņu lietotās tēvreizes luteriskais variants. Ieceļošana ilgusi vairākus gadu desmitus.”¹⁹¹ Arī A. Breidaks norāda uz šādas hipotēzes iespējamību, akcentējot, ka ne visi igauņi Ludzas apkārtnē bijuši katoļticīgi, uzsverot faktu, ka „Mērdzenes igauņi sākotnēji bijuši luterāņi. Tie tātad varbūt ieceļojuši vēlāk par Pildas, Nirzas un Brigu igauņiem”.¹⁹² Šo piezīmi arī varētu saistīt ar iespējamiem vairākiem migrācijas viļņiem, kas notikuši ilgākā laika periodā.

Turklāt J. Ševčuka un J. Brolišs izsaka piezīmi, ka „igauņi pārcēlušies uz katoļticīgo Latgali, kur jau dzīvojuši igauņu nacionalitātes ļaudis.”¹⁹³ Tas norāda, ka igauņu ieceļošana Ludzā, iespējams, nav datējama tikai 17. gs. robežās un šis migrācijas process varētu būt ildzis ilgāku laiku un tiešām būt noticis vairākos pārvietošanās viļņos.

Paplašinot Ludzas igauņu ieceļošanas laika robežas arī pēc 17. gs., tiek minēts 18. gs., kā iemeslus šai migrācijai minot dažādus variantus, taču tos vieno apstākļi, ka tie balstās igauņu piespiedu ieviešanā Ludzas apvidū.

P. Voolaine savās vēstulēs izsaka pieņēmumu, ka 1702.-1704. g. pēc Krievijas iebrukuma Igaunijā Lielā Ziemeļu kara laikā ap Ludzu tikuši noņemti igauņu karagūstekņi. Taču A. Jansons, analizējot šo P. Voolaines alternatīvo hipotēzi, tomēr atzīst, ka dokumentos tiešu apstiprinājumu šim pieņēmumam pagaidām nav izdevies atrast.¹⁹⁴

Urve Aivare Marjo Melas grāmatas pēcvārdā savukārt pauž uzskatu, ka igauņi 18. gs. tikuši ievesti Ludzas apriņķī kā dzimtzemnieki, turklāt autore vēsta, ka galvenais mērķis igauņu pārvešanai 18. gs. 60. gados uz Ludzas apvidu ir bijusi brīva iespēja to muižkungiem tagadējās Latvijas un Igaunijas robežu rajonos iegādāties zemi.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 24.lpp.

¹⁹¹ Kallas, O. Achtzig Märchen..., 101.-103.lpp. Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 20. lpp.

¹⁹² Breidaks, A. Par Baltijas somu un latgaļu etniskajiem sakariem. *Dzimtenes Balss*. Nr. 35. 1972. gada 31. augusts.

¹⁹³ Ševčuka, J., Brolišs, J. Par Ludzas (Pildas) igauņiem. No: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte*. Rēzekne, 1995. 21.-22.lpp.

¹⁹⁴ Voolaine, P. - vēstule (1966. 1. un 16. IV, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25. lpp.

¹⁹⁵ Aivare, U. Latvijas igauņi. No: Mela, M. *Latvian virolaiset. Historia, kieli ja kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011. 200.-204.lpp.

Tāpat saistībā ar Ludzas igauņiem atkal atkārtoti tiek minēts grāfa Borha vārds, taču pretēji kardinālam Juliānam Vaivodam, kurš saistīja katoļticīgā muižnieka Borha vārdu ar jezuītu misiju punktiem, P. Voolaine saskata viņa saikni ar igauņu apmešanos Ludzā kādā citā aspektā – Borhs, iespējams, esot iepircis igauņu dzimtzemniekus kā labus strādniekus saviem īpašumiem, taču arī šai hipotēzei līdz šim nav rasts apstiprinājums oficiālos dokumentos.¹⁹⁶

P. Voolaine, taujādams pēc cilvēku atmiņstāstiem, savu pētījumu gaitā 1965. gada jūlijā arī ticies ar kādu vecu teicēju Pleskavas rajona Krasnogorodskas ciemā, kura zinātniekam stāstījusi, ka igauņi nometināti Ludzā, jo „Pēteris I esot gribējis sajaukt tautu.”¹⁹⁷

Kā vēl vienu iemeslu igauņu dzimtzemnieku piespiedu nometināšanai Ludzas apkārtnē I. Silkāns rakstā par Ludzas igauņiem min kādu savu atmiņu stāstu, kad „bērnībā pēc kādiem kapusvētkiem Styglovas (Vacpirogovas) kapos baznīckungs Puncuļs teica: „Jūs domājat, ka esat latvieši. Bet 18. gs. sākumā pēc Ziemeļu kara šī vieta bija pilnīgi izmirusi no mēra. Vārds „mjārdziņa” – vieta, kas izmirusi no mēra.” Nevis no vārda „mārga” – meitene, kā tiek tagad romantiski iestāstīts.”” Pēc autora norādes, mācītājs šo faktu vēlāk skaidrojis, izteikdamies, ka no mēra izmiruso cilvēku vietā iegājuši un piespiedu kārtā tikuši ievesti dzimtzemnieki – igauņi un lietuvieši.¹⁹⁸

18. gs. arī ir noslēdzošais periods, uz ko tiek attiecinātas dažādās hipotēzes par igauņu ieceļošanu Ludzas apkārtnē, jo 19. gs. jau iezīmē igauņu zinātnieku augošā interese un pētījumi. Taču pastāv arī alternatīva versija par Ludzas igauņu rašanos, par to kādreizējo mītnes zemi uzskatot nevis Dienvidigauniju, bet gan tagadējās Somijas teritoriju. Tādējādi tiek minēta iespēja, ka to izcelšanās varētu nebūt saistīta ar igauņiem, bet gan ar citu somugru tautu – somiem. A. Jansons uzklauzījis kādreizējos 19. gs. beigu Daugavpils dzelzceļa būvdarbu strādniekus, kuri strādājuši kopā arī ar somiem, un aptaujātie izteikušies, ka ar somiem bijis vieglāk sarunāties nekā ar igauņiem, kuri arī piedalījušies būvdarbos. Tāpat Jansons uzskata, ka „somisks liekas „Kirovaina” ciema nosaukums un šai pusē izplatīts uzvārds. Somiski „kiro” nozīmē „lāsts”, „vainio” – „lauks, pļava”.” Autors, analizējot šo sakarību, norāda, ka vārds „Kirovains” tulkojumā varētu nozīmēt „nolādētā pļavu zeme”, un „šis toponīms it kā liecinātu par ienācējiem no piejūras novadiem.”¹⁹⁹ Taču šo pieņēmumu

¹⁹⁶ Voolaine, P. - vēstule (1966. 1. un 16. IV, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25. lpp.

¹⁹⁷ Voolaine, P. - vēstule (1965. 12. IX, ZA Misiņa nodaļā Aleksandra Jansona fonds, 2). Citēts pēc: Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 25. lpp.

¹⁹⁸ Silkāns, I. Soidi, kivki, raibakozi (pastāstīšu par Latgales igauņiem). *Ezerzeme*. 14. janvāris, 2011. Pieejams: <http://www.ezerzeme.lv/index.php?action=show&type=news&id=11028>. [skatīts 18.03.2013., 13:46].

¹⁹⁹ Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 19.-27.lpp.

varētu atspēkot vairākuma pētnieku (arī igauņu) uzskats, ka Ludzas igauņi runājuši galvenokārt Dienvidigauņijas dialektā (Veru dialektā), turklāt uzsverot, ka šis valodas lietojums neesot īpaši atšķiries no Igaunijā lietotā Veru dialekta.²⁰⁰

Hipotēzes par Lejasciema leivu izcelsmi

Savukārt pievēršoties leivu iecelšanas Lejasciema teritorijā laikam un motīviem, H. Moora, kā jau minēts, izteicis viedokli par baltu cilšu intensīvu virzīšanos Rietumigauņijas virzienā, migrācijai Latvijas austrumu un centrālajā daļā esot mazāk izteiktai, un šis aspekts savukārt ļāvis Ludzas igauņu valodai saglabāties daudz ilgāk un neskartāk²⁰¹. Šo teoriju, iespējams, tādējādi var attiecināt arī uz leivu etnisko grupu Lejasciema apkaimē, ļaujot spriest par tās kā jau senas kopienas pastāvēšanas iespējamību vēl pirms baltu ienākšanas Latvijas teritorijā.

Taču šīs versijas sakarā pastāv divi atšķirīgi strāvājumi, vienam no tiem piedēvējot leiviem lībisku izcelsmi, savukārt otram šo etnisko kopienu saistot ar igauņu substrātu. Hipotēzi par leivu saistību ar lībiešiem īpaši veicina tieši šīs grupas pašnosaukums un arī konkrēta ciema nosaukums „Līves”, taču arī šajā versijā nevalda viennozīmība: „Dažus lejasciemiešus, tāpat kā vienu otru vēsturnieku Līvju ciema vārds pavedinājis domāt, ka šeit būtu meklējams kāds lībiešu atzarojums. Tā kā ciems saucas Līves, tad runā par līvju tautību. Esot trīs dzimtas līvju atnākušas: viena iegājusi Līvēs, otra Ilzenē, trešā Kalnciemā. Tomēr skaidrs norādījums par igauņiem ir tas, ka tie „igauņiski vien perģelēja”. Izšķirējs te ir tas, kā viņi sauc savu valodu, kādā sarunājas vai agrāk sarunājušies, jo citādi viņi paši sevi uzskata par latviešiem. Kopējais Lejasciema nostāstiem ir tas, ka tie min svešus ienācējus.”²⁰² Pēdējais izteikums pats arī zināmā mērā apgāž versiju par leiviem kā lībiešu etnisko grupu. Turklāt, kā minēts, laika periodā, kad sāk minēt iespējamu Lejasciema leivu klātbūtni šajā teritorijā, nav ziņu par lībiešu esamību Lejasciema teritorijā. Taču tas neizslēdz iespējamus kontaktus starp lībiešiem un Lejasciema leiviem.

Savukārt otra versija par leiviem kā baltu neasimilētiem somugru pēctečiem saista tos ar igauņisku izcelsmi. „Igauņu valodnieks Nīluss, kurš pētījis ilzeniešu igauņu valodu, pamato savu apgalvojumu, ka šie igauņi te ir pirmiedzīvotāji, ar līdzīgiem pašu ilzeniešu izteikumiem.

²⁰⁰ Aivare, Urve. Latvijas igauņi. No: Mela, M. *Latvian virolaiset. Historia, kieli ja kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011. 200.-204.lpp.

²⁰¹ Moora, H. Maanviljelyn varhaishistoriaa virolaisilla ja heidan naapurikansoillaan. *Kotiseutu*. N6, Forssa, 1965, 135-144. Citēts pēc: Ваба, Л. Языковые контакты прибалтийских финнов с балтами и ландшафтная лексика. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. Šulca, V. LPSR ZA, Andreja Upīša Valodas un Literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1989.

²⁰² Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 4.lpp.

Pēc Nīlusa domām, kolonizatori latvieši, nākdami no dienvidiem, apgājuši daļu dienvidigauņu un beidzot tos pilnīgi nošķīruši no to tēvijas – Dienvidigauņas.”²⁰³

Versijas par leiviem kā senu un neasimilētu somugru etnisko grupu daļēju atspēkojumu var saskatīt A. Breidaka uzskatos, autoram paužot, ka „mūsu ēras 1. g. tūkst. otrajā pusē latgaļi sāka virzīties uz ziemeļiem un līdz 13. gs. sasniedza apmēram tagadējo Latvijas ziemeļaustrumu robežu. Baltijas somu ciltis, kas dzīvoja Latvijas austrumu daļā, latgaļiem virzoties uz ziemeļiem, neatkāpās, bet palika savās agrākajās dzīves vietās. Kā liecina arheoloģijas un antropoloģijas dotumi, notika abu cilšu sajaukšanās. Uzvarēja latgaļu etniskais elements, bet Baltijas somu cilts atstāja zināmas pēdas latgaļu fiziskajā tipā, materiālajā un garīgajā kultūrā un valodā.”²⁰⁴ Šis izteikums ļauj spriest, ka, Breidakaprāt, lai gan somugru cilšu kultūra un genofonds ietekmēja latgaļus, tomēr tie neatstāja tik paliekošas pēdas šajā kultūrlaukā, lai tos arī vēlākos gadsimtos varētu uzskatīt par atsevišķu etnisko un valodisko grupu. Turklāt jau minētie arheoloģijas materiāli nepierāda somugru kultūras esamību šajā teritorijā pēc 8. gs.

Tālāk analizējot leivu ieceļošanas laiku, kā vienu no variantiem var minēt D. Zemzares 1940. gadā izdotajā darbā izteikto viedokli par to, ka pastāv pierādījumi igauņu ieceļošanai Lejasciema teritorijā ap 16. gs. pirmo pusi vai vēl agrāk. Autore to pamato, sakot, ka par „to liecina vecie igauņu ciemu vārdi, kas sastopami jau 1627. un 1630. g. arklu revīzijās (kā: Lembji, Līves, Majāni, Suži, Umari), pie kam šīs atzīmes ir par karos nopostītām mājām. Bet poļu un zviedru kari vien ilga vairāk desmit gadu, un lai ko varētu nopostīt, pirms to vajadzēja uzcelt. Tātad ciemu vēlāko rašanās laiku varētu datēt ar 16. gs. s. pirmo pusi, bet iespējams, ka Lejasciema novada ciemi radušies jau daudz agrāk, jo, neskatoties uz Lejasciema novada neizdevīgo ģeopolitisko stāvokli (Vidzemes un Latgales robeža) un neskaitāmiem kariem, kas šeit pāri gājuši, tomēr mums apzināmos pēdējos 300 gados Lejasciema ciemu sastāvs nav mainījies.”²⁰⁵ Arī pēc 1956. gadā rīkotās zinātniskās ekspedīcijas autore min, ka daļa no igauņu ciemiem Lejasciema apkaimē 17. gs. sākumā raksturoti kā postažas, „kas dod iemeslu spriest, ka šo ciemu nosaukumi eksistējuši jau arī 16. gadsimtā”.²⁰⁶

Par leivu ienākšanu Lejasciema apkaimē Polijas-Zviedrijas kara norises laikā esot bijuši saglabājušies vairāki nostāsti: „Kā igauņi šai apgabalā radušies, par to Lejasciemā dzirdami

²⁰³ Nīluss. *Annales litterarum societatis Esthonicae*. 1936., 94. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 4.lpp.

²⁰⁴ Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 327. lpp.

²⁰⁵ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 4.lpp.

²⁰⁶ Zemzare, D. *Daži vērojumi par Gulbenes rajona izloksnēm, leksiku un toponimiku*. 1956. gada Zinātņu akadēmijas ekspedīcijā. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 7 (120). Rīga, 1957. 158.-159. lpp.

dažādi nostāsti. Lielajos zviedru karos visi ļaudis mežā sabēguši, zeme tikusi nopostīta, Lejasciema mežos aizklīduši daudzi no citiem novadiem un vēlāk te arī palikuši.”²⁰⁷

Turpretī cita versija runā par leivu imigrāciju 17. un 18. gs. mijā, atsaucoties uz ciešajiem kontaktiem starp Ilzenes un Igaunijas muižniekiem: „Vēsturisku arhīvu liecības apstiprina, ka Ilzenē dzīvojuši igauņi, kas 17. gs. beigās pārvietoti no Pērnavas un Tērbatas (Tartu) apriņķa. Ilzenes muižas īpašniekiem bijušas ciešas radniecīgas un saimnieciskas saites ar minētajiem igauņu novadiem. [...] Enciklopēdijā „Latvijas pagasti” lasām, ka vārds „Ilzene” radies no igauņu valodas un tulkojumā nozīmē „skaista vieta”. Tās teritorija 13. gs. ietilpusi Tālavas valsts Atzeles novadā. [...] Tā vēsturiskais centrs ir Čonkas. Šis vārds lībiešu valodā nozīmē „strīdētis”. Turpat rakstīts, ka senatnē Ilzenē dzīvojuši igauņi un lībieši, vēl tagad daudzi vietvārdi (Paiķēni, Čonkas, Siveci) saglabājuši lībiskos nosaukumus. [...] Nepārprotami – minēto novadu kultūras un valodas savdabības veidojušas arī Baltijas somu tautas. [...] Ilzenes muižas īpašniekiem (baronam Kampenhauzenam) vairākās paaudzēs bijušas ciešas saites ar Pērnavas un Tērbatas muižām, kuru rentnieki vai īpašnieki viņi bijuši. [...] Tādējādi iespējams, ka barons Kampenhauzens 18. gs. no savām muižām pārvietojis igauņu zemniekus un nometinājis Ilzenē. [...] Līdz šim iegūtās arhīvu liecības apstiprina to ilzeniešu etniskās piederības un valodas pētnieku viedokli, kas uzskata, ka novadā dzīvojuši igauņi. Un viņu valoda varēja būt igauņu valoda, ko runāja gan Dienvidigaunijā, gan Pērnavas novadā.” Taču autors arī norāda, ka joprojām nav viennozīmīgi traktējama lībiešu klātbūtne šajā apkārtnē un leivu piederība lībiešu vai igauņu etniskajai grupai nav skaidri definējama.²⁰⁸

Paralēli sastopams viedoklis par leivu ierašanos Lejasciema apkaimē 18. gs. posmā, to saistot vai nu ar Ziemeļu kara norisēm vai mēra epidēmiju: „Nedabūju zināt, no kura laika tie [igauņi] nometušies. Gan viņi varbūt no tā laika tur ir, kamēr krievi Alūksni ieņēma un daudzus iedzīvotājus uz Krieviju aizveda, jeb no mēra laikiem, kas Vidzemi ap 1710. g. briesmīgi izpostīja, vai arī – kas gan mazāk ticams,- tie ir īstie tā apgabala iemītnieki, kurus latvieši, kas Gaujenes un Opekalna draudzēs dzīvo, igauņiem starpā iespiezdamies, būs no citiem tautiešiem atšķīruši. Jo taču visiem zināms, ka senākos laikos igauņi daudz vairāk uz dienvidiem dzīvojuši nekā tagad.”²⁰⁹

Analizējot šīs dažādās leivu ieceļošanas teorijas, jāuzsver, ka tajās vērojama liela līdzība ar Ludzas igauņu ieceļošanas hipotēzēm. Arī leivu kopienu daži saista ar uzskatu par tiem kā neasimilējušos somugru etnisko grupu Latvijas teritorijā pēctečiem; tāpat tiek izteikta hipotēze par leivu imigrāciju Lejasciema teritorijā 16. gs. gaitā (taču, atšķirībā no Ludzas

²⁰⁷ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 4.lpp.

²⁰⁸ Priedīte, Iriša. Liecības par Ilzenes iedzīvotājiem un viņu valodu. *Valodniecība. Latvistika un somugristika*.

Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2009. Nr. 746. 81.-82. lpp.

²⁰⁹ Bērziņš. *Baltijas Vēstnesis*, 1875. Nr. 14.

igauņiem, šī hipotēze nebalstās Livonijas kara norisēs); arī leivu ienākšana tiek saistīta ar 17. gs. vai 17./18. gs. miju. Analizējot šo laika posmu, tāpat kā Ludzas igauņu sakarā, tiek minēts Polijas-Zviedrijas karš kā viens no iespējamajiem iemesliem leivu ieceļošanai. Taču atšķirība ir faktā, ka imigrācija netiek saistīta arī ar igauņu konfesijālo piederību, kas, iespējams, ļauj minēt, ka igauņu grupas, ienākot Latvijas teritorijā, nodalījušās vai tikušas nodalītas atbilstoši konfesijai. Līdzīgi kā Ludzas igauņu sakarā, tiek minēta versija par leivu ieceļošanu saistībā ar Lielā Ziemeļu kara norisēm un arī mēra epidēmiju 18. gs. Ar šo periodu, tāpat kā Ludzas igauņu sakarā, noslēdzas hipotēzes par leivu ieceļošanu Lejasciema apkaimē, jo 19. gs. jau iezīmē padziļinātāku leivu valodas un kultūras pētīšanas un analīzes sākumu.

ASIMILĒŠANĀS PROCESS

Ludzas igauņu asimilēšanās process

Lai gan Ludzas igauņu kultūra saglabāja gan ievērojamus folkloras materiālus un etnogrāfijas savdabību, gan valodas tradīciju, tomēr Ludzas igauņiem neizdevās izvairīties no asimilēšanās procesiem un integrācijas Latvijas kultūras vidē. Tiek izteikts pieņēmums, ka igauņu valoda biežāk tikusi saglabāta tajās ģimenēs, kur vecāki ir palikuši dzīvot kopā ar vecākā dēla ģimeni²¹⁰, taču gan igauņu valodas pratēju un kultūras nesēju, gan igauņu tautības cilvēku skaits strauji samazinājies.

Tiek minēts, ka iespējamajā izceļošanas beigu posmā 18. gs. pirmajā desmitgadē igauņu varētu būt bijis ap 600, bet pēc 1772. gada, vadoties pēc uzvārdiem, - ap 1500. Savukārt ap 19. gs. vidu, arī vadoties pēc uzvārdiem – ap 3000. Taču A. Zavarina norāda, ka šie skaitļi varētu būt pārspīlēti, jo pie igauņiem tikuši pieskaitīti arī lietuvieši.²¹¹ G. Manteifels rakstīja, ka igauņu skaits 1880. gadā sniedzās līdz 3000 cilvēku. Tie esot saglabājuši valodu un parašas; un viena daļa piederējusi pie Romas katoļu ticības, bet daļa 19. gs. četrdesmitos gados pārgājusi pareizticībā.²¹² 1894. g. izdotajā pētījumā norādīts, ka Ludzas apriņķī kā igauņu ciemu iedzīvotāji ir saskaitīti 4387 cilvēki, taču igauņiski no tiem ir pratusi tikai neliela daļa – ap 800.²¹³

Tāpat Ludzas igauņu analīzē īpaši svarīgi ir oficiālie tautas skaitīšanas materiāli, taču reizēm ir apgrūtināta to objektīva analīze. Kā atzīmē T. Puisāns, Latvijas teritorijai atrodoties Krievijas impērijas sastāvā, ir jāņem vērā varas iestāžu piekoptā sistemātiskā pārkrievošanas politika 19. gs. beigās, minoritātēm tiekot ignorētām vai ieskaitītām kādā citā tautību rubrikā. „Interesanti šajā ziņā varēja būt 1897. gada tautas skaitīšanas dati. Šī tauta skaitīšana notika visintensīvākā pārkrievināšanas politikas periodā, un mēs zinām, kādas problēmas tā radīja latviešu tautības iedzīvotājiem Drisas apriņķī.”²¹⁴ Tādējādi pēc 1897. gada tautas skaitīšanas datiem, par „čuhniem – katoļiem sevi dēvēja vairs tikai 150 cilvēku, kas sastāda vairs tikai 4%

²¹⁰ Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 14. lpp.

²¹¹ Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 40

²¹² Manteifels, G. *Slownik Geograficzny*. 1880. 468. lpp. Citēts pēc: Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 108. lpp.

²¹³ Kallas, O. *Lutsi maarahvas*. Helsinki, 1894. Citēts pēc: Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²¹⁴ Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110.lpp.

no ticamākā igauņu skaita (3500), bet pēc uzvārdiem tādu varētu būt ap 1600 (pēcteči), kas tautas skaitīšanā sevi sauca par latviešiem, arī krieviem un baltkrieviem”.²¹⁵

Analizējot Ludzas igauņu asimilācijas procesus, pētniece A. Zavarina raksta, ka galvenais asimilācijas faktors bijusi piederība Katoļu baznīcai, dzimtbūšanas atcelšana un pārvietošanās brīvība, uzsverot, ka asimilācija noslēgusies 19. gs. beigās.²¹⁶

Savukārt pievēršoties Ludzas igauņu fenomenam 20. gs. sākuma kontekstā, pēc teicēja P. Mekšas informācijas, „20. gs. sākumā Ņukšos, t.i. Pildas baznīcā, esot bijuši dievkalpojumi igauņu valodā”.²¹⁷

Minot piemēru pārvietošanās brīvības ietekmei uz Ludzas igauņu skaita samazināšanos, jāuzsver, ka notikusi arī izceļošana uz Sibīriju: „No Latgales (Vitebskas guberņas) uz Sibīriju izbrauca arī poļi, baltkrievi, krievi un pat igauņi, kas dzīvoja Ludzas apriņķa Pildas pagastā. Pēdējo skaits sasniedza aptuveni 4000 cilvēku.”²¹⁸

Ilmārs Mežs norāda, ka „Latvijas pirmskara tautas skaitīšanu publicētie rezultāti liek maldīgi domāt, ka jau 20. un 30. gados Ludzas igauņi bijuši gandrīz pilnīgi asimilējušies [...], taču 1935. gada tautas skaitīšanas publicētie materiāli²¹⁹ pēkšņi uzrāda krietni vairāk Ludzas igauņu [...]”.²²⁰ Tautas skaitīšanas materiāli liecina, ka Ludzā 1925. g. dzīvojuši 12 igauņi²²¹, 1930. g. savukārt tikuši uzskaitīti 14 igauņi²²², bet 1935. g. Latvijā dzīvojuši 40 igauņi, kas bijuši Latvijas Republikas pilsoņi, un 2 igauņi, kas kā pilsoņi piederējuši Igaunijas Republikai.²²³ Ģimenes valodas lietojums igauņiem Latgalē 1930. g. procentuāli sadalījies

²¹⁵ Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 38.-50.

²¹⁶ Turpat.

²¹⁷ Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²¹⁸ Brolišs, Jāzeps. Latgales latviešu likteņi Sibīrijā no ieceļošanas līdz 1938. gadam. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2000. 79. lpp.

²¹⁹ Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, IV. Tautība. Rīga, 1937. 360. lpp. Citēts pēc: Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²²⁰ Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²²¹ Valsts Statistiskā Pārvalde. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. M. Skujenieka teksts un redakcija. Tabula VI. Tautība un pavalstniecība. 98.-137. lpp. Rīgā, 1925. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²²² Valsts Statistiskā Pārvalde. Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. M. Skujenieka teksts un redakcija. Tabula VI. Tautība un pavalstniecība. 136.-151. lpp. Rīgā, 1930. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²²³ Valsts Statistiskā Pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Sast. V. Salnītis un rediģējis M. Skujenieks. Tabula VI. Tautība un pavalstniecība. 362.-373. lpp. Rīgā, 1936. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

šādi: latviešu (23,21%), vācu (1,28%), krievu (9,18%), poļu (0,26%), taču lielākā daļa lietojuši igauņu valodu (66,07%).²²⁴

Tiek vēstīts, ka „kopumā vismaz 119 Ludzas igauņu pēcteči 1935. gadā bija vēl saglabājuši igauņu valodas prasmi un neapšaubāmi reizumis tā arī tikusi lietota sadzīvē.”²²⁵

Par igauņu skaita samazināšanās iemesliem pēc 1935. g. kā iemesli tiek minēti gan izceļošana, gan deportācijas uz Krieviju, gan 2. Pasaules kara notikumi, gan dzimstības samazināšanās, tāpat arī saplūšana ar vietējiem iedzīvotājiem.²²⁶ Šos aspektus varētu attiecināt arī konkrēti uz statistiku par Ludzas igauņiem. Hanness Korjuss gan atzīmē, ka 1941. g. 14. jūnija deportācijās tikuši represēti 4 cilvēki ar igauņu izcelsmes uzvārdiem, kas neesot būtiski ietekmējis Ludzas apriņķa igauņu izcelsmes iedzīvotāju skaitu²²⁷, taču 1949. g. represijas skāra Ludzas apkārtnes igauņus jau smagāk – uz Tomskas apgabala Krivošeinas un Tuganskas rajoniem tika izsūtīti 18 Ludzas apriņķa igauņu izcelsmes cilvēki, kas veido 3% no kopējo izsūtīto skaita Ludzas apriņķī.²²⁸

Ilmārs Mežs vēsta, ka Padomju laika tautas skaitīšanas dati vairs neuzrāda Ludzas igauņus²²⁹, tomēr arī okupācijas režīma laikā tika veikti pētījumi par Ludzas igauņiem, kas norāda uz Ludzas igauņu kultūras atskaņām arī vēl šajā periodā. 1972. g. veiktās zinātniskās ekspedīcijas laikā ticis novērots, ka „īsteno Ludzas igauņu skaits ievērojami sarucis. Igauniski prot brīvi runāt tikai 4 cilvēki. Teicēju vidējais vecums – 85 g. Jaunākā paaudze igauņu valodu praktiski neprot, tikai biežāk lietotos vārdus un frāzes.” Tomēr tiek piemināts, ka „teicēju atmiņās ir samērā dzīvi nostāsti par Ludzas igauņu sadzīves tradīcijām, ienākšanu, Igaunijas pētnieku apmeklējumiem 20., 30. g., kā arī pēc kara.” Tiek minēts, ka visvairāk atmiņu saglabājis par igauņu pētnieku P. Voolaini. Taču tāpat tiek vēstīts, ka igauņu dziesmas teicēju atmiņās saglabājušās maz.²³⁰

²²⁴ Valsts Statistiskā Pārvalde. Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. M. Skujenieka teksts un redakcija. 467. lpp. Rīgā, 1930. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²²⁵ Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²²⁶ Ševčuka, J., Brolišs, J. Par Ludzas (Pildas) igauņiem. No: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte*. Rēzekne, 1995. 21.-22. lpp.

²²⁷ Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs. Latvijas Valsts arhīvs. Rīga: Nordik, 2001. 366.-368. lpp. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²²⁸ Latvijas arhīvi, pielikums, Nr. 3, 1995. 19.-27. lpp. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²²⁹ Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²³⁰ ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu XXVI zinātniskās ekspedīcijas dalībnieces Gunas Pencas savāktie folkloras materiāli 1972. g. Ludzas rajonā. [2005], 985-1217. 2.-3. lpp.

Hanness Korjuss savā pētījumā par Ludzas apkārtnes igauņu likteni 2001. g. min, ka 2001. g. 1. janvārī Ludzas rajonā dzīvojuši vairs tikai 17 igauņu tautības iedzīvotāju²³¹, un secina, ka neviens no tagad Ludzas rajonā dzīvojošajiem igauņiem nav vēsturiskās igauņu kopienas pēctecis un nevienam igauņu valoda nav ģimenes valoda. Korjuss uzsver, ka tikai divi no viņiem prot runāt igauņu valodā, lai gan saviem bērniem labprāt igauņu valodu mācītu vairāki. Autora pētniecības gaitā tikai viena ģimene varējusi sniegt nedaudz informācijas par Ludzas igauņiem, un arī tāpēc, ka viņus savā laikā apmeklējis un dziļi iespaidojis jau minētais igauņu zinātnieks P. Voolaine.²³²

Saistībā ar tagadējo igauņu izcelsmes Ludzas rajona iedzīvotāju ieplūšanu Latvijas teritorijā, pētījumā tiek minēts, ka visi Ludzas rajona igauņi ir ieceļojuši šajā apvidū pēc 2. Pasaules kara. „Vienīgais izņēmums varētu būt Valentīna Sļadzevska no Zilupes, jo 1941. g. un 1949. g. represēto sarakstos ir minēts viens cilvēks ar uzvārdu Sļadzevskis no Zilupes ciema. Tā kā V. Sļadzevska ir dzimusi Igaunijā, tad pastāv iespēja, ka viņas vecāki bija 40. g. izsūtīti no Latvijas, un pēc amnestijas varēja atgriezties Latvijā vai Igaunijā.”²³³

Runājot par igauņu valodas prasmi, Korjuss min, ka igauņi sarunāties mācējuši 2 cilvēki, bet atsevišķus vārdus un frāzes pratis viens. Viens no retajiem respondentiem, kurš pratis igauņu valodu, Aksels Palms bilda: „Igauņu valoda vienalga pazūd, tāpēc nav arī jēgas šo valodu apgūt.” Jāpiebilst, ka Aksela bērni igauņu valodu vairs neprot. Savukārt igauņu folkloras mantojuma prasme un pārmantošana ir pilnībā iznīkususi - 2001. g. vairs nevarēja sastapt cilvēkus, kuri dziedātu Ludzas igauņu dziesmas vai stāstītu Ludzas igauņu pasakas.²³⁴

Taču to Ludzas apkārtnes iedzīvotāju skaits, kuru uzvārdus var saistīt ar igauņu izcelsmi, ir ievērojami lielāks - Pildas pagastā iedzīvotāji ar igauņu uzvārdiem 2001. g. 27. jūlijā pēc Pildas pagasta padomes ziņām ir bijuši 29²³⁵, bet Nirzas pagastā 2001. g. 26. jūlijā – 31.²³⁶ Šis apstāklis ļauj domāt, ka vēl joprojām ir saglabājusies cilvēku grupa, kuras etnisko piederību daļēji varētu saistīt ar Ludzas igauņiem, taču šie cilvēki lielākoties, iespējams, vairs neapzinās savu izcelsmi un tās specifiku, un Ludzas igauņi kā savdabīga kultūra ir zuduši no to nacionālās identitātes apziņas.

A. Sangs 1936. g. rakstīja: „Ludzas igauņiem ir divas izvēles iespējas: piedalīties Latvijas sabiedrības dzīvē, zināmā mērā pārlatviskojoties, vai pievērsties „kosmiskām”

²³¹ LR Iekšlietu Ministrijas Pilsonības un Migrācijas Pārvaldes Informācijas Centra dati. Citēts pēc: Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²³² Korjuss, H. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.

²³³ Turpat.

²³⁴ Turpat.

²³⁵ Turpat.

²³⁶ Turpat.

nodarbībām ar „cilts lietām”, tā kļūstot par savdabīgu Igaunijas brīvdabas muzeju.”²³⁷ Kā spilgtu pārlatviskošanās piemēru var minēt situāciju, ko piedzīvojis P. Voolaine: „1925. gadā Voolaine satika Pildas pagasta Vorkaļos vienu ģimeni ar Ludzas igauņu saknēm. Voolaine rakstīja, kā šī ģimene – „tīra Ludzas igauņu ģimene” – esot ilgstoši uzturējusies Pēterburgā. [...] Vecākajai meitai Pēterburgas Poļu ģimnāzijā bija jānorāda sava tautība, tēvs esot vaicājis – vai meita negrib sevi pierakstīt par „čuhonki”. Meita pilnās asarās – tikai to nē, jo čuhonka – tā ir tāpat, kā kaut kāda piena tante Pēterburgas tirgū, par kuru visi smejas... Otra meita savukārt paziņoja, ka, viņasprāt, uzskatīt sevi par igauņiem ir galīgi apkaunojoši – padarīt sevi par igauņiem ir tāpat, kā padarīt par francūzietiem, jo viņa esot guvusi izglītību latviešu valodā un esot tādējādi latviete. Igauņu valodu esot tikpat grūti iemācīties kā franču valodu, un, pie tam, igauņu valoda esot ļoti briesmīga...”²³⁸ Šis piemērs skaidro vienu no iespējamajiem Ludzas igauņu asimilēšanās iemesliem, jaunāko paaudžu Ludzas igauņu pēctečiem jūtot iekšēju motivāciju novērsties no savas etniskās piederības un savdabības, saplūstot ar latviešu etnosu. Tas arī norāda uz izglītību nodrošinošās valodas lielo lomu šīs etniskās grupas pašidentificēšanās procesā un izmaiņās.

Tādējādi, analizējot Ludzas igauņu asimilēšanās procesu, var secināt, ka to nosacīti var iedalīt divos viļņos. Kā pirmais jāmin laika periods pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kur svarīgu lomu, visticamāk, spēlēja pārvietošanās brīvība, pieaugošais izglītoto iedzīvotāju skaits un izmaiņas latviešu nacionālajā pašapziņā, kas ietekmēja arī Ludzas igauņu pašidentificēšanos, lielākoties, acīmredzot, asimilēšanās procesu varot saistīt ar pašu Ludzas igauņu jaunāko paaudžu iekšēju izvēli. Savukārt kā otrs izšķirošais periods jāmin abi Pasaules kari un sekojošā Padomju okupācija, kas, acīmredzot, nozīmēja Ludzas igauņu skaita samazināšanos fiziskas izžušanas dēļ, igauņisko identitāti vai atmiņas par to saglabājot tikai retos gadījumos.

Pievēršoties Ludzas igauņu etniskās grupas ietekmei mūsdienās, jānorāda, ka tā izpaužas gan pētniecības formā, gan mēģinājumos atdzīvināt šīs kopienas kultūras mantojumu – valodnieks Uldis Balodis strādā pie Ludzas igauņu valodas ābece, savukārt folkloras kopa „Ilža” savu repertuāru papildinājusi ar tautasdziesmu Ludzas igauņu valodā. Tāpat 2014. gadā tika izdota dokumentāla filma par Ludzas igauņiem „Kadunud hõim: lugu Lutsi maarahvast”, savukārt 2002. gadā, kā jau minēts, izdota Ludzas igauņu pasaku grāmata latviešu tulkojumā. Taču šīs pētnieciskās darbības un tradīciju izmantojums bāzējas distancētā procesā un atdzīvināšanas mēģinājumos, vairs nevarot šīs etniskās kopienas kultūras mantojumu skatīt kā dzīvu tradīciju.

²³⁷ Sang, A. Lutsi maarahvas. Eesti Kirjandus. 1936, Nr. 9. Citēts pēc: Korjuss, H. Igauniskuma dimensija. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.

²³⁸ Voolaine, P. Lutsi maarahvas//*Eesti kirjandus – 1925-Nr.9.-377.lpp.* Citēts pēc: Korjuss, Hanness. *Kaut ko par Ludzas igauņu senčiem un pēcnācējiem*. Manuskripts. 2. lpp.

Lejasciema leivu asimilēšanās

Lejasciema leivu izpēte mūsdienu kontekstā nav tik plaši izplatīta kā pētījumi par Ludzas igauņiem un to kultūras un valodas likteni dažādos laika periodos, neskatoties uz to, ka leivu etniskās grupas analīze sākusies un noritējusi apmēram vienā laikā ar Ludzas igauņu izpēti, aizsākoties 19. gs. otrajā pusē, līdz ar to, iespējams, ir bijis sarežģīti konstatēt izmaiņas leivu etniskās piederības uztverē un asimilācijas procesā.

D. Zemzare norādījusi, ka „tā sauktā melnā gala lejasciemiešu pārlatvināšanās sākusies jau sen, bet sevišķi strauja tā kļuvusi pagājušā gadu simteņa [19.gs.] sākumā. 1826. gada uzvārdu došanā tikai dažas igauņu dzimtas izvēlējušās igauniskus uzvārdus, kā: Kude, Ons, Pajats, Saksis, Tilgass, Tingurs, Uiska, pie tam dažas no šīm dzimtām varēja būt vēlākas ienācējas no Igaunijas, kā tas vismaz zināms par Sakšu dzimtu. Bet daudziem igauņu ciemu iedzīvotājiem doti latviski uzvārdi. [...] Protams, šais ciemos 19.gs. sākumā starp igauņu pēcnācējiem dzīvoja arī daža latviešu dzimta. Agrākos laikos, liekas, igauņu ciemu puduris Lejasciemā būs bijis pilnīgi igaunisks”.²³⁹ Tādējādi var minēt, ka Lejasciema leivu asimilācijas process īpaši strauji noritējis, sākot ar 19. gs., un to, iespējams, veicinājusi dzimtbūšanas atcelšana un izmaiņas sociālajā un ekonomiskajā sfērā.

1892. gadā A. Bīlenšteins norāda, ka „Lejasciemā priekš 20 gadiem [1872. gadā] skaitījušies 500 igauņu”.²⁴⁰ Taču D. Zemzare uzskata šo skaitli par pārāk lielu, minot, ka autors leivu uzskaitījumam, iespējams, pievienojis arī attiecīgo ciemu latviešu iedzīvotājus.²⁴¹

Lejasciema leivu asimilācijas procesa pētījumos 19. gs. pēdējā ceturksnī A. Bīlenšteina darbā tiek minēts, ka latvieši ar igauņiem nejaucoties, kaut arī jūtot savstarpējas simpātijas. Taču 1883. gadā Alūksnes mācītājs A. Brenners rakstījis, ka „tie [leivi] negribot būt par igauņiem, kaut savā starpā sarunājosies igauniski. Kalnciemā igauņu sievas un bērni priekš dažiem gadu desmitiem tikko sapratuši latviski, bet tagad stipri pārlatvinājušies”.²⁴² Šos izteikumus var interpretēt, norādot, ka leivu asimilācija nav noritējusi tik daudz sajaukšanās ar latviešiem dēļ, cik igauņu etniskās grupas iekšējo pārmaiņu ietekmē, ko ietekmējusi nevēlēšanās sevi identificēt kā igauņiem piederīgus, kaut arī ikdienas saziņa vēl lielā mērā

²³⁹ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 5.-6.

lpp.

²⁴⁰ Bielenstein, A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes* (St. Petersburg, 1892). 19.-20. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

²⁴¹ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6.

lpp.

²⁴² Bielenstein, A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes* (St. Petersburg, 1892). 19.-20. lpp. Citēts pēc: Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 6. lpp.

noritējusi igauņu valodā. Šī sevis pārdefinēšana, iespējams, veicinājusi arī valodiskās asimilācijas procesus.

1911. gadā jau tiek norādīts, ka Lejasciema pagastā somugru valodas pēdas tikpat kā nemaz vairs nav atrodamas; vairākums igauņu valodas lietotāju ir neseni ienācēji šajā teritorijā un arī ir retums.²⁴³

1940. gadā jau tiek norādīts, ka Lejasciema apkaimē bijuši atrodami „tikai pāris vecu cilvēku, kas vēl atcerējās šo to, kā viņu vectēvi igauņiski runājuši, bet ar īstajiem igauņiem arī tie neesot varējuši saprasties. Vienīgi Ilzenē atrodamas dažas dzimtas, kas var sarunāties turienes igauņu valodā. Paši iedzīvotāji sevi šķir valodā, ne tautībā.”²⁴⁴ Tādēļ var minēt, ka laika posmā līdz 2. Pasaules karam leivi ir zaudējuši savu etnisko piederību, tomēr vēl daļēji ir saglabājušies valodiskā atšķirība starp Lejasciema latviešiem un igauņiem, taču igauņu valodas zināšanas un prasmes strauji samazinājās ar jaunāko paaudžu pieaugšanu un ienākšanu vietējā kultūrvidē, arvien mazinot arī somugrismu klātbūtni kopējā valodas telpā.

Runājot par leivu izplatību Lejasciema teritorijā, kā viena no pēdējām igauņiskajām vietām šajā apkaimē tiek minēts Līvju ciema Lejasciema novadā, kur visilgāk esot saglabājušās igauņu tradīcijas un valoda, par to minot 1940. gada izdevumā.²⁴⁵ Taču plašākā teritorijā pēdējās dienvidigauņu atskaņas bijušas sastopamas Ilzenes apkaimē, kas pastāvējušas vēl pat līdz 20. gs. 80. gadiem.²⁴⁶

Rezumējot var teikt, ka Lejasciema leivu asimilācija acīmredzot noritējusi samērā strauji, taču arī neviendabīgi, un šos latviskošanās procesus veicinājusi gan dzimtbūšanas atcelšana un līdz ar to pieaugošais izglītoto Latvijas zemnieku skaits, kas turklāt ieguva izglītību latviešu valodā, gan noteikti abi Pasaules kari, sociālās pārmaiņas, kā arī dažādu iemeslu ietekmēta igauņu skaitliskā sarukšana.

Tādējādi var secināt, ka gan Ludzas igauņu, gan Lejasciema leivu asimilēšanās un izzušanas procesus var saistīt ar vienādiem laika posmiem un ļoti līdzīgiem iemesliem, kas ietekmēja abas šīs teritorijas un tajā mītošos etnosus.

²⁴³ *Latviešu Avīzes*. 1911. Nr. 65.

²⁴⁴ Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 3.-4.lpp.

²⁴⁵ Turpat.

²⁴⁶ Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 153.

IZPĒTES JOMU SECINĀJUMU SASSTATĪJUMS UN ANALĪZE

Pēc dažādu izpētes jomu aplūkojuma un analīzes Ludzas igauņu un Lejasciema leivu pētniecības kontekstā jāuzsver fakts, ka to rezultātā rodas secinājumi, kas bieži nesniedz viennozīmīgas atbildes uz jautājumiem par šo etnisko grupu izcelsmes laiku un cēloņiem.

Arheoloģijas materiālu analīze, neskatoties uz izteikumiem, ka somugru asimilācija nebija vienmērīga un varēja saglabāties atsevišķas somugru salas baltu ielenkumā, nepierāda somugriskajām kultūrām raksturīgu pieminekļu esamību šajās teritorijās pēc 8. gs., tādējādi, ņemot vērā ilgo laiku periodu no 8. gs. līdz laikam, kad parādās pirmās liecības par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu pastāvēšanu šajos areālos, nevar pierādīt šo etnisko kopieni kā senu somugru grupu saglabāšanos Latvijas teritorijā. Tāpat arī nepierādās versija par Lejasciema leivu lībisku izcelsmi, ņemot vērā, ka pēc perioda, kad Ludzas igauņu un Lejasciema leivu apdzīvotajās teritorijās ir bijuši sastopami somugriski arheoloģiskie materiāli, šie apgabali netiek saistīti ar lībiešu apdzīvotības areālu. Taču nevar izslēgt kontaktus ar lībiešiem, ņemot vērā Gaujas kā nozīmīga ūdensceļa lomu. Tādējādi arheoloģijas materiāli noliedz somugru kultūras klātbūtni šajās teritorijās Ludzas igauņu un Lejasciema leivu dzīves laikā, taču nevar izslēgt to, ka, iespējams, šīs somugriskās izcelsmes grupas saglabājušas savu identitāti citās formās.

Kā ļoti nozīmīga pētījumu daļa jāmin valodniecība, kas sniedz plašu ieskatu pētāmajā jautājumā un ļauj izteikt svarīgus secinājumus – Ludzas igauņu un Lejasciema leivu valodas tiek saistītas ar dienvidigauņu dialektu, taču nav iespējams skaidri noteikt, vai šī valodiskā piederība var tikt skaidrota ar šo grupu ienākšanu no Dienvidigauņas nesenākā laika periodā, vai arī senu izcelsmi, kas būtu datējama vēl pirms baltu ienākšanas. Turklāt abu etnisko grupu valodu ievērojamā līdzība viena otrai var norādīt uz iespējamiem kontaktiem abu starpā vai vienu izcelsmes vietu un laiku, turklāt kopējās iezīmes ne vienmēr var skaidrot ar baltu valodu ietekmi. Taču, ņemot vērā pastāvošās iekšējās atšķirības, var izdarīt minējumus par vairākiem ienākšanas viļņiem; nevienmērīgu ienākšanas procesu varētu apstiprināt arī ar faktu, ka šajās valodās sastopamas gan arhaiskas formas, gan jauninājumi. Tāpat valodas atšķirības Lejasciema leivu gadījumā saistāmas arī ar lībiešu valodas ietekmi, kas arī liek minēt iespējamus kontaktus starp lībiešiem un šo Lejasciema somugru grupu. Turklāt valodniecības pētījumi pierāda senu somugrismu klātbūtni šajās teritorijās, izpaužoties hidronīmos un citās formās, kuru izcelsme, visdrīzāk, meklējama laika posmā pirms baltu ienākšanas. Tādējādi var secināt, ka apskatāmajās teritorijās sastopami somugrismi, kam piedēvēta sena izcelsme, iespējams, saistot to ar ķemmes-bedrīšu kultūras dominances laiku, tāpat šo etnisko grupu valoda tiek saistīta ar dienvidigauņu dialektu, kura formēšanās laiku attiecina uz laikosmu,

ko vēl nevar saistīt ar igauņu kā etniski izveidojušos kopienu izveidi, taču nav iespējams viennozīmīgi noteikt, vai šie dienvidigauņu dialekta lietotāji ir senas somugru izcelsmes, vai vēlāku laiku ienācēji. Turklāt sastopamie jauninājumi norāda arī uz vēlāku laiku imigrācijas klātbūtni vai neseniem kontaktiem ar Igauniju. Tādēļ, salīdzinot ar arheoloģijas materiāliem, jāmin, ka valodas paraugi ilgāk saglabā savu ietekmi kultūrtelpā un to asimilēšanas process ir ilgāks un sarežģītāks, taču nevar noraidīt arī iespēju, ka senie somugrismu paraugi, piemēram, hidronīmi, sastopami ar inerci, pašiem kultūras pārstāvjiem vairs neapdzīvojot šīs teritorijas. Savukārt, analizējot ietekmi uz baltu valodām, ne vienmēr ir iespējams nošķirt, vai runa ir par seniem somugrismiem vai vēlākiem igauņu valodas uzslāņojumiem.

Pievēršoties etnogrāfijas materiāliem, jāsecina, ka tie liek domāt par neseniem abu etnisko grupu sakariem ar Igauniju, turklāt Ludzas igauņus un Lejasciema leivus raksturo atsevišķas līdzīgas pazīmes, piemēram, apģērbs. Iespējams, tas ļauj spriest par kontaktiem starp abām etniskajām grupām vai arī vienu izcelsmes laiku un vietu. Arī dažas sakritības folkloras materiālos ļauj minēt iespējamu kontaktu pastāvēšanu starp Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem vai arī līdzīgus izcelsmes apstākļus. Taču teiku materiālos Lejasciema leivu gadījumā iezīmējas neskaidrības šīs etniskās grupas pašidentifikācijā – sastopami materiāli, kas saista leivus gan ar igaunisku, gan lībisku izcelsmi.

Tādējādi, apkopojot iegūtos secinājumus, var spriest, ka neviena no apskatītajām izpētes jomām viennozīmīgi neapstiprina Ludzas igauņu un Lejasciema leivu kā senu somugru etnisko kopienu izcelsmi, taču izņēmums vērojams tajos valodniecības materiālos, kas analizē senā somugrismu substrāta klātbūtni apskatāmajos areālos, šim aspektam tomēr neskaidrojot lielo laiku distanci līdz pirmajām sastopamajām ziņām par šīm etniskajām grupām, kā arī arhaiskajos dienvidigauņu dialekta elementos abu etnisko kopienu valodā, tomēr arī šis apstāklis skaidri nenorāda uz Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsmes laiku. Taču nevar izslēgt iespēju, ka citu izpētes jomu piesaistīšana Ludzas igauņu un Lejasciema leivu analīzē varētu sniegt precizējumus un mazināt neskaidrības un atsevišķās pretrunas.

NOBEIGUMS

Izstrādājot šo bakalaura darbu par Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem, tika izvirzīts un izpildīts mērķis sistematizēt un strukturēt pētnieku uzskatus un hipotēzes, apkopojot dažādos pētījumus par šīm etniskajām grupām un ar tām saistītajiem jautājumiem. Ir izdevies apgūt pieejamos viedokļus, sniedzot šo etnisko kopienu vispārēju aprakstu, valodiskās piederības un saistības ar dienvidigauņu dialektu izpēti, kā arī abu etnisko kopienu valodas savstarpēju analīzi. Tāpat izdarīti secinājumi, apkopojot etnogrāfiskos un folkloras materiālus par šīm grupām, kā arī analizējot arheoloģijas materiālus no šo kopienu apdzīvotajām teritorijām. Tika aplūkotas un izpētītas arī dažādās teorijas par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsmes laiku un cēloņiem, kā arī asimilācijas process. Tāpat bakalaura darba autors ir centies izteikt patstāvīgus vispārējus secinājumus, analizējot dažādo izpētes jomu rezultātā radušos spriedumus un tos savstarpēji sastatot.

Pētījuma metode, kas balstījās rakstīto avotu apkopšanā, analīzē un sintēzē, bija piemērota bakalaura darba izvirzītajam mērķim, ļaujot dažādās pētījumu jomas un to izpētes rezultātā radušos secinājumus skatīt vispārējā kopainā, savstarpējās sakarībās un mijiedarbībā, sniedzot plašāku ainu un iespējas izdarīt vispārējus secinājumus.

Bakalaura darba problemātiku iezīmē metožu nosacīti subjektīvā daba, kas neļauj izdarīt absolūtus un neapgāžamus secinājumus, tiem esot lielā mērā saistītiem ar autora interpretāciju. Tāpat problēmu radīja apstākļi, ka daļa pētījumu par Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem ir igauņu valodā, ko bakalaura darba autors nepārvalda, taču šo šķērslī mazināja fakts, ka lielā daļā citās valodās esošo pētījumu tiek sniegtas atsauces un citāti arī uz šiem igauņu valodā pieejamajiem avotiem, turklāt tajos sniegtās ziņas sakrīt visos avotos, kas ļāva spriest, ka tajos esošā informācija visdrīzāk atbilst pirmavotam.

KOPSAVILKUMS

Bakalaura darba izstrāde balstās pētījumā par Ludzas igauņiem un Lejasciema leiviem – divām senām somugru etniskajām grupām Latvijas teritorijā.

Analizējot šīs etniskās kopienas, uzmanība tika veltīta atšķirīgajiem uzskatiem par šo Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsmes laiku un cēloņiem. Kā divi galvenie virzieni šajā jautājumā jāmin hipotēze par šīm kopienām kā baltu neasimilētām somugru salām un dažādas hipotēzes, ko vieno apstākļi, ka Ludzas igauņu un Lejasciema leivu izcelsme tiek skatīta kā ienākšana no Igaunijas teritorijas vēlākā laika posmā.

Abu etnisko grupu valodas pārsvarā tiek saistītas ar dienvidigauņu dialektu, taču jānorāda gan uz ļoti senu un arhaisku dienvidigauņu dialekta iezīmju klātbūtni Ludzas igauņu un Lejasciema leivu valodās, gan arī samērā jaunu formu esamību, tās saistot ar jaunāku laiku pārmaiņām dienvidigauņu dialektā. Turklāt jāakcentē arī baltu valodu ietekme uz šo igauņu etnisko grupu valodām, kas lielā mērā arī ietekmējusi un veicinājusi Ludzas igauņu un Lejasciema leivu valodu savdabību. Tāpat liela uzmanība tiek pievērsta arī pretējam procesam, somugru valodām ietekmējot Ludzas un Lejasciema apkārtnes baltu etnisko grupu valodu, tāpēc īpaši jāuzsver biežā somugriskas izcelsmes etnonīmu un hidronīmu klātbūtne šajos reģionos, taču tāpat ticis atstāts iespaids arī uz ikdienas leksiku, uzvārdiem un citiem valodas slāņiem. Tomēr ar šo somugrismu klātbūtni nav iespējams viennozīmīgi pierādīt abu etnisko grupu izcelsmi saistībā ar senām somugru kopienām, kas nebūtu tikušas asimilētas.

Analizējot arheoloģijas materiālus, neapstiprinās somugru kultūrām raksturīgu tradīciju klātbūtne attiecīgajās teritorijās laikā, kad tiek runāts par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu pastāvēšanu, tādējādi arī arheoloģijas materiāli neapstiprina hipotēzi par šo etnisko grupu seno izcelsmi.

Turklāt Lejasciema leivu gadījumā netiek gūti pierādījumi hipotēzēm, kas šī kopienas izcelsmi saista ar Gaujas lībiešiem, taču arī jāuzsver iespējamie kontakti starp Lejasciema leiviem un lībiešiem, ņemot vērā valodiskās līdzības.

Pētījumi par Ludzas igauņu un Lejasciema leivu asimilāciju ļauj secināt, ka šīs abas igauņu kopienas ir asimilējušās. Ludzas apkārtnē neviens no dzīvojošajiem igauņiem nav vēsturiskās igauņu kopienas pēctecis, un igauņu valoda vairs netiek lietota ģimenē. Arī Lejasciema leivu kādreizējā apdzīvotības areālā mūsdienās vairs nav sastopami šīs grupas pēcteči, kas sevi identificētu ar leiviem, turklāt arī valodas prasme ir zaudēta. Tas liek secināt, ka Ludzas igauņu un Lejasciema leivu etniskās kopienas ir pilnībā izzudušas.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Aivare, Urve. Latvijas igauņi. No: Mela, Marjo. *Latvian virolaiset. Historia, kieli ja kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011. 200.-204.lpp.
2. Balode, Laimute. Vēlreiz par potenciālajiem somugrismiem (pēc Latvijas vietvārdu vārdnīca. Pilaci – Pracapole materiāliem). *Valodniecība. Sumugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2007. Nr. 727. 9-10.. lpp.
3. Berga, Tatjana, Petrova, Madara. Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi. LU Latvijas vēstures institūts, 2014. 7.-46. lpp.
4. Bērziņš. *Baltijas Vēstnesis*, 1875 (2. aprīlis). Nr. 14.
5. Breidaks, A. Baltijas somu izcelsmes hidronīmi Latgalē. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. V. Šulca, Dz. Hirša. LPSR ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūts. Rīga: „Zinātne”, 1989. 326.-331. lpp.
6. Breidaks, A. Par Baltijas somu un latgaļu etniskajiem sakariem. *Dzimtenes Balss*. Nr. 35. 1972. gada 31. augusts.
7. Briedis. Par ilzeniešiem. *Balss*. 1878. Nr. 16.
8. Brolišs, Jāzeps. *Latgales latviešu likteņi Sibīrijā no ieceļošanas līdz 1938. gadam*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2000. 79. lpp.
9. Ciglis, J., Radiņš, A. *Ludzas Odukalna kapulauka katalogs*. Rīga: Latvijas vēstures muzejs, 2002. (Latvijas kultūrvēsturiskais mantojums ārzemju krātuvēs Nr. 1. Arheoloģija). 229. lpp.
10. Doniņa, Inga, Guščika, Elīna. Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novados. Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2014. 13.-37. lpp.
11. Jansons, A. Ludzas igauņi. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 1968. Nr. 4(249). 19.-27.lpp.
12. Karma, T. Igauņi Latvijā līdz neatkarīgās valsts radīšanai. No: *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Sast. Dribins, L. Rīga, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007. 68.-69. lpp.
13. Kemps, F. *Latgales likteņi. Ainas no senās un jaunākās pagātnes*. Rīgā, P. Puduļa izdevniecība, 1938. (Nodaļa „Latgale Polijas varā”). 59.-67. lpp.
14. Korjuss, Hanness. Divdesmit divas Ludzas igauņu pasakas. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 7. lpp.
15. Korjuss, Hanness. Igauniskuma dimensija. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-15. lpp.
16. Korjuss, Hanness. *Kaut ko par Ludzas igauņu senčiem un pēcnācējiem*. Manuskripts. 2.,38. lpp.
17. Korjuss, Hanness. *Ludzas rajona igauņi 2001. gadā*. Manuskripts. Glabājas: Rīga, Latvijas folkloras krātuve, Nr. 2116, 2001.
18. Korjuss, Hanness. Zemes dieva dēls neatgriezīsies. No: *Inkluzīvi*. Sast. Kursīte, J. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 32.-37. lpp.
19. Laanekask, Heli, Ross, Kristiina. The language of Tartu and Tallin in 17th-century Livonia. No: Rop, K., Vanags, P. *Common roots of the Latvian and Estonian literary languages*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008. P. 199.-200.
20. *Latvijas archaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 22.-70. lpp.
21. *Latvijas senākā vēsture 9. g.t.pr.Kr. – 1200.g*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 182.-183. lpp.
22. *Lejasciems upju un laiku lokos*. Lejasciema pagasta padome, 2003. 42. lpp.
23. *Ludzas igauņu pasakas*. Rēzekne: :Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003.

24. Melngailis, E. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli*, 2. sējums, Maliena, Vidzeme. Latvijas valsts izdevniecība, 1953.
25. Melngailis, Emīlis. Aiz devīni dziesmusvetki. *Atpūta*. 17.06.1938 nr.711, 24.lpp.
26. Melngailis, Emīlis. Ko ceļagājējs cieš. *Mūzikas apskats*, nr.4, 01.02.1934, 112.lpp.
27. Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 9.-14. lpp.
28. Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 35.-46. lpp.
29. Pajusalu, K. Estonian dialects. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 232.
30. Pajusalu, K. Estonians of Latgale. Latgales igauņi. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Languages in Eastern Latvia: Data and results of survey*. Eds. I. Šuplinska, S. Lazdiņa. Rēzekne, 2009, 171. lpp.
31. Ploks, J. *Lejasciema novada aizsargu Dziesmu svētki*. 1939. 6. lpp.
32. Priedīte, Iriša. Igauņi un Ziemeļkurzeme. *Valodniecība*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2006. Nr. 708. 73. lpp.
33. Priedīte, Iriša. Liecības par Ilzenes iedzīvotājiem un viņu valodu. *Valodniecība. Latvistika un somugristika*. Rīga: Latvijas Universitātes raksti, 2009. Nr. 746. 81.-86. lpp.
34. Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums-Ludza*. Mičigana, Jāņa Šķirmanta apgāds, 1973. 106.-110. lpp.
35. Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 415 lpp.
36. Rusovs, B. *Livonijas hronika*. ARTO – 1, 2011. 8. sleja (43. lpp.).
37. Soikāns, J. *Kū mums stōsta senču kopi*. Ludza: Ludzas Latgališu Kultūras veicinōšonas Bīdrība, 1925. 61. lpp.
38. Svilāns, J. *Latvijas Romas-katoļu Baznīcas un kapelas*. Rīgas Metropolijas kūrīja, 1995. 86.-157. lpp.
39. Ševčuka, J., Brolišs, J. Par Ludzas (Pildas) igauņiem. No: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte*. Rēzekne, 1995. 21.-22. lpp.
40. Vaivods, J. *Katoļu Baznīcas vēsture Latvijā. Kristīgās Baznīcas vēstures Latvijā un senajā Livonijā. Latvijas rekatolizācija*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994. 502. lpp.
41. Vāc folkloras materiālus mākslas dekādai Maskavā. *Cīņa*. 09.03.1941.
42. Vidzeme. *Latviešu Avīzes*. 1911. (14. jūnijs). Nr. 65.
43. Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 144.-153.
44. *ZA Valodas un literatūras institūta folkloristu XXVI zinātniskās ekspedīcijas dalībnieces Gunas Pencēs savāktie folkloras materiāli 1972. g. Ludzas rajonā*. [2005], 985-1217. 2.-3. lpp.
45. Zemzare, D. *Daži vērojumi par Gulbenes rajona izloksnēm, leksiku un toponimiku*. 1956. gada Zinātņu akadēmijas ekspedīcijā. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 7 (120). Rīga, 1957. 155.-159. lpp.
46. Zemzare, D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 4.-7. lpp.
47. Zeps, V. J. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences. Indiana University Bloomington: Uralic and Altaic Series*, vol. 9. The Hague, 1962. 84. lpp.

48. Ваба, Л. Языковые контакты прибалтийских финнов с балтами и ландшафтная лексика. *Valodas aktualitātes 1988*. Sast. Šulca, V. LPSR ZA, Andreja Upīša Valodas un Literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1989.
49. Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, Номер 3 (488), с. 38.-50.
50. Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, Номер 3, с.38-43.
51. Silkāns, I. Soidi, kivki, raibakozi (pastāstīšu par Latgales igauņiem). *Ezerzeme*. 14. janvāris, 2011. Pieejams: <http://www.ezerzeme.lv/index.php?action=show&type=news&id=11028>. [skatīts 18.03.2013., 13:46].

ANNOTATION

The aim of the bachelor thesis „Estonians of Latvia: Estonians of Ludza and Leivi of Lejasciems” was to aggregate the different views and hypotheses concerning the Estonians of Ludza and the Leivi of Lejasciems, to systematize and analyze them in order to create a complete picture of different views, opinions and fields of research. Moreover, this research was carried out to widen the knowledge about the Estonians of Ludza and Leivi of Lejasciems and to investigate the family history.

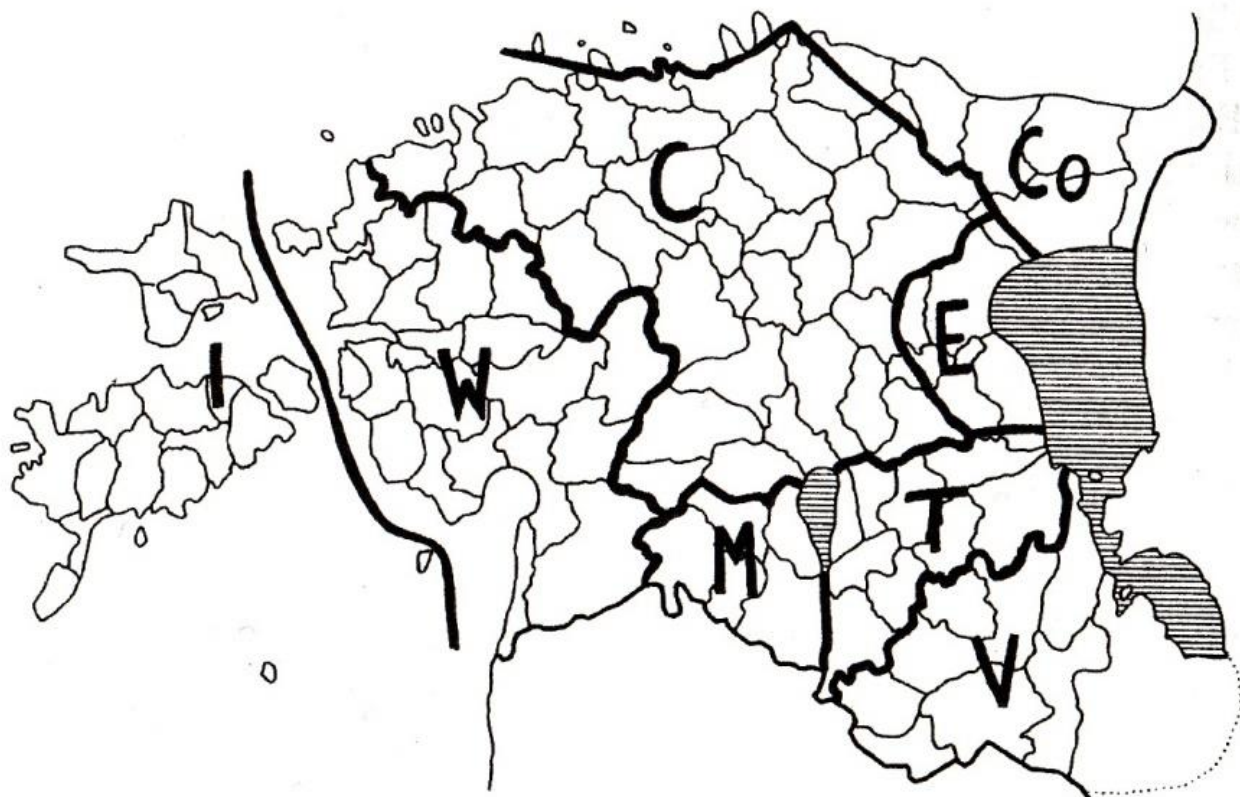
The outcome of this course paper enlightens the overall characteristics of both of these Estonian groups. The author analyzed their language and its liaisons with the Southestonian dialect group and also the ethnographic and folklore materials available nowadays. Attention was brought also to the archeological materials from these territories showing no signs of Finno-Ugric traditions in these territories after the 8th century.

This thesis was also dedicated to different views on the origin of the Estonians of Ludza and Leivi of Lejasciems which lead to the conclusion that there are two main hypothesis one of them regarding these Estonian groups as unassimilated ancestors of the ancient Finno-Ugric groups living in the territory of Latvia and the other regarding them as later immigrants from the South Estonia.

The bachelor thesis also regarded the process of the assimilation of the Estonians of Ludza and Leivi of Lejasciems leading to the conclusion that nowadays there are no living ancestors of these groups that would identify themselves with the ethnos of Estonians.

PIELIKUMS NR.1

Igaņu valodas pamatdialektu izplatība

Ziemeļigaņu dialekta grupa:

- I – insulārais dialekts
- W – rietumu dialekts
- C – centrālais dialekts
- Co – krastmalas dialekts
- E – austrumu dialekts

Dienvidigaņu dialekta grupa:

- M – Mulgi dialekts
- T – Tartu dialekts
- V – Viru [Veru] dialekts

Avots: Laanekask, Heli, Ross, Kristiina. The language of Tartu and Tallin in 17th-century Livonia./ Rop, K., Vanags, P. *Common roots of the Latvian and Estonian literary languages*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008. P. 200.

PIELIKUMS NR.2

Dienvidigauņu dialekta grupu teritorijas Latvijā

Slīps svītrojums – Igaunijas un Latvijas robežjoslas igauņu valodas areāli

Horizontāls svītrojums – Lejasciema leivu valodas sala

Vertikāls svītrojums – Ludzas igauņu valodas sala

Avots: Mela, M. Latvian virolaiset. Historia, kieli ja kulttuuri. Bibliotheca Historica 69, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 2001. Citēts pēc: Pajusalu, K. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisko rakstu krājums 9*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014. 39. lpp.

PIELIKUMS NR.3

Dienvidigaunu dialekts vs. citas somugru valodas un dialekti

	Reconstruction	South Estonian	Livonian	North Estonian	Finnish	Veps
(1)	*lapci > *lap'si 'child'	ˈlaʃs	läpš	ˈlaps	lapsi	laps
(2)	*ükti > *ükt'si 'two'	ˈüt's	iks	ˈüks	yksi	üks
(3)	*näktü 'seen (IpsPastPle)'	ˈnättü	nā'dōd	ˈnähtud	nähty	nähtu
	*kaktesen 'two (III Sg)'	ˈkattō	kō'dō	ˈkahte	kahteen	kahthe
(4)	*ektako 'evening'	ˈōtak : GSg ˈōdagu	ō'dōg	ˈōhtu	ehtoo	eht -a
(5)	*anta/*antapi 'gives'	ˈand	āndab	ˈannab	antaa	andab
	*eläksen/*eläp 'lives'	ˈeläss	jelāb	ˈelab	elää	el'äb
(6)	*näknüt 'seen (PsPastPle)'	ˈnännüq	nā'nd	ˈnäinud	nähnyt	nähnu

South Estonian – dienvidigaunu dialekts

Livonian – lībiešu valoda

North Estonian – ziemeļigaunu dialekts

Finnish – somu valoda

Veps – vepsu izloksne

Avots: Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 144.

PIELIKUMS NR.4

Dienvidigaunu dialekts un lībiešu valoda vs. citas somugru valodas un dialekti

	Reconstruction	Livonian	S Estonian	N Estonian	Finnish	Veps
(1)	<i>*haina/*heinä</i> 'hay'	<i>āina</i>	<i>hain -a</i>	<i>hein -a</i>	<i>heinä</i>	<i>hein ~ hiin -a</i>
	<i>*saina/*seinä</i> 'wall'	<i>sāina</i>	<i>sain -a</i>	<i>sein -a</i>	<i>seinä</i>	<i>sein ~ siin -a</i>
(2)	<i>*metsa/*metsä</i> 'wood'	<i>mōtsā</i>	<i>mōts -a</i>	<i>mets -a</i>	<i>metsä</i>	<i>mec -a</i>
(3)	<i>*nana ~ *nena/*nenä</i> 'nose'	<i>nanā</i>	<i>nana</i> ~ <i>nōna</i>	<i>nina</i>	<i>nenä</i>	<i>nena</i>
(4)	<i>*känkä/*kenkä</i> 'shoe'	<i>kānga</i>	<i>käng -ä</i>	<i>king -a</i>	<i>kenkä</i>	<i>keng -a</i>
	<i>*sälkä/*selkä</i> 'back'	<i>sāлга</i>	<i>sälg -ä</i>	<i>selg -a</i>	<i>selkä</i>	<i>sel'g -a</i>

South Estonian – dienvidigaunu dialekts

Livonian – lībiešu valoda

North Estonian – ziemeļigaunu dialekts

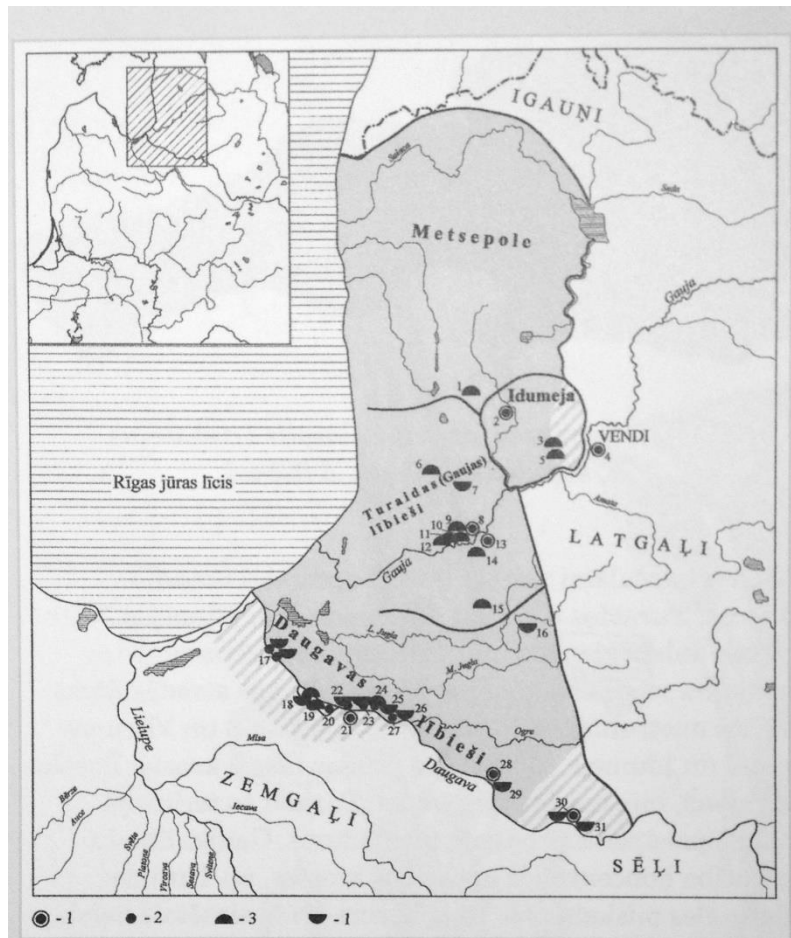
Finnish – somu valoda

Veps – vepsu izloksne

Avots: Viitso, T.-R. Rise and development of the Estonian language. Estonian Language. ED. Mati Ereht. *Linguistica Uralica*. Volume 1. Tallin, 2003, p. 146.

PIELIKUMS NR. 5

Libiešu novadi 12. gadsimta otrajā pusē

[303] Libiešu novadi 12. gs. otrajā pusē

1 – pilskalns, 2 – apmetne, 3 – uzkalniņu kapulauks,
4 – līdzenais kapulauks

Pieminekļi: 1 – Zviedru kalns; 2 – Ērgļu kalns; 3 – Pūricas;
4 – Riekstu kalns; 5 – Jātnieki; 6 – Čiekuri; 7 – Mežšauti;
8 – Turaida; 9 – Pūteļi; 10 – Liepenes; 11 – Tālēni;
12 – Priedes; 13 – Satezele; 14 – Saksukalns; 15 – Saknītes
un Atvasītes; 16 – Īdiņi; 17 – Rīga; 18 – Vampenieši I, II;
19 – Rauši; 20 – Mārtiņsala; 21 – Daugmale;
22 – Laukskola; 23 – Lipši; 24 – Kābeles; 25 – Zariņi;
26 – Rumuļi; 27 – Ikšķile; 28 – Lielvārde; 29 – Lielvārdes
pārceltuve; 30 – Aizkraukle; 31 – Lejasžagari

PIELIKUMS NR. 6

Ludzas igauņu izplatības areāls Latgales teritorijā

	Ludzas igauņu izplatības pamatareāls
	Pagasti, kuros sastopama Ludzas igauņu klātbūtne

Avoti:

1. Kallas, O. Lutsi maarahvas. Helsinki, 1894. 151. lpp. Citēts pēc: Mežs, I. Ludzas igauņi tautas skaitīšanu materiālos. No: *Ludzas igauņu pasakas* (red. Unda, V.). Rēzekne, Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. 10. lpp.
2. Заварина, А. Об этнической судьбе лудзенских эстонцев. *Известия Академии Наук Латвийской ССР*. 1988, № 3 (488), с. 41.

Kartes fragmenta pamatā izmantots: *Pasaules ģeogrāfijas atlants*. Red. Turlajs, J. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa Sēta, 2003. 25. lpp.

PIELIKUMS NR. 7

Isnaudas Kreiču Zaļā kalniņa akmens laikmeta apmetne un senkapi

Foto: Juris Urtāns

_____ Bakalaura _____ darbs
Bakalaura, maģistra

“ _____ Latvijas igauņi: Ludzas igauņi un Lejasciema leivi _____ ”
tēmas nosaukums

izstrādāts Latvijas Kultūras akadēmijas _____ Kultūras teorijas un vēstures _____ katedrā
katedras nosaukums

Ar savu parakstu apliecinu, ka bakalaura darbs izstrādāts patstāvīgi; izmantojot citu autoru darbos publicētus datus, definējumus un viedokļus, dotas precīzas norādes (atsauces) uz to ieguves avotu; iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Laura Kazaine _____ 14.05.2015.
Vārds, uzvārds Paraksts

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: _____ . ____ .2015.
Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds Paraksts

Recenzents: _____
Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds

Darbs iesniegts ____ . ____ .2015.

Studējošo servisa speciālists : _____
Vārds, uzvārds Paraksts

Darbs aizstāvēts LKA _____ gala pārbaudījumu komisijas sēdē
Bakalaura, maģistra

____ . ____ .2015. prot. Nr. _____ vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____
Vārds, uzvārds Paraksts